Tahsin Yücel

Tartışmalar

DENEME



2. Baskı

YKY

Tahsin Yücel

TARTIŞMALAR

Deneme

Yapı Kredi Yayınları
Edebiyat - 38

Tartışmalar / Tahsin Yücel

Kitap Editörü: Selahattin özpalabıyıklar

Genel Tasarım: Faruk Ulay
Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Şefik Matbaası

1. baskı: İstanbul, Ekim 1993

2. baskı: İstanbul, Nisan 1999
ISBN 975-363-201 -0

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Yapı Kredi Plaza E Blok Manolya Sokak 1. Levent 80620 İstanbul
Telefon: (0 212) 280 65 55 (pbx) Faks: (0 212) 279 59 64
http://www.ykykultur.com.tr
http://www.shop.superonline.com/yky
e-posta: ykkultur@ykykultur.com tr

İçindekiler

Sunuş

Kimi göstergebilimcilere göre, bir durum değişimiyle sonuçlanan her süreç bir anlatı olarak nitelenebilir: şu kalemi elimden bırakıp şu kitabı almama, şu kitabı okuyup bitirmemden onun kendi içindeki eklemlenimine, otobüste ayağıma basan yolcuyla giriştiğim tartışmadan sınıfta öğrencilere anlattığım derse varıncaya dek her edim. Uzun sözün kısası, ne yaparsak yapalım, bir anlatı izlencesi gerçekleştirip dururuz. Tıpkı Moliere'in Monsieur Jourdain'inin "düzyazı konuşma"sı gibi. Ne var ki, anlatı hiçbir zaman tek özneli bir edim değildir. Monsieur Jourdain'in düzyazı konuşabilmesi (ya da içimizden herhangi birinin herhangi bir söylem oluşturabilmesi) için kendisini dinleyecek biri bulunması ya da, bir tür bölünmeyle, düzyazısını (ya da söylemini) kendine yöneltmesi gerektiği gibi, benim kısa ya da uzun, yalın ya da karmaşık bir anlatının öznesi olmam için de bir başka özne, uygun terimiyle bir karşı-özne bulunması zorunludur, belki gerçek, belki düşsel, belki dışımda, bir başka canlı, belki içimde, benliğimin bir yanı, ama benim benimsediğim izlencenin tam karşıtını izleyen bir karşı-özne. Bu "nesne"nin ne olduğunu pek bilmediğim zaman bile, bir "nesne" (nesne, düşün, kişi, bizim için belirli bir değer taşıyan herhangi bir şey) çevresinde sürekli çekişip dururum onunla, yenilgisi yengim olur, kazandığı yitirdiğim.

Başka pek çok şey arasında, Roland Barthes'ın o unutulmaz "ağız kavgası" betimlemesinde de bu çift yönlü anlatı izlencesinin ilginç bir örneğini buluruz. Öyle ya, Roland Barthes'a göre, "ağız kavgası" (fransızcası *la scene*) iki insan arasında bir "birbirine karşı çıkma alışverişi", yani, çelişkin bir biçimde, hem bir karşıtlaşım, hem bir paylaşım edimi olarak, her türlü karı/koca kavgasını ve karı/koca kavgasını andıran bütün atışmaları kapsar: "iki özne, düzenli bir yanıt alışverişine göre ve 'son söz'ü kendisi söylemek amacıyla tartıştığı zaman, bu iki özne şimdiden evlidir; onlar için kavga bir hakkın, ortağı oldukları bir dilin kullanılmasıdır; herkes sırasıyla, der kavga; bu da ben yoksam sen de yoksun demektir" (*Bir Aşk Söyleminden*

Parçalar). Çoğu durumlarda, "eşler" bu paylaşıma öyle bir coşkuyla girişirler ki, belki de yalnızca bu paylaşım izlencesini gerçekleştirmek için birbirlerine "eş" olduklarını düşünmemek zordur: "Esenlikle karşılıklı konuşma diye adlandırılan şeyin anlamı budur: birbirini dinlememek, ama sözün zenginliğini birlikte paylaşmanın eşitlikçi ilkesine birlikte tutsak olmak". Ancak bu izlence başka anlatı izlencelerinde pek karşılaşmadığımız bir özellik gösterir: bitmez; en azından araya bir dış etken girmedikçe, örneğin bir üçüncü kişi çıkagelmedikçe, örneğin eşlerden biri konuşamayacak ölçüde yorgun düşmedikçe. "Kavganın sonu yoktur", der Roland Barthes.

Roland Barthes bu ayrıntılara girmez ya, çoğu karı kocalar, sık sık yinelenen zorlu ağız kavgalarında, birbirlerini aşağılayabildiklerince aşağılayıp suçlayabildiklerince suçladıktan sonra, hiçbir şey olmamış, hiçbir şey söylenmemiş gibi, kol kola dolaşabiliyor, koyun koyuna uyuyabiliyorsa, herhalde kavga bitmediği, dolayısıyla yaşam düzleminde geçerlilik kazanmadığı içindir. Bir de şundan: kavganın anlamsızlığından. Çünkü, Roland Barthes'a bakarsanız, ağız kavgası anlamdan da yoksundur: "Hiçbir kavga bir aydınlanmaya ya da bir dönüşüme doğru ilerlemez". Ancak, çelişkin bir biçimde, bu yerinde sayma, bu anlamsızlık da "anlamsızlıkla savaş"tır: "Ağız kavgasında her karşıt son sözü söylemeyi düşler. En son kendisi konuşmak, 'sonuca bağlamak', söylenmiş olan her şeye bir yazgı vermek, anlama egemen olmak, onu elinde tutmak, yumruk gibi indirmektir; sözün uzamında, son gelen, alışılmış bir ayrıcalıkla, profesörlerin, başkanların, yargıçların, günah çıkarıcıların tuttuğu yüce yere yerleşir". Bir başka deyişle, son sözü söylemek her şeyden önce yetkemizi kesinlemek, karşıt sözün tükenişinde kendi sözümüzün haklılığına erişmektir; ama, ağız kavgasının hiç bitmediğini, olsa olsa, o da ancak dıştan gelen rastlantılarla, yarıda kesilebileceğini yazarımızın kendisi söylediğine göre, haklılık ağız kavgasının eriştiği sonuç değil, soluğunun kesildiği noktadır yalnızca.

"Ağız kavgası" dediğimiz bu çok yaygın izlencenin bilmezliği, ilerlemezliği ve hiç kuşkusuz bu bitmezlik ve ilerlemezlikle bağıntılı olan anlamsızlığı nereden kaynaklanır peki? Roland Barthes, bunu izlencenin temel öğelerinden birinin: "nesne"nin eksikliğiyle açıklar gibidir: "kavganın nesnesi yoktur, en azından çabucak yitirir onu: kavga şu nesnesi yitmiş olan

dildir”. Ancak, konuya bir göstergebilimci gözüyle bakar da “nesne”yi bir anlatı izlencesinde öznenin (ve/ya da karşı-öznenin) bir dönüştürüm edimi aracılığıyla kazanmak ya da yitirmek, yaratmak ya da yoketmek istediği şey diye tanımlarsak, her iki öznenin de edimini bu nesneye yönelttiğini düşünürsek, kavganın nesnesi bulunmadığını söylemenin onun “anlatı” niteliğini yadsımak anlamına geldiğini kesinlememiz gerekir. Oysa, söylediğimiz gibi, bir “anlatı” olduğuna, çiftil bir izlence içerdiğine göre, ağız kavgasının da bir “nesne”si vardır. Ama, ilginç bir sapma sonucu, ağız kavgasında nesne edimle özdeşleşir; bir başka deyişle, edimle nesnesi aynı şeydir.

Bu durumda, yani nesnemle (konuşmak) edimim (gene konuşmak) çakıştığına göre, edimimi sürdürüp nesneme yaklaşabilmem için, karşı-öznenin de benim izlencemle almaşık biçimde karşı-izlencesini sürdürmesi, yani onun da tıpkı benim gibi bir söylem geliştirmesi gerekir. Şu var ki, karşı-öznenin (bir başka deyişle “eş”imin) söylemi içeriğiyle değil (içeriklere yönelmiş olsam, edimin kendinden ayrı bir nesnesi olurdu), kendi başına, salt edim olarak ve benim söylemsel edimime gerçekleşme olanağı sağladığı ölçüde gereklidir. Yani karşı-öznenin söylemi içeriğiyle bağlamaz beni, onu dinlemeyebilirim, ya da, dinlememe karşın, ondan tümüyle bağımsız bir söylem oluşturabilirim, ya da onu gerçeğe yaklaşmama değil de söylemimi sürdürmeme katkıda bulunduğu ölçüde göz önüne alabilirim. Önemli olan benim susmamamdır; ya da, susacaksam, gelinen nokta ne olursa olsun, son susanın ben olmamdır. Anlamsızlık gibi bitmezliğin de nedeni budur. Bu açıdan bakılınca, karı ile koca ya da gelin ile kaynana her gün yeni bir kavgaya başlamaz, hep aynı kavgayı sürdürür genellikle.

Hiç kuşkusuz, yalnız ağız kavgalarına özgü bir şey değil bu durum. Politikacı, iktidarın karşısındayken, şu ya da bu ilkelere göre, şu ya da bu biçimde bir söylem oluşturmuştur, karşısındaki ne söylerse söylesin, hangi açıklamaları getirirse getirsin, kendisi üç aşağı beş yukarı hep aynı söylemi sürdürür; iktidara geçer, söylemini değiştirmesi gerekir; ancak, genellikle yapılana bakılırsa, seçilmesi en kolay söylem kendinden öncekinin (öteden beri çekişegeldiği karşıtının) söylemidir, birkaç küçük düzeltmeyle bu söylemi yüklenir, öteki de (neden olmasın? Koltukları ve makam arabalarını da değişmediler mi?) onun bıraktığını; ama, az mı gördük, çekişmeleri hep

sürer; nasıl olsa, izlencenin nesnesi söylemin kendisi değil, söylemin sürdürülmesidir. Günlük basında ya da yazın dergilerinde iki yazar (ya da iki yazar topluluğu) arasında başlayan tartışmalar da böyle bir özellik gösterir çoğunlukla: söylemler ve karşı-söylemler birbirine eklenip durur, ama izlence ortak bir çözüme ulaşmak değildir, karşıtın izlencesini (ya da söylemini) çözümlemek bile değildir, yalnızca yenilgiye uğratmaktır.

Bu küçük kitapta yer alan yazıları yeniden gözden geçirirken, bu gözlemin sık sık doğrulandığını gördüm: kimi insanlar, bir dergide, bir gazetede bile, tartışmak savında oldukları konularda hiçbir bilgileri olmadan, çürütmek savında oldukları yazılı söylemi okuyup anlamaya bile girişmeden sürdürebiliyorlardı izlencelerini; bu açıdan, getirilen bütün açıklamalar karşısında hep aynı sözcükleri yineleyen yaşlı kaynanadan da sağırdılar. Çünkü, inatla dayatmalarından belliydi, sağırlığı bir yaşama biçimi, bir yazarlık tutumu olarak benimsemişlerdi. Öyle ki, başkasının söylemine kulağını sıkı sıkı kapamanın insanın doğal özelliklerinden biri olup olmadığını düşünmemek zorlaşıyordu.

Şu var ki, gerek ağız kavgası, gerek yazılı tartışma, en azından bir söyleşim öykünüsüdür. Karşıta, söylediklerini çürütmekle, saptırmakla yetinmeyip tümden duymazlıktan geldiği zaman bile, bir Özne niteliği tanır. Çünkü, Roland Barthes’ın her iki yan için de geçerli olduğunu söylediği “Ben yoksam sen de yoksun” ilkesi doğruysa, özne karşıtın tüm söylemini yok saydığı zaman bile onun söylem öznesi niteliğini yadsımaz. Ama karşı-öznenin karşı-özne niteliğinin bile yadsındığı, söylemiyle ya da söylemi diye sunulan şeyle birlikte bir nesneye indirgendiği durumlar da vardır. En azından ben bu durumu birkaç kez yaşadım.

Örneğin benim *Madame Bovary* çevirime ilişkin iki yazı anımsıyorum.

Bunlardan birinde, yaşlı bir yazar, benim *Madame Bovary* çevirisinin eski baskılarından birini almış, ilk iki sayfasını inceleyerek kırk dolayında yanlış bulmuştu. Ama yanlış olarak nitelediği biçimler kendi önerdiklerinden daha doğru, atlanmış olduğunu söylediği sözcükler onun bunları aradığı satırın bir altında ya da bir üstündeydi. Diyeceğim, haksızlık açıktı: oturup oldukça uzun, oldukça da alaylı bir yazı yazmıştım. Hiçbir yanıt gelmemişti yazıma; yalnız, birkaç ay sonra, fakültede bir arkadaş, oldukça suçlayıcı bir biçimde, yaşlı yazarımızla ne diye uğraştığımı sormuş, yazarımızın çok iyi, çok

duyarlı ve alıngan bir insan olduğunu vurguladıktan sonra, “Kuzum, duyduğuma göre, bu çocuk sizin fakültedeymiş: sorsanıza kendisine: benimle alıp veremediği ne?” dediğini anlatmıştı. Şaşırıp kalmıştım o zaman, ama şimdi anlar gibiyim: rahmetli, bir özne olarak tanısa bile, başka bir özne: *Madame Bovary*’yi çevirmiş olan özne olarak değil, *Madame Bovary* çevirisi konusundaki yazısını eleştiren özne (bir “çocuk”) olarak tanıyordu beni; Ötekine, *Madame Bovary*’yi çevirmiş olana gelince, kalemiyle bir böcek gibi ezmişti onu, kendisiyle öykünü biçiminde bile olsa bir söyleşime girmesi söz konusu olamazdı.

Daha genç ve sağlığının yerinde olduğunu umduğum bir başka yazarımız, dilimizdeki *Madame Bovary* çevirileri üzerine uzunca bir yazı yazmış, sonuncusu, yani benimki dışında, her çeviri üzerinde olumlu ya da olumsuz birtakım gözlemlerde bulunduktan sonra, yazısını, tek bir gerekçe bile göstermeden, “Ama, hiç kuşku yok ki, Türkçede en kötü *Madame Bovary* çevirisi Tahsin Yücel’in çevirisidir”, türünden bir tümceyle bitirmişti. Yazar gözlemini herhangi bir gerekçe ya da örnekle doğrulamadığına göre, söylenecek bir şey yoktu. Unutup gitmiştim. Ancak, söz konusu yazının yayımlanışından kaç yıl sonra, bilmiyorum, bir arkadaşla Nuruosmaniye’de bir kahvede otururken, masamıza benim tanımadığım bir arkadaş gelmiş, her ikimizle de dostça bir söyleşiye girilmişti. Neden sonra, hangi göstergenin yönlendirmesiyle, unuttum, bu arkadaşın o yazıyı yazan acımasız eleştirmen olabileceğini sezinlemiş, merakımı yenemeyerek o yazıyı yazan kişi olup olmadığını, aldığım olumlu yanıttan sonra da benim *Madame Bovary* çevirisini hiç görüp görmediğini sormuştum. “Hayır, görmedim”, diye yanıtlamıştı içtenlikle. Doğrusunu isterseniz, benim işin başından beri düşündüğüm de buydu: o yıllarda kimi yazarlarımız Varlık dergisini ve yayınlarını karalamayı bir tür görev sayıyordu, o da çorbada tuzu bulunsun istemişti. Ama, iş buraya geldikten sonra, soruları sürdürmek kaçınılmaz olmuştu: biliyordum, iş artık kabalığa varıyordu ya ben gene de yazısının sonundaki kesin yargıyı neye dayandırdığını sormuştum dostumuza. “Çünkü öyle düşünüyordum, çok çeviri yapıyordunuz”, demişti. “Peki, hangi koşullarda, biliyor muydunuz?” diye sorduğum zaman da, anımsadığım kadarıyla, yüzünü başka yana çevirmişti. Çok şaşırmıştım, ama, bir kez daha, şimdi anladığımı sanıyorum: onun için, kendi yarattığı

“kötü çevirmen Tahsin Yücel” dışında bir Tahsin Yücel yoktu, olmamalıydı; şimdi o olduğunu söyleyen adamı görmek bile istemiyordu.

Evet, abarttığımı sanmıyorum: kimi yazarların, kendi söylemlerini öne çıkarırken, karşılarındakinin söylemini (üzerinde konuştukları nesneyi) kolayca bilmezlikten gelebilmeleri, hatta, kimi uç durumlarda, sizin ağzınızdan söylem üretip bu uydurma söyleme dayanarak canınıza okumaları gerçekten tüyler ürperticidir. Yazılı (ve yayımlanan) tartışmaların karşı-özne dışında bir “alıcı”sı daha bulunduğunu, bu alıcının göstergebilimsel terimiyle “gönderici” işlevini de yüklenen, yani yayımlanmış söylemi algılamakla kalmayıp onu kendi ölçütleri içinde bir “yaptırım”a bağlayan (şu ya da bu biçimde ödüllendiren ya da cezalandıran) okur kitlesi olduğunu düşünürsek, tutum daha da tüyler ürpertici görünür, ama hep sürer. Nedeni açıktır bunun: yaptırım, en azından ilk evrede, alabildiğine parçalı ve dağınıktır, somut ve çelişkisiz bir biçimde çıkmaz ortaya; böylece, ağız kavgası gibi yazılı tartışmanın da kazananı ve yitireni yokmuş gibi görünür, her bir özne kazananın kendisi olduğunu söyleyebilir. Böylece, bir kez daha, Barthes’ın ağız kavgası imgesi saçmalığın sürekliliği olarak belirir.

Ama, söylemek bile fazla, ağız kavgası söyleşimin (karşılıklı konuşmanın) yozlaşmış bir biçimidir yalnızca, bunun sonucu olarak da saçmalıkla uzlaşmazlık tartışmanın tek yazgısı değildir: tartışma, üzerinde anlaşılmış kavramlarla, karşılıklı katkılarla, uzlaşmazlıktan uzlaşmaya, anlamsızlıktan anlama doğru sürekli bir ilerleme biçiminde de eklemlenebilir. Tarihin bize bıraktıkları da daha çok bu türden tartışmalardır.

Tartışma, anlamını yitirmek istemiyorsa, söyleşim özelliğini sürdürmek, bunun için de karşı-öznenin ve karşı-izlencenin varlığını kendi varlığının temel koşulu olarak görmek zorundadır.

* * *

Bu küçük kitapta, kendi tartışma yazılarımı (yaklaşık olarak 80’li yılların başlarından bu yana yazdıklarımı) bir araya getirirken, amacımın bir demet örnek tartışma sunmak olup olmadığı sorulabilir. Hemen söyleyeyim: hayır. Hiçbir konuda başkalarına örnek olmak gibi saçma bir tutkum bulunmaması bir yana, bu yazıların öyle kusursuz tartışma yazılan olduklarını da ileri

sürecek değilim. Hiç kuşkusuz, benzerlerinin birçok kusurlarını bunlar da taşıyor. Ancak, küçük bir erdemleri de yok değil: karşı-öznenin söylemini görmezlikten gelmek ya da çarpıtmak yerine, olanakların elverdiği ölçüde doğru anlamaya ve doğru yansıtmaya yönelmeleri, dolayısıyla, içkin bir biçimde bile olsa, söyleşimin varlığını ve geçerliliğini kesinlemeleri. Fazla bir şey değil kuşkusuz. Gene de, bana öyle geliyor ki, yazıların bu sıradan erdemi, oluşturdukları küçük kitabı karınca kararınca bir tanıklığa dönüştürebilir.

Tanıklığa gereksinim duyanlar için.

I
YAZIN VE YORUM

İyi bir yazar mıyım? Öykülerim, romanlarım, deneme ve incelemelerim yayımlanmaya değer miydi? Kendimi daha çok "amatör" bir yazar olarak görmekten hiçbir zaman vazgeçmemiş olmakla birlikte, bu türlü soruları eskisi kadar sık sormuyorum artık. Kötü bir yazar da olsam, yazmayı ve yayımlamayı bunca yıldır bir yaşama biçimine dönüştürmüşüm; nasıl olsa, sormak fazla bir şey değiştirmeyecek. Kimi öyküleri, kimi denemeleri, hele şu coşkulu ya da öfkeli gençlik ürünlerini hiç yazmasam da olurdu belki, hiç yazmasam daha iyi olurdu. Bugün bu gençlik ürünleri konusunda düşündüklerimi yarın da bugün yazdıklarım üzerinde düşünebilirim. Bu işin şaşmaz ölçütleri yok. Olsa bile, bu ölçütleri nesnel bir biçimde kendimize uygulamamızı sağlayacak güçten yoksunuz. Ben de, daha niceleri gibi, "Her yazarın ille de iyi yazar olması, her yazdığımızın bir kusursuzluk örneği oluşturması gerekmez ya!" deyip sürdürüyorum işte. Şu var ki, bütün yazdıklarım içinde, Ben ve Öteki*'ye biraz daha güvenli bir gözle bakmaya alıştım. Nedeni şu: gerek kitabın tümü, gerekse içindeki kimi öyküler üzerine gerçekten çok iyi eleştiriler yazıldı. Eleştiri olarak çok iyi eleştiriler yazıldı. Aradan bayağı uzun bir zaman geçti, kimilerini unutmuş olabilirim, ama Selim ileri'nin, Ülker Onart'ın, Oğuz Demiralp'ın, Enis Batur'un, Mehmet Rıfat'ın, Mustafa Durak'ın* Ben ve Öteki*'deki öyküleri ele alan eleştiri ve/ya da incelemeleri bu ülkede benzerlerinin en iyileri arasında yer alacak nitelikteydi. Bu yüzden olacak, Enis Batur bunları bir kitapta toplamayı bile düşünmüştü bir ara. Diyeceğim, yazarla eleştirmen, yapıtla eleştirisi arasında karşılıklı bir koşullandıran bulunduğu doğruysa, bunca değerli eleştiri "çağırmış" olan kitabımın kötü bir kitap olmaması gerekirdi.*

*Sanırım, Oğuz Demiralp'ın "Bupûlamak" adlı yazısı (*Soyut, *Ağustos 1977), bu değerli eleştiriler içinde beni en çok etkileyeniydi. O günlerde bu yazıyı kaç kez okuduğumu, her okuyuşumda kendimi biraz daha iyi tanıyormuşum, üstünde yaşadığım toprağa ve çevremdeki insanlara biraz daha sağlam bağlarla bağlanıyormuşum gibi bir duyguya kapıldığımı anımsıyorum. Yanılmıyorsam, bu yazı Demiralp'ın kendi yazıları arasında da en üst basamaklarda yer alırdı.*

Oğuz Demiralp 70'li yılların en verimli ve en nitelikli denemecilerinden biriydi. Şimdi nerededir? Ne yapar? Yazın evrenimizi o güzel ürünlerinden neden yoksun bıraktı, bilemiyorum. Ülke dışında bir göreve atanmasından sonra, yazıları kesildi. Kendisiyle Ankara'da bir ya da iki kez karşılaşmıştık. Kısa süreli bir mektuplaşmamız da olmuştu. Hatta bir mektubunda benim yazınsal yapıtın niteliği ve yorumuna ilişkin kimi görüşlerimi eleştireceğini söylemiş, ben de ona bundan daha doğal bir şey olamayacağını yazmıştım. Derken, benimsenmesi gittikçe zorlaşan bir "sonsuz anlamlılık" kavramı geliştirmeye başlamıştı. Hiç kuşkusuz, arada doğru şeyler de söylüyordu ya "sonsuz anlamlılık" kavramına hiçbir sınır tanımak istemiyor, işi yazın yapıtında her şeyin her anlama gelebileceğini, yazın yapıtına herkesin her türlü yorumu getirebileceğini, bütün anlamların ve bütün yorumların aynı oranda geçerli olduğunu kesinlemeye dek götürüyordu. Hiç kuşkusuz, yazında çok anlamlılığı da, yazın yapıtına yaklaşmada değişik yöntemlerin ve değişik yorumların görece geçerliliklerini de yadsımaya olanak yoktu. Kimse de yadsımıyordu. Ama, benim izlenimime göre, Oğuz Demiralp işi abartarak bağlamından ve anlamından saptırmaktaydı. Sonunda, genellikle ileri anlayışları savunduğunu sanan bir kişi olarak, bana yönelttiği kimi eleştirileri yanıtlamaktan çok (gerçekte pek de eleştirmiyordu beni), işin içine hiçbir kişisellik katmadan (en azından, katmadığımı sanarak), değer verdiğim bir yazarı uyarmak, coşkuyla bağlanır göründüğü anlayışın olsa olsa bir çıkmaza götüreceğini vurgulamak için kısa bir yazı yazmak gereksinimi duymuştum. Şimdi, yeniden okuyunca da gördüğüm gibi, öyle sert bir yazı değildi yazdığım, üstelik ne alınganlık içeriyordu, ne sataşma.

Ancak, Oğuz Demiralp bunu böyle anlamadı: Oluşum *dergisinde, "Tahsin Yücel'e açık yanıt başlığı altında, çok sert bir yanıt verdi bana; üstelik, benim tartıştığım konular üzerinde durmak yerine, eleştirisini, hem de ortada suçlamalarını doğrulayabilecek veriler yokken ve daha önce benim için yazdıklarına ters düşmek pahasına, kişiliğime yönelterek tutucu bir anlayışın savunuculuğunu yaptığımı, duygusal davrandığımı söyleyerek aktöre dersi verdi bana. Daha önce kendisi üzerine tek satır yazmamış olmama karşın, "Överken iyiydik de şimdi sizi eleştirince mi kötü olduk?" demeye, yıllardır savunageldiğim ve birtakım araştırmalarımda uyguladığımı sandığını göstergebilimsel yöntemi bana karşı savunmaya dek*

götürdü işi. Oğuz Demiralp böyle bir tutumu nasıl benimseyebildi? Bugün bile anlayabilmiş değilim. Yeterince yorumlanmamış bir öfkenin hızıyla kaleme sarıldı da ondan belki. Ama susamadım, bir yazı daha yazarak hiç kuşkusuz Demiralp'ın kendisinin de çok iyi bildiği şeyleri yineledim.

Yazın ile yorumu çevresinde dönen bu iki yazım, birbiri ardından okununca, herhangi bir "tartışma"yı "atışma"ya dönüştürmeye ne denli yatkın olduğumuzu gösteriyor. Ama başka bir şey daha gösteriyor: Oğuz Demiralp'ın da, benim de, buna hiç gerek yokken bile, düşüncelerimizi ve inançlarımızı ne büyük bir kolaylıkla dostluk ilişkilerimizin üstüne çıkardığımızı.

Oğuz Demiralp'ın kulakları çınlasın.

Açıklık Korkusu

Evreni ve olgularını, benzerini ve edimlerini anlayıp açıklama çabası insanın en eski ve en soylu çabasıdır. Bilim de, sanat da, tarihin en eski çağlarından beri "kuramsal sorunlarını çözmek" amacıyla üretegeldiği söylenler de hep bu soylu çabaya tanıklık eder Bu çabanın bugün bizi hangi noktaya getirdiğini biliyoruz, daha hangi noktalara götürebileceğini tasarlamamız da zor değil. Dün olduğu gibi bugün de hâlâ anlayamadığımız, açıklayamadığımız olgular saymakla bitmeyebilir; ama, ne denli eskilere gidersek gidelim, karşımızda hep daha fazlasını, daha ötesini anlamaya çalışan insanı bulduğumuza göre, anlaşılması olanaksız olgulardan sözetmek kendi içinde tutarlı bir tutuculuk bile sayılmaz. Bu nedenle, daha önce birçok yazılarını severek okuduğum Oğuz Demiralp'ın *Oluşum*'un Mayıs 1980 sayısında, her biri bir başka bağlamdan koparılmış birtakım alıntılara dayanarak yazın ve sanat yapıtlarının anlaşılmazlığını kanıtlamaya çalıştığını, "bütün sanat yapıtları, genel olarak sanat, bir muammadır" gibi deneyimlerimize ters düşen, benimsenmesi olanaksız bir sav çevresinde dönüp durarak anlaşılmazlığı yazın yapıtının "varlık nedeni" olarak tanımladığını görünce, şaşırıp kaldım.

Söylemek bile fazla, anlaşılması güç yapıtlar vardır, çok açık gibi görünmelerine karşın, karmaşık bir nitelik taşıyan, yanlış ve yarım anlaşılan yapıtlar vardır, herkesin her yapıtı aynı biçimde değerlendirmesi de beklenemez; ama bunlar kesinlikle gizemciliği seçerek yazın yapıtlarını birer "anlaşılmaz nesne" saymaya yetmez, bir Balzac'ı, bir Proust'u, bir Kafka'yı 'muamma" gibi göstermeye yetmez, Demiralp'ın kanıtları da yetmiyor. Yetmek şöyle dursun, birer kanıt niteliği bile taşımıyor bunlar: yeterince anlaşılmamış, bulanık kavramlar oluşturuyorlar yalnızca, bunun için de yazarı çelişkiler arasında sürükleyip duruyorlar. Örneğin yazınsal dil önce "ham" ve "kullanmalık" diye adlandırılan birtakım varsayımsal dillerle karşılaştıktan sonra, birdenbire doğal dilin de karşıtı oluveriyor: "Yazınsal dilin malzemesi doğal dilinkinden ayrıdır", diyor Demiralp, sonra

da, doğal dilin belirttiği nesnelerle özdeşleşmediğinin yüzyıllardır bilinen bir şey olduğunu unutarak, yazınsal olunca "nesneden ayrımını gördüğünü, gerçeklik ile ilişkisini özdeşlik saymaktan kurtulduğunu" söylüyor; hemen arkasından, "gerçeklik ile ilişkisini özdeşlik saymaktan kurtulan" bu yazınsal dilin "anlatım aracı değil, öznenin kendisi" olduğunu, yani bir başka düzlemde gerçeklikle özdeşleştiğini kesinliyor; bunun arkasından, doğal dili "bildirme aracı değil, insan varlığının üstün olanağını düzenleyen olay" diye tanımlayarak az önce karşıtı gibi gösterdiği yazınsal dille özdeşleştiriyor. "Yazın yapıtı anlam bakımından bir gücüllüktür, ancak okuma yoluyla etkinliğe dönüşen bir gücüllüktür", derken de kendi koyduğu karşıtlığı gene kendisi yadsıyor Demiralp, çünkü sözünü ettiği gücüllük yalnız yazın yapıtı için değil, gazete haberi için de geçerlidir.

"Yazınsal dilin kullanmalık dilden yananlamlama olaylarının çokluğuyla ayrıldığı doğrudur. Yananlamlama olayı, bir bakıma anlam artığının sürekli olarak üremesidir" sözlerinin de gösterdiği gibi, Demiralp'ın yazının bir "muamma" olduğunu savunurken başvurduğu ikinci kanıt "yananlam" olgusu. Ama dilbilim ve göstergebilim konusunda kulaktan dolma bilgilerle yetinenlerce bir maymuncuk gibi kullanılan bu kavram da fazla uzaklara götürmez bizi, çünkü yananlam "düzanlam"dan bağımsız, kendi başına buyruk bir veri değil, anlamın bir Öğesidir. Bunun için, ünlü dilbilimci Hjelmslev, yananlamın da tıpkı düzanlam gibi, aynı yöntemlerle çözümlenmesi gerektiğini (dolayısıyla *çözümlenebileceğini*) söyler. Bu durumda, "sınırsızlığa açılmak, varlığın başdöndürücü sonsuzluğunu, anlamakla tükenmezliğini içinde barındırabilmek" gibi şiirsel sözler karşısında ancak gülümsenir. Demiralp gibi süslü konuşmak gerekirse, yazın yapıtı bir "Protée" değildir.

Yazın yapıtının "özgöndergeli" olması da, Demiralp'ın ileri sürdüğünün tersine, onun her anlama "açık" değil, kendi üzerine "kapalı", kendi kendisiyle "sınırlı" olduğunu gösterir. Öğeleri arasındaki bağıntılarla belirlenen bir dizgedir yazın yapıtı, bunun için de çözümlenebilir, açıklanabilir. Ne var ki, çözümleme etkinliğini basit okumayla karıştırmamak, belirli zorunlukları, değişik düzeyleri bulunduğunu, ilk koşulunun da öğeler arasındaki bağıntılara yönelmek, süreçten dizgeye gitmek olduğunu unutmamak gerekir. Yapısalcılığın bu temel ilkesini yadsır da "estetik dili bilimsel öte-dile aktarmak"tan sözeden Demiralp'ın yaptığı

gibi açıklamayı sözcüğü sözcüğüne bir çeviri sayarak öğeler düzleminde kalırsak, ağacın çiçek açmasından havaya atılan taşın yere düşmesine dek her şey "muamma", her şey "bilmece" niteliğine bürünür ve her türlü çözümlemeden umudu kesmek gerekir.

"Umudu kesmek" diyorum ya Oğuz Demiralp'ın hiç değilse yazın yapıtının yaşayabilmesi konusundaki biricik umudunun bu olduğu anlaşılıyor: tümüyle anlaşılacak olursa, yapıt tükenecektir ona göre, "anlam tam olarak açıklandığına göre bir daha onu okumaya gerek kalmayacak", başka bir deyişle "varlık nedeni" ortadan kalkacak, yaşamı sona erecektir. Çok tuhaf bir mantık doğrusu! Bir soralım kendi kendimize: La Fontaine ya da Cervantes, Sofokles ya da Moliere bugün hâlâ tümüyle anlaşılmadıkları için mi okunuyorlar, dört beş kez üst üste okuduğumuz yapıtlar anlamlarını bir türlü kavrayamadığımız yapıtlar mıdır? Hayır.

Yazın yapıtının tükenmezliği oluşturduğu bildirişimin niteliğinden gelir, niceliğinden değil.

Cumhuriyet, 15 Haziran 1980

Yansı

Oluşum’un 36. sayısında, Enis Batur’un yerinde bir çağrısı var: yazınsal araştırma ve eleştiri yaklaşımları konusunda beliren türlü görüş ayrılıkları ya da görüş ortaklıklarının daha kesin bir biçimde saptanabilmesi, dolayısıyla daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabilmesi için, bu konuyla ilgilenegelen yazarların görüşlerini aynı dergide: *Oluşum*’da yayımlamaları. Ben, kendi payıma, en azından on beş yıldır ortaya koymaya çalıştığım yaklaşımın yeterince açık olduğunu düşünmekle birlikte, bu çağrıya uymaya hazırım. Ama, izin verilirse, önce Oğuz Demiralp’ın *Oluşum*’un aynı sayısında yayımlanan ve görüşlerimden çok, kişiliğime yönelen “Tahsin Yücel’e açık yanıt” adlı yazısı üzerinde durmak istiyorum.

Demiralp bir süredir *Oluşum*’da yayımladığı bir deneme dizisinin kendimle ilgili bölümlerinin beni “pek kızdırdığını”, Cumhuriyet’te yayımlanan “Açıklık korkusu” adlı yazıyı da bu kızgınlık içinde ve kendimi savunmak amacıyla yazdığımı söylüyor bu yazısında, sözü hep tutumuma getirerek bir sürü aktöre dersi veriyor. Gereksinimim bulunmamakla birlikte, dersler için kendisine teşekkür ederim. Ama yazılarının beni “pek kızdırdığını” nereden çıkardığını anlayamadım. Kendisinin de çok iyi anımsayacağı gibi, daha söz konusu yazıları yayımlamaya başlamadan önce yazmak inceliğini gösterdiği mektuba verdiğim yanıtta, görüşlerimi eleştirmesinde hiçbir sakınca görmediğimi açıkça belirtmiştim. Kendimi savunmaya, “aktif müdafaaca geçmeye gelince, böyle bir gereksinim duysam, yazısının benimle fazla bir ilgisi bulunmayan o son bölümünü değil, birtakım abartma ve soyutlamalarla düşüncelerimi tanınmaz bir biçime sokan bölümlerini ele alırdım.

Bir tek amacı vardı yazımın: çok yönlü bir sorunun yalnız bir yönüyle ele alınarak alabildiğine saptırılması ve yanlış sorunlardan çok çekmiş olan yazın dünyamıza yeni bir yanlış sorun getirilmesi karşısında, karınca kararınca, bir uyarıda bulunmak. Bu nedenle ortaya koymaya çalıştığım

yanılgı ve çelişkileri ben kendim uydurmadığıma, örneğin “yazınsal dilin malzemesi doğal dilinkinden ayrıdır”, dedikten sonra, doğal dilin belirttiği nesnelerle özdeşleşmediği herkesçe bilinen bir gerçekken, bu dilin ancak yazınsal olduğu zaman “nesnelerden ayrımını gördüğünü, gerçeklik ile ilişkisini özdeşlik saymaktan kurtulduğunu” söylemek, sonra, hemen arkasından, “gerçeklik ile ilişkisini özdeşlik saymaktan kurtulan” yazınsal dilin “anlatım aracı değil, öznenin kendisi” olduğunu, yani bir başka düzlemde gerçeklikle özdeşleştiğini eklemek, sonra da doğal dili bir “bildirme aracı değil, insan varlığının üstün olanağını düzenleyen olay” diye tanımlayarak az önce karşıtı olduğu kesinlenen yazınsal dille özdeşleştirmek, yalnız benim için değil, mantığını kullanan herkes için çok katsayılı bir çelişki olduğuna göre, Demiralp’ın bana “Tepkinizi biraz ussallaştırarak (...) yazamaz mıydınız?” türünden sorular yöneltmesine de, “‘Birçok yazılarını severek okuduğunuz’ Oğuz Demiralp’ın, son denemesinde, özellikle sizin okuma anlayışınızı eleştirirken apar topar çelişkiler, yanlışlar içine sürüklenmesi beni pek eğlendiriyor! Bilirsiniz: bizde eleştiri, değerlendirme gibi edimler kurumlaşmamıştır. Birbirimizi ya yerin dibine batırır ya da göğe çıkartırız. Biri bizi övdü mü, hele gençse, ondan yeteneklisi, eleştirdi mi, ondan bilgisizi yoktur”, türünden gözlemlerde bulunmasına da bir anlam veremedim.

Doğrudur, Oğuz Demiralp birçok yazısında övgüyle sözetti benden, ama ben ne kendisini göklere çıkaran yazılar yayımladım, ne de kendisine teşekkür mektupları yolladım. Görüşlerini eleştiren yazımda, “daha önce birçok yazılarını severek okuduğumu” söylememse, olsa olsa nesnel ve ölçülü bir tutumu seçtiğimi gösterir. Demiralp ille de uç tutumlara örnek bulmak istiyorsa, kendi yazısını yeniden okusun, özellikle de şu satırlar üzerinde dursun: “Açık olalım: savunduğunuz bilim anlayışı Descartes’cı, olgucu, katolik, resmî Fransa’nın bir parçası, tutucu bir anlayış. Resmi Fransız kültürüyle haşır neşir olan herkesin bir dönem ya da her zaman için üzerine çöken o ağır hava! Nedendir Fransa’da birçok muhalif aydının sizin benimsediğiniz çizgiye kafa tutmaları? Birtakım çevrelerde semiotik neden dilbilime karşı sayılır?”

“Resmî’’siyle mi, başıbozuğuyla mı, yoksa başka türlüsüyle mi, orasını başkaları söylesin, ama, bir ara *Milliyet Sanat Dergisi* yazarlarının da vurguladıkları gibi, Fransız ekiniyle içli dışlı olduğum doğrudur;

yapısalcılığı, yani bilimsel bir yöntemi savunduğuma göre, “olgucu” olduğumu da yadsıyamam. Ancak, dilbilimi bir yerde tutuculukla özdeşleştirmenin tutarsızlığı bir yana, benim ilgi alanımın dilbilim değil, göstergebilim (semiotique) olduğunu da, izlediğim kuramsal ve yöntemsel çizginin insan bilimlerinin en ileri çizgilerinden olan Saussure-Hjelmslev-Greimas çizgisi olduğunu da çalışmalarıma az çok ilgi gösteren herkes bilir. Ayrıca, “Dün olduğu gibi bugün de hâlâ anlayamadığımız, açıklayamadığımız olgular saymakla bitmeyebilir, ama, ne denli eskilere gidersek gidelim, karşımızda hep daha fazlasını, daha ötesini anlamaya çalışan insanı bulduğumuza göre, anlaşılması olanaksız olgulardan sözetmek kendi içinde tutarlı bir tutuculuk bile sayılmaz”, demek mi tutuculuktur, yoksa insanın kendisi kadar eski bir uğraşı olan sanatı bir “muamma”, “resmî Fransız kültürüyle haşır neşir” olmamışların deyimiyle, bir “enigma” olarak görmek mi, bunun yanıtını herkes kolaylıkla verebilir. Şu sorulara yanıt bulmaksa, öncelikle Oğuz Demiralp’a düşer: benim öteden beri savunageldiğim anlayış “tutucu” ve “katolik”ti de bunca yıldır ne diye övdü beni, yazılarımı ne diye kaynak ve dayanak olarak gösterdi? Kendisi de benim gibi “katolik”ti de Cumhuriyet’teki yazımı okuduktan sonra birdenbire “müslüman” mı oluverdi? Yoksa “Değil mi ki bu adam benim görüşlerimi bir tür tutuculuk, bir tür gizemcilik gibi gösterdi, ben de onu ‘katolik’ yapayım da görsün!” diye mi düşündü?

Demiralp, “tutucu” dilbilimin karşısına “ilerici” göstergebilimi, kendi deyimiyle, “imbilim”i çıkardıktan sonra, bir sıçrama daha yaparak yeni dersler veriyor bana: “Yazınsal imbilimin tek geçerli okuma olduğunu söyleyerek, bilimi, yorum tekeli kurma yolu haline getirmeye çalışmamalısınız, istemeyerek de olsa çalışmamalısınız”, diyor, sonra da ekliyor: “Her katkının bir sınırı vardır, hepimizin sınırları vardır. Bunları bilmek gerekir, giderek ötekinden öğrenmek. Eleştirmeyi bildiğimiz denli eleştirilmeyi de bilmeliyiz”. Kusura bakmasın, ama oldukça gereksiz ve geçersiz dersler bunlar: birinci elden olmak koşuluyla, öğrenmeye hiçbir zaman ara vermediğim gibi, ne “yorum tekeli” kurmaya çalıştım, ne sınırsızlık savında bulundum. İşte son kitabım *Anlatı Yerlemleri*: daha giriş bölümünde şöyle demişim: “Bununla birlikte, ne denli buldurucu olurlarsa olsunlar, ele alınan anlatıyı bu yerlemlerin de eksiksiz bir biçimde yansıtmaları beklenemez. Çünkü, ‘dünya konusundaki her bilginin

süreklinin üzerine süreksizin yansıtılmasıyla başladığı' doğruysa, araştırmalarımızın '*hiçbir zaman nesnelerin kendilerine ulaşamaması' bir yana, hiçbir metin araştırması konusu üzerinde her şeyi söyleyebilecek, 'metnin bütün yerdeşlikleri üzerinde aynı zamanda yer alan bütün anlam öğelerini' açıklayabilecek durumda değildir*". Şöyle de bitirmişim aynı girişi: "Ama sonuçlardan sözedilebildiği ölçüde ve bir çözümden bir başka çözüme geçerken bir sorudan bir başka soruya geçtiğimizi ve araştırmalarımızın değerinin yanıt aradıkları soruların erimiyle ölçüldüğünü unutmadan".

Ne var ki, bilgilerimizin ve araştırmalarımızın sınırlılığını bilmek başka şey, bir insan edimi olan sanatı anlaşılmaz bir olgu saymak başka şey. "Açıklık korkusu" adlı yazımda da belirttiğim gibi, "anlaşılması güç yapıtlar vardır, çok açık gibi görünmelerine karşın, karmaşık bir nitelik taşıyan, yanlış ve yarım anlaşılan yapıtlar vardır, herkesin her yapıtı aynı biçimde değerlendirmesi de beklenemez, ama bunlar kesinlikle gizemciliği seçerek yazın yapıtlarını birer 'anlaşılmaz nesne' saymaya yetmez".

Böyle olmasa, yazının da bilimsel araştırma konusu olabileceği düşünülmezdi. Oysa düşünülüyor, biliyoruz, bu amaçla türlü yöntemler geliştirilmiş. Kendi payıma, bu yöntemlerin hiçbirini tümden yadsımamakla birlikte, bugün için yazın yapıtlarını kavramanın en tutarlı, en elverişli yolunun yazınsal göstergebilim olduğuna inanıyorum. Belki sıradan, değersiz, ama yıllardır süregelen deneyimlerim beni buna inandırmasa, başka bir yol seçerdim kendime; bütün yöntemlerin aynı ölçüde geçerli olduğunu düşünsem, yöntem sorunlarıyla zaman yitirmezdim; her yapıtın "sonsuz anlam" içerdiğini düşünsem, bu işlere hiç girişmemeyi yeğlerdim. Ama, söylemek bile fazla, bir yöntemin etkinliğini savunmak, onun her şeyi çözümlediğini, her şeyi açıkladığını kesinlemek değildir. Bilim sınırları belirlemekle, dolayısıyla sınırlılığı kesinlemekle başlar. Bilgimin ve yeteneğimin dar sınırları içinde, benim uyguladığım yöntemin de sınırları var: bunları tutarlı bir biçimde ele almamızı sağlayacak yöntemsel araçlar yeterince geliştirilmemiş olduğu için, yazarı bir yana bırakıyorum, okuru bir yana bırakıyorum; araştırmanın geçerlilik koşulu olarak, kendi kendine yeterli olduğunu "varsaydığım" yapıtın sınırları içinde kalıyorum; üstelik, *Anlatı Yerlemleri*'nde ve daha birçok yazımda da söylediğim gibi, bu sınırlar içinde bile, her şeyi açıkladığımı ileri sürmüyorum.

Belki özgünlük kaygısı, belki de “resmi Fransız kültürünün “ağır havası”nın yarattığı olumsuz tepkiyle, daha “muhalif”, daha “alman” bir yol seçerek yoğurdu çözümleyebilmek için yoğurt yemiş yiğitlerin soluğunu koklamaya gelince, kimse benden böyle bir şey beklemesin.

Oluşum, 1980

II
YAPISALCILIK

Bugün yapısalcılıktan pek söz eden yok. Daha nice akımlar gibi, o da ununu eleyip eleğini astığı için mi? Bir bakıma, evet. Gene de tümüyle ortadan silinmiş bir anlayış olduğunu söylemek zor. Öncülüğünü yüzyılımızın başlarında Ferdinand de Saussure'ün yaptığı genel dilbilimin kazanımlarının esiniyle, olguları görece bir eşsüremlilik içinde, bir yapı olarak ele alıp eklemlenimlerini ve anlamlarını öğeleri arasında kurulan bağıntılardan çıkarmayı öneren bir yöntem olmak istiyordu yapısalcılık. Oldu da, başta budunbilim olmak üzere, insan bilimlerinin değişik alanlarında başarıyla uygulandı; göstergebilim gibi önemli bir bilim dalının temelini oluşturdu. Başka yöntemleri, başka yaklaşımları ortadan silmediyse de (böyle bir savı da yoktu), temel ilkeleri geniş ölçüde benimsendi, en azından tanındı. Bundan sonra, ana ilkelerinin tartışılması olsa olsa bilineni yinelemek olurdu. Ancak yöntemin bugün de uygulandığı ve uygulanmakta olduğu alanların özelliklerine göre çok daha zenginleşip etkinleştiği, tartışmaların bu düzlemde yapıldığı bir gerçek. Örneğini ülkemizde de görüyoruz: göstergebilim alanında başarılı yapıtlar veren bilim adamlarımız var; üniversitelerimizin özellikle Batı Dilleri bölümlerinde birçok dilbilim uzmanı yapısal dilbilimin ilkeleri doğrultusunda çalışıyor. Üstelik, ne beden, ne kafa açısından, hiçbirinde bir zehirlenmiştik belirtisi yok: Ayşe Kıran da sapasağlam, Zeynel Kıran da.

Ancak, bizim ekin yaşamımızda, 70'li yıllardan beri bu konu çevresinde arada bir koparılan fırtınaları, gerek bana, gerek unutulmaz dostum Berke Vardar'a yöneltilen yergileri anımsayanlar, "Öyleyse bu yapısalcılıkta bunca yazarın tepesini attırtan ne vardı?" diye sorabilirler. Önce şunu söyleyeyim: yapısalcı yöntem herkesin de tepesini attırtmıyordu: örneğin büyük ozan Melih Cevdet Anday'ın bir göstergebilim uygulaması olan, dolayısıyla yapısalcı yönteme bağlanan Anlatı Yerlemleri adlı kitabım konusunda yazdığı "Özgün bir yapıtın esiniyle" adlı yazısı ('Cumhuriyet, 12.6.1981) belki de haketmediğim ölçüde yüceltici bir yazıydı; örneğin Ahmet Oktay gibi, Enis Batur gibi, yapısalcı görüşleri paylaşmadıkları zaman bile önemlerini vurgulayan yazarlar da yok değildi. Yapısalcılığın ya da, herhangi bir haksızlığa düşmeyelim, Vardar'ın ve benim açıklayıp yorumladığımız biçimiyle yapısalcılığın, kimi yazarlarımızın tepesini

attırtmasının nedenlerine gelince, birincisi yaklaşımı anlamakta güçlük çekmeleri, ikincisiyse, bunun neredeyse dolaysız sonucu olarak, onun paylaşmadıkları bir siyasal görüş içerdiğini sanmalarıydı.

Gerçekten de, hangi yanılgıyla bilinmez, kimi yazarlarımız, yapısalcı söylemin Süleyman Demirel'in bir meydan söylevi gibi açık olmasını bekliyorlardı. Bilimsel bir söylemin herkesçe anlaşılmaması hiç de öyle anlaşılmayacak bir durum değildi, bir ekonomi ya da hekimlik incelemesinin konunun uzmanı olmayanlarca gereğince anlaşılmamasından daha alışılmış bir şey olamazdı, ama bizim kimi kızgın yazarlarımız, çağdaş dilbilimin kurucu kitabı Genel Dilbilim Dersleri*'ni anlamakta güçlük çektikleri için Saussure'ü değersiz sayıyor,* Anlatı Yerlemleri *gibi "güç anlaşılan" bir inceleme konusunda olumlu sözler söyledi diye Melih Cevdet Anday'a sitemde bulunuyorlardı. Kimileri, bilimsel araştırmalar bir yana, anlaşılması pek öyle uzmanlık gerektirmeyen, çok yalın denemeleri de anlamadıklarını söyleyerek yazarına veryansın ediyor; böylece, belki ayrımına bile varmadan, kendi yetersizliklerinin acısını başkalarından çıkarıyorlardı. Ayrıca, anlamadığımızı söyleyebilmek için önce okumayı denememiz gerekir. Tepesi atan yazarlarımızsa, işe ta Platon'dan başlayarak felsefel çıkarımlara giriştikleri zaman bile, Saussure'den, Hjelmslev'den, Levi-Strauss'tan, Greimas'tan ya da Barthes'tan tek yapıt okumadan, ikinci elden alıntılarla yetiniyorlardı genellikle; örneğin* Çağdaş Söylenler*'in yazarını bir tek tümceye dayanarak tutuculukla suçlayabiliyorlardı.*

Daha da ilginci, ben yapısalcılığın öncelikle bilimsel bir yöntem olduğunu yineleyip dururken, kimi yazar dostlar öykülerimin de "yapısal", dolayısıyla değersiz, dolayısıyla "anlaşılmaz" olduğunu söylemekte hiçbir sakınca görmediler. Bir gün, göstergebilimci dostlarımdan biri, Paolo Fabbri, bana Guide Bleu *dizisinin Türkiye üzerine kitabını gösterdi: burada, Türk yazınıyla ilgili bölümde, Bilge Karasu'yla benim nerdeyse kesinlikle anlaşılmazlığı seçtiğimiz söyleniyordu. Dostumu şaşırtmıştı bu, çünkü, birlikte bulunduğumuz toplantılarda, göstergebilimci arkadaşlar, daha üstün bir erdemim bulunmadığından olacak, genellikle bildirilerimin "okunaklı", yani "anlaşılır" olmasını överlerdi. Fabbri, "Demek senin öyküler araştırmalarından çok farklı", diyordu. Öyle anlaşılıyordu ki, "kara haber" gibi "kara bilgi" de çok çabuk ve çok kolay yayılmaktaydı.*

Yapısalcılığın kimi yazarlarımızın tepesini attırtmasının ikinci nedenine gelince, şu sunuşta bile iki kez yinelediğim gibi, ben yapısalcılığın öncelikle bilimsel bir yöntem olmak istediğini hep vurguladım: yapısalcılık ne bir felsefe, ne siyasal bir düşüngü olmak savındaydı, ne de, araştırma düzleminde bile, bütün sorunların çözümünün kendisinde olduğunu ileri sürüyordu. Ama, görünüşe bakılırsa, temel kusuru da buydu: felsefe ve düşüngü değilse, marksçılık değil demekti; nıarksçılık olmadığına göre de tutuculuk ve aldatmacaydı. Ancak bu mantığı anlamak gerçekten zordu: kimi olguları kendi içinde tutarlı bir yöntemle anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmak neden tutuculuk olsundu? Yapısalcı yöntemi benimsemiş olanlar arasında, örneğin Claude Levi-Strauss ve Roland Barthes gibi marksçı düşüngüyü benimseyen, en azından bu düşüngüye büyük değer veren kişiler de az olmadığına göre, yapısalcı yönteme bu denli sert bir biçimde karşı çıkmak nedendi? Marksçı düşüngüye bağlanmayan tek yöntem, tek akını yapısalcılık mıydı? Yoksa insan bilimlerinin değişik alanlarında nice yıldır babadan kalma yöntemlerle çalışanlar gücül birer marksçıydı da bir yapısalcılık mı kurala yan çiziyordu? Araştırma yöntemleri bir yana, marksçılığa karşı olan, onun "görüldüğü yerde ezilmesini" isteyen başka düşüngüler karşısında pek de sesini yükseltmeyen yazar dostlarımız neden var güçleriyle yapısalcılığa yükleniyorlardı? Üstelik, dostlarımız hem eleştirilerini daha çok tutucu güçlerin iyice sertleştiği dönemlerde sıklaştırıp sertleştiriyor, hem de bunu, "burjuva yutturmacası" türünden nitelemelere ek olarak, tutucuların sol düşünceye karşı kullandığı silahları kullanarak, örneğin yapısalcıları ve yapısalcı olduğunu sandıklarını "kökü dışarıda" olan "üç beş" sapkın gibi göstererek yapıyorlardı. Bunu bile az bularak "vatan hainleri"nden pek de farklı olmadığımızı çıtlatanlar oldu. Yazdıklarımızın kime ne zararı vardı ki?

Ağaçlardan ormanı görememekten sözederler. Ama, bana sorarsanız, daha kötüsü de vardır: değirmenlerden dünyayı görememek.

** * **

Neden böyle söylüyorum? Kızgınlıktan mı? Hayır: Bütün bu yergilerden içimde bir burukluk tortusu kalmış olabilir, ama hiç kimseye kızgın değilim. Hatta bu konuda yazılmış olanlar zaman zaman yeniden karşıma çıkınca

bayağı eğlendiğim olur. Başka bir niteleme bulamadığım için böyle söyledim: anlamadığı şeye kızmak doğal olabilir, ancak anlamadığı şey üzerinde mantık yürütmek ve bu mantığa inanmak, değirmenlere saldırmaktan başka bir şey değildir. Belki biraz da bu nedenle, yapısalcılık konusunda bana yöneltilen sert eleştirilere pek yanıt vermedim. Verdimse de, Yapısalcılık *adlı kitabımın son bölümünde görülebileceği gibi, daha çok genel nitelikte yanıtlarla yetindim. Yalnız iki kişi, yergilerinin sertliği ve sürekliliğiyle, bir de haksız bir "kopyacılık" suçlamasıyla beni bu tutumumdan uzaklaştırdı: Turhan Oktay ve Alpay Kabacalı.*

Üniversitede, Bernanos'un imgeleri üzerine bitirme çalışmamı hazırlarken, bu imgelerin dökümüyle yetinmek anlamsız görünmüştü bana, hem aralarında birtakım bağıntılar bulunması, hem de bizi kendi dışlarında birşeylere göndermeleri gerektiğini düşünmüş, karınca kararınca, bunları bulup ortaya koymaya çalışmıştım. Sonra, nasıl bir doktora tezi yapabileceğim konusunda bir görüş edinmek amacıyla, Greimas bu küçük çalışmayı okuyunca, "Ama yapısal bir yaklaşım bu, bir göstergebilim denemesi, bu çalışmayı geliştirmelisin", demişti. Benim yapısalcılığım ve göstergebilimciliğim böyle başlamıştı işte, daha altmışlı yılların başlarında, göstergebilimin sözünün bile edilmediği, edilince de başka türlü bir göstergebilimden sözedildiği bir dönemde. Sonuçta belki pek de parlak olmayan bir çalışma çıktı ortaya. Ama yaptığım şey "kopyacılık" ya da "ithalcilik" değildi, çünkü, o zamanlar, bu alanda "kopya" ya da "ithal" edilecek pek birşey yoktu. Özellikle dilbilimden esinlenilerek geliştirilmekte olan kuramlar ve yöntemler vardı, o kadar. Bu yüzden olacak, Greimas göstergebilimin kurucu yapıtını "Semiotique structurale" (Yapısal Göstergebilim) diye değil de Sémantique structurale (Yapısal Anlambilim) diye adlandırmıştı. Kimseden alkış beklemiyordum, ama, durum huyken, sürekli biçimde öykünmecilikle suçlanmak gerçekten zoruma gidiyordu.

Turhan Oktay'ın Yazko Edebiyat*'ta art arda yazdığı sürekli yergiler sataşma ve karalamaya dönüşünce, önce dergiye kısa bir mektup yolladım. Sonra, dergi yönetimi yazarın sataşmayı da aşan bir yazısını yayımlayınca, daha kapsamlı bir yanıt kaçınılmaz oldu.* Yazko Edebiyat *yazarının çok da şaşırtıcı bir tutumu vardı: özel bir seçim yapılmış da halkın sözcülüğüne getirilmiş ya da halkı esir pazarından satın almış gibi hep "halkı adına" konuştuğunu söylüyordu. Alpay Kabacalı'nın* Milliyet Sanat Dergisi*'nde*

her fırsatta yazdığı sert, genellikle de temelsiz, dolayısıyla haksız yazılara verdiğim yanıta gelince, o ilk kez burada yayımlanıyor. O günlerde, Akal Atilla'ya telefon edip dergiye bir yanıt yollayacağımı bildirmiştim, o da seve seve yayımlayacağını söylemişti. Ama yalnızca bana karşı yazılanlar sert olacak değildi ya! Akal Atilla da benim yazımı seri bulmuş, Kabacalı'nın dergide çalışmakta olmasını da gerekçe göstererek yanıtımı yayımlayamayacağını bildirmişti. Üstelememiştim, yanıtımı başka bir dergide yayımlamayı da denememiştim. Kabacalı'yla söz konusu eleştirilerin yayımlanmasından kaç yıl sonra karşılaştık, görüşmelerimiz hep dostça geçti. Bir zamanlar bizi karşı karşıya getiren konuya da hiç dönmedik. Öyleyse? Yanıtını şu: ola ki, Kabacalı o günlerde bana biraz haksız davrandığını düşünüyordur da yazımı görünce, "İşte ödeştik", deyip kafasında bu konuyu noktalar.

Bir Açıklama

İster yaşamda olsun, ister yazıda, ne kendimden sözetmek ten hoşlanırım, ne de sözü döndürüp dolaştırıp kendine getirenlerden. Ama bundan kaçınamadığımız durumlar da olmuyor değil. Evinin kapısından her çıkışında sırtında çalınmış bir ceket taşımakla suçlanan bir adam düşünün: suçlamanın ve suçlayıcının niteliği ne olursa olsun, bu adam işin içyüzünü bilmeyenlerin kendisine kuşkuyla bakmalarını istemiyorsa, giydiği ceketin öyküsünü anlatmak gibi saçma bir çabaya girişmek zorundadır. Bir süredir, Milliyet Sanat Dergisi'nin değişik sayılarında, şaşırtıcı bir gözükaralıkla, yapısalcılığı yeren, bu arada Batı'nın yeni bir kenter yutturmacası olduğunu düşündüğü bu akımı yurdumuza "sıçratmak" ya da "ithal etmek" için "çırpınmak"la suçladığı "üç beş kişi" arasında beni de saymayı unutmayan Alpay Kabacalı'nın yazıları en sonunda bu türlü bir çabaya zorladı beni, hiç hoşuma gitmemekle birlikte, "ceket"ten sözetmek zorunda bıraktı.

Alpay Kabacalı ile yapısalcılık konusunda tartışmaya girişecek değilim. Yapısalcılık bir "slogan" demeti değildir, kimilerinin sandığı gibi bir yazın akımı da değildir, insan bilimlerinin birçok dalında geçerliliğini kanıtlamış bir araştırma yöntemidir her şeyden önce. Bilimsel bir yöntemi değerlendirebilmek için de okur-yazar olmak yetmez, belirli bir bilgi birikimi gerekir. Konuyu olabildiğince yalınlaştırarak yapısalcılığın nesnenin çevresinde, gelmişinde, geçmişinde dolaşacak yerde, doğrudan kendisine yönelip onu öğelerinin karşılıklı bağıntıları içinde kavramayı içeren bir temel yaklaşımı benimsediğini, bu yaklaşımının özellikle dilbilim, budunbilim, göstergebilim alanlarında devrimsel nitelikte ilerlemeler sağladığını, yalnızca Lévi-Strauss, Hjelmslev, Benveniste, Greimas gibi öncülerin adlarının bile bunu kanıtlamaya yeteceğini söylesem, bütün bunlar Alpay Kabacalı'nın kafasında neyi çağrıştırır? Yazılarının gösterdiği kadarıyla hiçbir şeyi.

Bununla birlikte, *Milliyet Sanat Dergisi*'nin 1 Nisan 1977 sayısındaki yergisine konu olan yazılarımdan ikincisinin yer aldığı *Dilbilim* dergisinde Berke Vardar'ın A. J. Greimas'la yapıtığı konuşmayı okusaydı, hiç değilse olgu düzeyinde nasıl bir haksızlık yaptığını yapısalcılığın büyük kuramcılarından birinin ağzından öğrenmiş olacaktı. Öyle ya, bu konuşmada açıkça görüldüğü gibi, Kabacalı'nın bizim "ithal etmek" için çırpındığımızı söylediği bu yaklaşımın en güçlü damarlarından biri, bundan yıllarca önce, hem de daha bu yaklaşımın Batı'da bile belirli bilim çevreleri dışında pek bilinmediği bir dönemde, Türkiye'de oluşmuş, yapısalcı yöntemin temel yapıtlarınızın biri olan *Sémantique structurale*, ilk olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde yapılan bir dizi dersten doğmuştur. Öte yandan, konuya yabancı olmayanların bildikleri gibi, bu ünlü kitabın sonuç bölümü tümüyle benim *L'lmaginaire de Bernanos* adlı çalışmamın yorum ve eleştirisine ayrılmıştır, Greimas'ın ilk basımı 1966'da yapılan ünlü kitabında bu çalışmaya böylesine geniş bir yer vermesinin usa ilk gelecek nedeniyse, o dönemde bu türde fazla örnek bulunmamasıdır. Bu nedenle, örneğin Fransa'da ve Belçika'da, "Greimas örneklerini ve yöntemini Tahsin Yücel'den almıştır", diyen (J. M. Klinkenberg, *Le Français Moderne*, Temmuz 1973) ya da adımdan "Greimas'ın esinleyicisi" diye sözeden (Groupe Mu, *Rhétorique de la prose*, 1977) bilim adamları da vardır. Ne olursa olsun, Fransa'da, İngiltere'de, birtakım bilimsel dergilerde, *L'lmaginaire de Bernanos* üzerine yazılar yazılmış, katkıları vurgulanmıştır.

Bugüne değin bunları birer övünç ve ün aracı olarak kullanmayı düşünmedim, bundan sonra da kullanacak değilim. Kabacalı hiç üzülmesin: yapısalcılık korktuğu gibi tehlikeli bir mikropsa, uğraş alanımın da zorlaması sonucu, onunla kendi yurttaşlarımdan önce, yabancıları zehirlediğimi düşünebilir. Yüreğine su serpecek bir şey daha söyleyeyim: *Milliyet Sanat Dergisi*'nin 31 Aralık 1976 tarihli sayısında yapısalcılığa bağladığı yazıların başlıca özelliği belirli bir düzeyin üstünde olmaları; kendi sataşmaları nasıl marksçı kuramın uygulamaları değilse, Enis Batur'un, Ülker Onart'ın ve benim söz konusu yazılarımız da yapısalcı yöntemin birer uygulaması değil. Dahası var: dilimize çevrilen iki küçük parçasına dayanarak "küçük burjuva ideolojisini anlayıp yorumlamaktan başka işlevi olmayan yapısalcılık" gibi temelsiz sözler etmesine yol açan

kitap, yani Roland Barthes'ın *Mythologies*'si (*Çağdaş Söylenler*) de yapısalcılığın bir uygulaması olarak nitelenemez. Kısa denemelerden oluşan bu kitap yapısalcı bir araştırma sayılabilseydi, Leon Bloy'un daha yapısalcılığın adı bile yokken, 1913'te yazdığı *Exegeses des lieux communs*'ü de aynı yöntemin en geçerli uygulamalarından biri saymak gerekirdi.

Alpay Kabacalı, eleştirdiğini sandığı "Roland Barthes ve deneme" başlıklı yazımın onda birini anlayabilseydi, bu konuda da yanıldığını açıklıkla görebilir, göklere çıkardığımı ileri sürdüğü bu yazarı başarılı bir araştırmacı diye değil, büyük bir denemeci diye nitelediğimi saptayabilirdi. Durum bu olunca, Roland Barthes'ı "yapısalcılığın peygamberi" saymak, olsa olsa konuyu hiç bilmeyenlerin işi olabilir.

Ne olursa olsun, bütün bunlara şaşmamak gerekiyor: Alpay Kabacalı, Barthes'ın devingen kişiliğini kavrayabilmek şöyle dursun, benim Türk Dilinde yayımlanan "Yaratım süreci" başlıklı yazımı bile anlayamamış. Bu yazımda, açık ve yalın bir biçimde, bol bol da örnek vererek, bir romanın kendi kendini yazarının düzensiz hazırlık çalışmalarına ilişkin belgelerden daha iyi açıkladığını, yazılacak roman için tutulmuş "notlar"ın da daha çok bitmiş romanın yardımıyla bir anlam ve bütünlük kazanabildiğini söylemiştim. Ne var bunda? Bulanıklık, aykırılık bunun neresinde? Elimizde hazırlanışı sırasında tutulmuş bir günlük yok diye *Don Quichotte*'un *Kalpazanlar*'dan daha güç anlaşılır olmadığını anlamak için ille de yapısalcı mı olmak gerekir? Kabacalı'nın bir karşı savı varsa, eveleyip gevelemeden açıklayabilir mi bize?

Soruyorum ya yanıt beklemiyorum doğrusu. Çünkü, anladığım kadarıyla, Kabacalı bilinçli bir biçimde karşı olduğu şeylere karşı çıkmıyor gerçekte, içgüdüyle kendisini aştığını sezdiği şeylere karşı çıkıyor. Yazık ki, bu duygusal bile değil, içgüdüsel tutum, okur-yazar olmadan yazar olunamayacağını kavramasını önlüyor.

1978

Bir Başka Açıklama

İstanbul, 16.12.1981

Yazko Edebiyat Dergisine,

Hangi amaçla, bilmiyorum, Yazko Edebiyat, Turhan Oktay adlı bir yazarın birtakım yüzeysel, derme çatma bilgiler, hatta tek tümcelik alıntılar aracılığıyla, sayısız bilgi ve mantık yanlışlarına düşme pahasına, yapısalcı yöntemi, bu arada da beni ve çalışmalarımı yermeye çabalayan yazılarını yayımlıyor. Çalışmalarım ortada olduğu ve belirli bir düzeyin altına düşmeyen tüm eleştirilerin yanıtları bunlarda önceden bulunduğu, yakında yayımlanacak olan *Yapısalcılık* adlı kitabımda da yer alacağı, üstelik bu türlü sataşmalara yanıt vermek, bir çocuk uzaktan taş attı diye arabayı yolun ortasında bırakarak onu kovalamaya kalkmak gibi bir şey olacağı için, herhangi bir yanıt yazmayı düşünmedim. Şimdi de yazarınızı yanıtlayacak değilim. Ancak, *Yazko Edebiyat*'ın 14. sayısındaki yazıda, bir "sayın muhbir vatandaş" ağzıyla, doğrudan "suç" sözcüğü kullanılarak, açıkça suç işlediğim, suçumun bilincinde olduğum, ama bunu pek de başarılı olmayan bir biçimde gizlemeye çalıştığım ileri sürüldüğü için, izniniz olursa, bu konuda *Yazko Edebiyat* okurlarına kısa bir açıklamada bulunmak istiyorum.

Neymiş bile bile işleyip de gizlemeye çabaladığım suç? Başka ülkelerde, başka toplumlarda geliştirilmesine başlanmış bir bilimsel yöntemi Türkiye'ye "ithal" ederek burada da geliştirmeye çalışmak! Bunun yasal cezası nedir, bilmiyorum, ama, bu mantıktan yola çıkılınca, Arap toplumunda, Arap topraklarında doğmuş olan İslamlığın benimsenmesini de yüzyıllardır bütün toplumca işlenen bir suç olarak nitelemek, öncelikle bilimsel bir yöntem olan yapısalcılığı kendi düşüngüleri açısından zararlı bir akım olarak gören marksçıların da her şeyden önce birer "ithalci" olduklarını söylemek gerekmez mi? Gene aynı mantıkla, hem de yurtseverlik ve ilericilik adına, hastaları üfürükçülerin elinde bırakmıyorlar

diye bütün hekimleri suçlu saymaya dek gidilemez mi? Hiç kuşkusuz gidilebilir. Ama, ne olursa olsun, uluslararası ekinsel alışverişlerin alabildiğine yaygınlaştığı günümüzde, böylesine bağnaz bir anlayışın geçerli sayılabilmesi şaşkınlık vericidir.

Ben, *Birikim*'in 28-29. sayısındaki yazımda, bir suçu gizlemeye değil, bir gerçeği dile getirmeye çalışmış, yapısalcı yöntemin Batıda bile pek bilinmediği günlerde, bu yöntemin önde gelen kuramcılarından birinin: A. J. Greimas'ın temel yapıtını oluşturan konuların ilkin İstanbul Üniversitesinde yapılan bir dizi derste işlendiğini söylemiştim. Amacım, kimilerinin ileri sürdüğünün tersine, bu yöntemi yenilik ya da gösteriş olsun diye dışarıdan aktarmadığımı, daha uğraşımın ilk yıllarında uygulamaya başladığımı söylemekti. Gerçek de budur: *L'Imaginaire de Bernanos* adlı kitabımın yazınsal göstergebilimin ilk uygulamalarından biri olduğunu konuyla ilgisi bulunan herkes bilir. Diyeceğim, yapısalcı yöntem İtalya, İspanya, Portekiz ya da Hollanda için ne ölçüde "ithal"se, Türkiye için de en çok o ölçüde "ithal"dir. *Anlatı Yerlemleri*'nde adı geçen yazarların yabancı olmaları bu konuda hiçbir şeyi değiştirmez. Benim uzmanlık alanım Fransız yazını, *Anlatı Yerlemleri*'nin konusu da altı Fransız anlatısı.

Batı ülkelerinde bir dergide, bir gazetede adı geçince, hemen bizim gazete ve dergilere büyütülmüş haberler yağdıran yazarlardan olmadım hiçbir zaman, ama, konu gereği, şu gerçeği belirteyim: örneğin Paris'te, büyük bir kitabevine girip de son yıllarda Bernanos ve Balzac üzerine yazılmış yapıtların kaynakçalarına şöyle bir göz atanlar, bunların yüzde ellisinde çalışmalarımın adlarını da görebilirler; yazınsal göstergebilime ilişkin kuramsal yapıtlarda da adıma rastlayabilirler. Bütün bu yapıtların yazarlarını da az gelişmiş bir ülkeden görüş "ithal etmek"le suçlamak mı gerek? Yoksa "ithalcilik" suçuna bir de "ihracatçılık" eklenerek yargıç önüne çıkarılmam mı?

"İnsaf" diye bir şey vardır ve bunu *Yazko Edebiyat* yöneticilerinin hepimizden daha iyi bilmeleri gerekir.

Saygılarımla.

Yazko Edebiyat, Sayı 16

Ucuzluk Kurumlaştırılınca

Yazarlığın ucuzlatılmasının yeni bir örneğini de *Yazko Edebiyat* dergisi verdi: 22. sayısında, “ortaokul, lise ve üniversite çağındaki gençlere binlerce sayfa tutarında kitaplar” yazmış olmakla övünen bir yazarın: Turhan Oktay’ın “Geç kalmış bir yanıt” başlıklı yazısını yayımlamakla, bir yazarlar topluluğu adına çıkarılan bir dergide bile, yazarlığın ayağa düşürülmesi, düşüncelerin ve kişilerin aşağılanması yolunda her türlü saptırmaca ve yakıştırmanın nasıl baş tacı edilebildiğini bir kez daha gösterdi.

Sözünü ettiğim yazı, gene *Yazko Edebiyat*’ta, gene aynı türden yazılar üzerine, Enis Batur’un ve benim 15. ve 16. sayılarda yayımlanan kısa açıklamalarımızı yanıtlar gibi görünüyorsa da ileri sürdüğümüz görüşleri çarpıtıp aşağılamaktan öte bir şey yapmıyor. Örneğin, bir konuda yıllarca kafa yormuş bir yazarın *Yazko Edebiyat*’ta yapıldığı biçimde yerilmesinin yadırgatıcı olduğunu vurgularken, Enis Batur’un ne demek istediği belli: belirli bir uzmanlık dalını, belirli bir bilim yöntemini ve bu yöntemi uygulayan bir kişiyi eleştirmek için, en azından belirli bir bilgi birikimiyle donanmış olmak gerektiğini söylüyor. *Yazko Edebiyat* yazarıysa, bu düşünceyi şöyle yanıtlıyor: “Bir ülkeyi bağımlı hale getirmek için ‘yıllarca kafa yoran’ bir iktisatçıyı, yurda gümrüksüz mal sokmak için ‘yıllarca kafa yoran’ bir ithalatçıyı salt kafa yordu diye eleştirmememiz mi gerekir? Hangi yurtsever bunlara göz yumabilir?”

Görüldüğü gibi, ucuz mu ucuz bir söz oyunuyla, karşıdakinin söyledikleri tümüyle bir yana bırakılıyor burada; buna karşılık, ülkesinin yazın ve düşün yaşamında iyi kötü bir yeri bulunan bir yazarla işbirlikçiler, vergi ve gümrük kaçakçıları arasında koşutluk kuruluyor, bu yazarı eleştirmek bir yurtseverlik görevine dönüştürülüyor, oldukça geniş bir yazarlar topluluğunun dergisi olan *Yazko Edebiyat* da böyle bir aşağılamaya aracılık ediyor.

Enis Batur, sözünü ettiğim görüşü ileri sürerken, başta *Yazko Edebiyat* yöneticileri olmak üzere, herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir gerçeği dile getiriyordu: yapısalcılık çevresinde sür-dürülen tartışmalarda, bir yanı uzun bir birikime, geniş bir kaynakçaya dayanan, kendi alanında bir adım daha ilerleyebilmek için çabalayan kişiler oluşturuyordu bir yanı da derme çatma, yalan yanlış birkaç yazıya dayanarak onların çabalarına gölge düşürmek için çırpınanlar. Bir yöntemin, bir düşünce biçiminin ve bunların ürünü olan yapıtların uzun emek ürünüdür diye eleştirilemeyeceklerini usundan bile geçirmemişti kuşkusuz. Her şey eleştirilebilir, herkes eleştirebilir. Ama bu işi dürüstçe, adına yaraşır bir düşünür, adına yaraşır bir düşün dergisi olarak yapmak istiyorsak, en azından eleştirdiğimiz düşünceyi, eleştirdiğimiz yapıtı anlayabilecek düzeye gelmiş olmamız gerekir. Bu nedenle, *Yazko Edebiyat*'a yolladığım kısa açıklamada, Turhan Oktay'ın düştüğü bilgi ve mantık yanlışlarının ayrıntılarına girmeyi düşünmediğimi, çalışmalarımın ortada olduğunu, belirli bir düzeyin altına düşmeyen eleştirilerin yanıtlarının da söz konusu çalışmalarımda bulunduğunu söylemiş, bana yöneltilen düzenli saldırıların tutarsızlığını vurgulamakla yetinmiştim. Bu da, sanırım, hakkımdı. Yalnızca benim *Anlatı Yerlemleri* adlı kitabımı değil, anlatımının açıklığıyla ünlü olan Saussure'ü bile anlayamadığını kendisi söyleyen, ama sağcı bir gazetede kendisinden övgüyle sözedildi diye bu büyük bilim adamının değerinden kuşku duymak gerektiğini ileri süren bir yazarla tartışmaya girişecek değildim.

Yazko Edebiyat yazarı, bu tutumu bir tür kaçış olarak değerlendiriyor, sonra şöyle yazıyor: "Türkiye'de eleştirinin düzeyini Sayın Yücel mi saptıyor? Şu yazı düzeyin üstünde, şu yazı düzeyin altında yargısını veren Sayın Profesörün eleştiri düzeyine ilişkin ölçütünü merak ediyorum doğrusu". Yazdıklarımı anlamadığı sürece, *Yazko Edebiyat* yazarının bu merakı hep sürecektir, ama, hemen belirteyim ki, "Türkiye'de eleştirinin düzeyini saptamak" gibi bir savım yok, hiçbir zaman da olmadı, çünkü kendisinin yaptığı gibi "ulusum adına", "halkım adına" konuşmaya kalkmam ben, kendime kendimde bulunmayan yetkiler tanıyacak ölçüde bön ve kendini beğenmiş bir kimse değilim. Millisinin yetersiz ve derme çatma olduğunu söylerken, yalnız kendi ölçütlerime, kendi deneyimlerime dayandım. Ne var hunda? Kendisi, hem de "halkı adına", anlamadığını kendi ağzıyla söylediği

konularda söylevler çekecek, olur olmaz suçlamalarda bulunacak da ben, kendi adıma, yıllardır uğraştığım bir konuda, neyin doğru, neyin yanlış, neyin düzeyli, neyin düzeysiz olduğunu söylemek için, kendi kendilerini ulus sözcülüğüne atayanlardan izin mi alacağım?

Hem sonra, *Yazko Edebiyat* yazarıyla düşün düzleminde tartışmaya girişmenin ne denli saçma olacağını bu son yazısı da yeterince gösteriyor. Örneğin, sözlerimi çarpıtarak 'Tahsin Yücel ithalciliğin bir 'suç' olduğunu kendisi de kabul ediyor fakat yapısalcılığın 'ithal' edilmediğini ısrarla söylüyor", diye yazmasına karşı çıkmam üzerine, eski bir yazımda, yapısalcılığı "'ithal etmek'le suçlanan 'üç beş kişi' arasında beni de sık sık andılar", demiş olmamı kesin bir kanıt gibi göstererek "ithalciliğin bir suç olduğunu 1977'de Tahsin Yücel'in kendisi söylüyor; ben değil", deyip çıkıyor işin içinden. Benim yalnız başkalarınca bana yöneltilen bir suçlamadan sözettiğimi, böyle garip bir suçun varlığını kesinlemek şöyle dursun, "suç" sözcüğünü bile kullanmadığımı yazımdan alınan parça açıkça gösteriyor *Yazko Edebiyat* yazarıysa, kaşla göz arasında, "suç" ile "suçlama"yı eşanlamlı sözcüklermiş gibi göstermeye kalkıyor. Ama insaf diye bir şey vardır: bu iki sözcüğün aynı anlama geldiğini ya da her suçlamanın herkesçe benimsenen bir suç içerdiğini kim ileri sürebilir? *Yazko Edebiyat* yazarının kendisi de, bu garip sava dört elle sarılıp ikide bir yinelediği yazısında, "Enis Batur'un beni yabancı dil bilmemekle suçlaması", diyor. Yabancı dil bilmemenin bir suç olduğuna inandığı için mi kullanıyor "suçlama" sözcüğünü? Türkçe üzerinde "on beş yılı aşkın bir süredir titizlikle çalıştığı" ve çalışmalarının iyi kötü bir sonuç sağladığı doğruysa, hayır: hiç değilse böyle bir ayrımı görebilmesi gerekir. Ne var ki, bir yazarı aşağılamak için çarpıtmaca ve yakıştırmacanın her türlüsü geçerli sayılınca, en açık gerçekler bile gözardı edilebiliyor *Yazko Edebiyat* yazarı bu tutumu bol bol örneklendiriyor.

Ben *Yazko Edebiyat*'a yolladığım kısa açıklamada, yapısalcı yöntem başka ülkelerde doğmuştur diye bu yöntemin Türkiye'de de uygulanmasını bir kusur, hatta bir suç olarak göstermenin saçmalığını ortaya koymak için, "Bu mantıktan yola çıkılınca, Arap toplumunda, Arap topraklarında doğmuş İslamlığın benimsenmesini de yüzyıllardır bütün toplumca işlenen bir suç olarak nitelemek, öncelikle bir yöntem olan yapısalcılığı kendi düşüngüleri açısından zararlı bir akım olarak gören marksçıların da her şeyden önce

birer ‘ithalci’ olduklarını söylemek gerekmez mi?” demiş, İslamlık ya da marksçılık konusunda başka hiçbir ayrıntıya girmemiştim. Bu durumda, şu iki tutumdan biri seçilebilirdi ancak: ya yabancı kökenli olmak bakımından İslamlık ve marksçılıkla yapısalcılık arasında hiçbir ayrım bulunmadığını söyleyerek başınızı önünüze eğerdiniz ya da İslamlıkla marksçılığm Türkiye kökenli olduğunu kanıtlamaya kalkardınız. *Yazko Edebiyat* yazarıysa, “Bu kendine karşı yaptığı savunmada, kimi yanlışlarını da gözardı edemeyeceğim”, dedikten sonra, şunları söylüyor: “İslamlık, felsefi bir görüştür, toplumsal bilincin (tıpkı öbür dinlerde olduğu gibi) spesifik bir biçimidir. Bunun kılgıdan soyutlanan yanını tartışmak, skolastik çağa özgü bir davranıştır. Ancak, uygulayım yönü, Arap ülkelerinde ve Türkiye’de, suç öğesi açısından değişiktir. Örneğin, Arap ülkelerinde ‘şeii hükümler geçerlidir fakat ülkemizde şeriatçilik düpedüz suçtur”. Dergilerinde bir yazı yayımladıklarını sananlar söylesinler: bu satırlarda benim verdiğim örneğe yanıt oluşturan ne var, bu satırlar benim hangi yanlışımı kanıtlıyor? Onlar “bilgece” susacaklarına göre, ben söyleyeyim: hiç.

Dahası var: *Yazko Edebiyat* yazarı, “Sayın Tahsin Yücel de, yazılarıma ilişkin, *Yazko Edebiyat* okurlarına yaptığı açıklamada(!) düşüncelerini haklı göstermek amacıyla, sözlerimi ve yargılarımı çarpıtıyor, Ortaçağ mantığıyla yola çıkarak ‘Ender şeyler değerlidir, kör at da enderdir, bu durumda kör at değerlidir önermesine benzer çıkışlarla okuyucuları inandıracağını sanıyor”, diyebiliyor; yani, kendi tutumunu bana mal etmesi yetmiyormuş gibi, söz konusu açıklamada sıklık/enderlik konusunda tek tümce, tek sözcük yokken, söylemediğim şeyleri söylemişim gibi, yürütmediğim bir mantığı yürütmüşüm gibi göstererek benimle alay etmeye kalkabiliyor. Böylece, rahatça yerleştiği karşı-uyanıklık içinde, benden önce yazısını yayımlayan derginin okurlarıyla, yazısını yayımlayan derginin okurlarından önce de kendi kendisiyle alay ettiğini nereden bilecek? Adına yaraşır düşünce tartışmalarının bir saptırmacalar, yakıştırmalar, suçlamalar karışımı değil de gerçeğe yönelik bir arayış olduğunu nereden bilecek?

Bilmediği için de suçluyor işte: “İthalciliğin suç olup olmadığına Tahsin Yücel değil de kriminologlar karar versinler” gibi, “yapısalcılığın suç olup olmadığı konusuna işin uzmanları kafa yorsunlar” gibi çiğ sözler ederek yeni yeni düşün suçları çıkarıyor. Öyle ya, yanıtı başkalarına bırakır gibi görünüyor ya suç kavramını Durkheim’ın ağzından “kollektif bilincin güçlü

ve belirmiş durumlarını bozan eylemler" biçiminde tanımladığına ve benimle işbirlikçi ve kaçakçılar arasında koşutluk kurduğuna göre, "halkı adına" suç duyurusunda bulunmaya yeltendiği ortada. *Yazko Edebiyat* yöneticilerinin tutumu da ortaya çıkıyor böylece: Türk aydınlarının büyük bir bölümünün canla başla düşün özgürlüğünü savunduğu bir dönemde yeni düşün suçları yaratılmasına aracılık ederek yaşam sürdürmek.

Biliyorum, bu sözlerim, gene düşün özgürlüğü adına, aykırı bulunabilir, "Ne yapalım? Adam senin uyguladığın yöntemi beğenmiyorsa, bu yöntemin Türkiye'de uygulanmasını bir suç olarak görüyorsa, bunu hiçbir yerde söylemeyecek mi?" diye sorulabilir. Ülkemizin ilerici aydın ve kurumlarına suç üstüne suç yüklemeyi iş edinmiş gazeteler ve yazarlar bulunduğunu bildiğimize göre, "Hayır", diye kestirip atamayız. Ama varlığını seçkin bir yazarlar topluluğunun alınterine borçlu olan bir dergide, bunu tutarlı, dürüst, mert bir biçimde yapmak gerekir. *Yazko Edebiyat* yazarının yineleyip durduğu suçlamaların başlıca dayanağıysa, yazarlık yaşamının belirli bir döneminde yapısalcılığa bağlanmış bir Fransız yazarının: ünlü denemeci Roland Barthes'ın, tam da her türlü yönteme sırt çevirerek bir tür ozanlığı seçtiği bir dönemde, "Toplumsal dil faşisttir düpedüz", diye çevrilen bir söz etmiş olması.

Roland Barthes benim babamın oğlu değil. Sözleri de ne yapısalcılığı bağlar, ne beni. Gene de sormak gerekir: "İstediğim an, istediğim kaynağı bulabilir ve istediğim sürede bunun en iyi çevirisini yaptırtabilirim de" diye övünen yazar, Roland Barthes'ın bu sözünün aslını da okumuş ya da çevirtmiş mi? Daha önemlisi, bu sözleri hangi bağlam içinde söylediğini öğrenmiş mi? Bu küçük tümcenin doğru mu, yanlış mı çevrildiğini araştırmış mı? Bütün yazarlık yaşamı boyunca, her türlü baskıya, her türlü bağnazlığa, her türlü aldatmacaya karşı çıkmış bir yazarın böyle bir sözü hangi amaçla söylemiş olabileceğini anlamaya çalışmış mı? Çalıştıysa, tıpkı kendisinin yaptığı gibi, "halk adına", "ulus adına" konuşmaya kalkanların birtakım savsözler ve aldatıcı kavramlar aracılığıyla dili nasıl bir baskı ve aldatmaca aracı olarak kullanabildiklerini hiç usuna getirmiş mi?

Yazko Edebiyat'ın baş tacı ettiği bu sakat tutuma son bir örnek daha vereyim: kolaylıkla anlaşılacağı gibi, Turhan Oktay ve benzerlerinin benim çalışmalarımda yapısalcı yöntemi uygulamamı "ithalcilik" diye

nitelemelerinin amacı, yaratıcılıktan uzak bir öykünmeyi sürdürdüğümü ve bundan bir yarar sağlamaya çalıştığımı göstermekti. Böyle bir yakıştırmanın haksızlığını vurgulamak için, çalışmalarımın tarih açısından Batıdaki birçok benzerlerinden eski olduğunu, Batıda, kimi bilim çevrelerinde bu çalışmalara yapılan göndermelerin de bu olguyu doğruladığını belirtmek zorunda kalmıştım. *Yazko Edebiyat* yazarı bu gerçeği de bana karşı kullanmaya kalkarak şöyle diyor: “Ne mutlu size Sayın Yücel. Eğer bu bir başarıysa, bir övgü nedeniyse bırakın başarılarınızı başkaları dile getirsin, sizi başkaları övsün; kendiniz değil. Eğer başkaları görmüyor, övmüyor ve bu çalışmalarınızı topluma duyurmuyorsa bir nedeni olmalı mutlak. Nedeni de açık: Çok eskilerde kalmış ve iflas etmiş olan yapısalcılığın, ancak teknik açıdan çok dar kapsamlı alanlarda kullanıma sürülmesi ve böylesi bir görüşe kafa yormanın da, ne topluma ne bireye bir şey kazandırmayacağıdır. Yapısal göstergebilim konusundaki kuramsal kitaplarda adınıza sık sık rastlanması, dünyada bunu savunan üç beş kişinin kalışındadır. Paris’in büyük kitabevlerinde, kaynakçalarında isminize rastlanan kitaplar pek satmıyorsa, bu konuda sakın kaygılanmayınız. Bu gibi kitaplar yüzyıllar sonra antikacı dükkânlarında belki fahiş fiyatla satılabilir. Böyle bir avuntu, sanırım yapı-salcılıkla kendinizi avutmaktan çok daha iyidir”.

Değmez, ama bu çirkin ve temelsiz sataşmaya da kısaca yanıt vereyim: bir kez, çalışmalarımın yurt içinde de, yurt dışında da yayımlanma olanağı bulması, Batılı bilim adamlarının yapıtlarında söz konusu edilmesi, bunları başkalarının görmediği savının yakıştırmalığını yeterince ortaya koyar. *Yazko Edebiyat* yazarı söz konusu çalışmaların Batıda uyandırdığı iyi kötü yankıdan Türkiye’de sözedilmediğini söylemek istiyorsa, bu da yakıştırma: birçok yazarımız yeri geldikçe sözetmiştir bundan. Kendisinin, “ulus adına”, Melih Cevdet Anday’a karşı çıkmasının nedeni de değerli ozan ve düşünürümüzün böyle bir “başarı’’ üzerinde durmuş olmasıdır. Hem sonra, diyelim ki hiç kimse durmadı çalışmalarımın üzerinde, kendisi ve benzerleri gerçekleri yoksayacaklar da ben söylemek zorunda bırakıldığım bir gerçeği ağzıma alamayacak mıyım? Kendisi kötü bir eğitim düzeninin yarattığı “test” furyasına yaptığı katkılardan oluşan “binlerce sayfa”yla övünecek de ben çalışmalarımın yurt dışında gördüğü ilgiyi bir suç gibi gizleyecek

miyim? “Kolejlere giriş testleri” yazmak bir erdem de göstergebilimsel araştırmalar yapmak yüz kızartıcı bir suç mu?

Üstelik, benim söylediklerim kolaylıkla kanıtlanacak şeyler, kendi savlarıysa, yakışıksız bir sataşmayı sürdürmek amacıyla uydurulmuş temelsiz sözlerden başka bir şey değil. Göstergebilimin büyük bir gelişme gösterdiği günümüzde, *Yazko Edebiyat* yazarının sözlerine ancak gülünür. Benim çalışmalarımdan sözeden hiçbir kitabın satılmadığı gibi bir sav ileri sürütebilmesine de. Ya da sorarlar adama: “Dünyanın değişik ülkelerinde, göstergebilim alanında her yıl kaç kitap yayımlanıyor, kaç bilimsel toplantı düzenleniyor, haberin var mı? Tahsin Yücel’in çalışmasından uzun uzun sözeden *Sémantique structurale* kaç baskı yaptı, kaç dile çevrildi, biliyor musun?”

Ayrıca, çok satmak ve sürekli kendimden sözettirtmek gibi bir tutkum yok benim, size de sürekli benden sözedin diye çağrı çıkarmadım. Ben, karınca kararınca, kendi yolumda, kendimce birşeyler yapmaya çalışıyorum, hepsi bu. *Yazko Edebiyat* yöntemiyle sürümden kazanmaktansa, böylesi çok daha iyi.

Çağdaş Eleştiri, Ekim 1982

III
ÖDÜLLER

Yıllar önce, 1956 Mayısında, Sait Faik Hikâye Armağanı benim Haney Yaşamalı*'ya verildiği zaman, özellikle kendi kuşağımdan olan yazarlar büyük bir fırtına koparmışlar, kitabımın değersizliği, seçici kurul üyelerinin kayırmacılığı konusunda söylemediklerini bırakmamışlardı. Üzülmüştüm doğrusu, sevincim içimde kalmıştı. Bu arada, ödüllerin yalnızca başarıların kesinlenmesine değil, karalanmasına da neden olabileceğini öğrenmiştim. Daha sonra, ülkemizde yazın ödülü veren kurumlar çoğaldıkça çoğaldı, kimilerinin aldığı ödüller art arda sıralanınca, kitaplarının arka kapağını doldurur oldu. Ben hem bunca ödül toplayacak sayıda yapıt veremedim, hem de artık yazın ödülünün onuru fazla çekmiyordu beni: 70'li yıllarda, yayınevi bir kitabımı kimi ödül kurumlarına yollamışken geri çektirdim. Buna karşılık, gene 70'li yıllardan başlayarak, birçok ödülün seçici kurul üyeliğine seçildim. İyi bir seçici kurul üyesi olabildim mi, bilmiyorum; ama görev yaptığım seçici kurulların hiçbiri* Haney Yaşamalı*'ya ödül veren seçici kurul ölçüsünde eleştirilmediğine göre, işler çok da kötü gitmiyor demekti.*

Ancak, özellikle ilk yıllarda ve bir yapıtlar toplamından çok, tek bir yapıtın değerlendirildiği kurullarda, ödüllendirilen yazarlar arasında yaşça benden büyük olanların sayısının benden küçük olanların sayısından daha yüksek olması biraz tuhafıma gidiyordu. Gösteri*'nin ödüller konusunda bir sorusunu kısaca yanıtlarken, başka şeyler arasında, bu gözlemimi de belirttim. Bu zararsız gözlemden dolayı herhangi bir yazarın beni yerden yere vuracağı usuma bile gelmezdi. Ama usuma gelmeyen başıma geldi.*

Hiç unutmam, birkaç haftalık bir Fransa yolculuğundan dönmüştüm, daha herkesle öpüşüp bir kahve içmeme bile zaman kalmadan, o günlerde ilkokulda okuyan küçük kızım, oldukça soğuk bir sesle, "Baba, Aziz Nesine yanıt verecek misin?" diye sormuştu. "Vermez olur muyum, kızım?" deyip başka konuya geçmiştim. Küçük kızım, yeni dillendiği aylarda, ablasından ya da annesinden Aziz Nesinin bir öyküsünü mü dinlemişti, neydi, sık sık önüne bir kitap açıp bu kitabı okuyormuş gibi başsız sonsuz masallar uydurur, bu arada, kendisine her türlü öyküyü çağrıştırdığından olacak, Aziz Nesin adını da arada bir yinelerdi. Bu adı çok da hoş söylediğinden, elimizden geldiğince çok söyletmeye çalışırdık. Diyeceğim, kızımın

belleğinde Aziz Nesin'in özel bir yeri vardı; yokluğumda ondan gelmiş bir yazıya geciktirmeden yanıt vermemi istiyor olmalıydı. Böyle düşünmüştüm. Kızım birkaç dakika sonra sorusunu yineledi. "Evet, kızım", dedim. Bu kez büyük kızım Aziz Nesin'in beni bir yazısında on para etmez biri olarak nitelediğini söyledi, söz konusu yazıyı da alıp getirdi. Doğrusunu söylemek gerekirse, kendime ya da başkalarına akçal değer biçme alışkanlığını olmadığı gibi, kendimi gereğinden fazla önemsemek gibi bir huyum da yoktur, örneğin bir yazıyı bitirdiğim zaman, yer ve tarih belirtmek hiç usuma gelmez. Biraz bu nedenle, biraz da eşime ve çocuklarıma daha yeni kavuşmuş olduğum için, aşağılama üzerinde de fazla durmadım.

Açık konuşmak gerekirse, ben bugün olduğu gibi o zaman da Aziz Nesin'i bir yazın adamı olarak görmezdim; ama ileri düşünceleri ve bu düşünceler için yiğitçe savaşması nedeniyle saygı duyduğum bir kişiydi; değil bir yazımda, özel bir konuşmamda bile adını anmadığıma göre, benimle bir alıp veremediği olamazdı. Kızlarımın alınganlığının bir yanlış anlamadan kaygılandığını düşünmek istedim. "Hele dursun, yarın okurum", dedim. Nasıl olsa, bir mektup söz konusu olmadığına göre, gecikmeden yanıtlama zorunluluğu da yoktu. Dediğim gibi yaptım, ertesi gün okudum Aziz Nesin'in yazısını. Halime'nin neden aldığı armağanlardan çok babasının Aziz Nesin'e vermesi gereken yanıtı düşündüğünü o zaman anladım. Sırf kızımın gözünde aklanmak için, oturup bir yazı yazdım. Aziz Nesin beni öylesine bulanık bir izlenim üzerine ve öylesine tutarsız bir mantıkla yargılıyordu ki, kendimi aklamam boşuna zaman harcamak dışında hiçbir şey gerektirmiyordu.

O gün bugün düşünürüm: bir kişiye vurduğumuzu sanırken, birçok kişiye birden vuruyoruz gerçekte, çocuğu, eşi, dostu, anayı, babayı, öğrenciyi, okuru da yaralıyoruz. Üstelik, "yüzde yetmişi aptal bir ulus"un çocukları olduğumuz için midir, nedir, kantarın topunu fazla kaçırdığımız da çok oluyor. "Sevenleri vardır diye kimse kimseyi yermesin" mi demek istiyorum? Hayır. Ama insanları yapmadıkları ve söylemedikleri şeyler için yermeyelim, bir; onlara hiç değilse akçal değer biçmeyelim, iki; küçük kızları unutmayalım, üç.

Ucuzluk

Yazının ve yazarlığın alabildiğine ucuzlatıldığı bir dönemde yaşıyoruz. Durum bu olunca, karşıt yönde çaba harcayanlara sık sık saldırılması doğal. Hiç değilse kuramsal olarak, ülkemiz yazınının, ülkemiz yazarlarının gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlayan değişik yazın ödüllerinin, seçici kurul üyelerinin elden geldiğince aşağılanması da doğal. Bu bakımdan, ünlü gülmece yazarı Aziz Nesin'in, *Ortaklaşa* dergisinde yayımlanan bir konuşmasında, yazın ödüllerinin seçici kurullarında görev alan kişileri tümden "On para etmez" diye nitelemesi bu oldukça güçlü yönelime yeni bir katkı olarak belirmekte. Ünlü yazar tam yerinde ve tam zamanında yapmış çıkışını. Gerçi Oktay Akbal'ın bir yazısı üzerine, 28 Haziran günü "Çatalca-Nesin Vakfı'nda kaleme alıp *Cumhuriyet*'e yolladığı oldukça uzun açıklamada, "Bir söyleşinin rahat ve doğal akışı içinde disiplinsizce, sözlerimi sınırlamadan ve çerçevelemeden bütün yazın yarışmalarındaki seçici, yargıcı ve eleştirmenleri 'on para etmez' diye genelleyerek nitelemem yanlıştı", diyerek söz konusu seçici kurul üyeleri, kendi deyimiyle, "seçici, yargıcı ve eleştirmenler" arasında on paradan fazla edebilecekler de bulunduğunu söylüyor ya değerlendirmesinin temelde aynı kaldığını sık sık vurgulamaktan geri durmuyor.

Kaynağı ne olursa olsun, görüş görüştür. Ama, ünlü yazarın açıklamasını okuduktan sonra, ister istemez şöyle bir soru takılıyor insanın usuna: burada söyleşi havasından sıyrılarak "disiplinlice'' mi konuşuyor? Doğrusunu söylemek gerekirse, yukarıya aldığımız tümcenin kurgusu ve sözcükleri bunun kendisi için pek de kolay olamayacağını sezdirtiyor. "On para etmez" seçici kurul üyelerinin "on para etmezliği" konusunda sıraladığı kanıtlarsa, sezgiyi kesinliğe dönüştürüyor. Bu türlü seçici kurul üyeleri arasında ad vererek andığı tek kişi ben olduğum için, isterseniz, öncelikle benim hakkımda söylediklerini alalım ele, şu satırlarını birlikte okuyalım:

"Bu kez sana bir de ad vereyim: Yapıtlarını okuduğum, değer verdiğim, senin gibi Sait Faik ödülü yargıcı olan bilimci ve yazıncı Tahsin Yücel, Milliyet Sanat Dergisi*'nin bir sayısında yayımlanan konuşmasında, yargıcılar kurulu üyesi bulunduğu Sait Faik ödülü yarışmasına yaşlı yazarların katılmasını kınayan, yeren ve bu konuda önyargısını belirten bir yazı yazdı. Tahsin Yücel, değerli, hatta çok değerli bir yazıncı, bir bilimci olabilir, ama benim değer ölçülerime göre, bu açıklamasından sonra bir yazın yargıcısı olarak on para etmez. Nedenlerini sıralayayım:*

1 - Sait Faik ödülü yönetmeliğinde yaşlı yazarların yarışmaya katılmayacakları yazılı değildir.

2 - Tahsin Yücel, yaşlı yazarların bu yarışmaya katılmalarını doğru bulmuyorsa, ya ödül yönetmeliğinin kendi düşüncesine göre düzeltilmesi koşuluyla yargıcılık yapmalı, ya da -değiştirtemezse- yargıcılıktan istifa etmelidir. Doğru ve doğrucu bir yargıcının yapacağı bu iki davranıştan biridir. Yücel, ne yönetmeliği değiştirtiyor, ne de doğruluğuna inanmadığı bir yönetmeliğe göre yargıcılık etmekten vazgeçiyor.

3 - Tahsin Yücel, söz konusu konuşmasında, üyesi bulunduğu bir kurulda bir yargıcının yapmaması gereken şeyi yapmış, önyargısını açıklayarak, önceden belli ederek, yargıcılığın doğruluk ilkesini bozmuştur.

4 - Ben yazarlığa otuz yaşımdan sonra başlayabildim ve ilk kitabım kırk yaşımdan sonra yayınlanabildi ve yirmi yıl öncesinden beri kimi yıllar bu yarışmaya katılmaktayım. Yirmi yıl önce de mi yaşlıydım? Bu yaşlılık da neye göre? Kırk yaşından, elli yaşından sonra ilk kitabı yayınlanmış yazar, Yücel'e göre, Sait Faik Ödülü yarışmasına katılmamalı mı?

Ötekilerin adlarını vermedim de neden Tahsin Yücel'in adını açıkladım? Çünkü, Tahsin Yücel'le ortaklaşa anımız bulunacak denli ilişkimiz olmadı. Bana ilişkin tek bildiğim yanı buydu, yazdım.

Bundan sonra da, yeni öykü kitabı çıkarabilirsem, yine katılacağım Sait Faik ödülü yarışmasına. Bu açıklamadan sonra, belki sen ve Tahsin Yücel, eskiden yaptığınız gibi, yine benim yapıtıma oy vermeyeceksiniz ya da tersine, ne denli yansız olduğunuzu kanıtlamak için bana bile oy vereceksiniz; ikisi de umurumda değil..."

Hemen söyleyeyim: Aziz Nesin burada benim söylediklerim üzerinde değil, bana söylettikleri üzerinde mantık yürütüyor. "Nasıl olur? Bunca yıllık yazar bunu nasıl yapar?" mı diyorsunuz? İşte şöyle:

1) Aziz Nesin'in sözünü ettiği konuşmam "*Milliyet Sanat Dergisi*'nin bir sayısında" değil, *Gösteri* dergisinin birinci sayısında yayımlanmıştır. Demek ki, ünlü gülmece yazarımız benim de "on para etmezler" arasında bulunduğumu kanıtlamak için parlak mantık örnekleri verirken, sözlerimi bir kez daha görme çabasına bile girişmemiştir.

2) Ben o konuşmamda şunları söylemiştim: "Yazın ödüllerinin işlevlerini gereğince yerine getirmelerini önleyen ikinci bir etken de ödüllendiren seçicilerle ödüllendirilen yazarların durumu. Doğal olan, ödülün belirli bir yere, belirli bir yaşa ulaşmış kişilerden oluşan bir seçici kurulca, yazın yaşamımızda belirli bir yere ulaşma yolunda olan genç yazarlara, genç ozanlara verilmesi. Bizde böyle bir kuralın geçerli olduğunu söylemek zor. Örneğin benim bugüne değin yer aldığım seçici kurullarca ödüllendirilenler içinde, benden daha yaşlı olanlar, daha genç olanlardan çok daha fazladır sanırım. Hiç kuşkusuz, başvurma zorunluluğu da getirmeyen kimi büyük ödüllerin yeri ayrı, ama yazın yaşamımızdaki yerleri çoktan belirlenmiş, ünlü yazarların gençlerle yarışa girmeleri aykırı görünüyor bana. Aldıkları ödüllerin kendilerine yeni bir olanak sağlamadığını da deneylerimizden biliyoruz". Görüldüğü gibi, benim konuşmamda kesin bir ilke değil, bir dilek, bir "kınama", bir "yergi" değil, bir gözlem söz konusu. Üstelik, Aziz Nesin'in sandığı ya da sanılmasını istediği gibi "*Sait Faik ödülü yarışması*"yla ilgili olarak değil, genel bağlamda söylemişim düşüncemi. "Bugüne değin yer aldığım seçici kurullarca ödüllendirilenler içinde, benden daha yaşlı olanlar, daha genç olanlardan çok daha fazladır sanırım", demem de bu konuda önyargılı olmadığımı yeterince gösterir. Öyleyse? "İnat" olsun diye "on para etmeyen" kişiler elinden ödül almaya çabalamak "doğruculuğa" ters düşmüyor da benim kişisel düşüncemi içtenlikle açıklamam mı ters düşüyor?

3) Aziz Nesin, benim için, "Bana ilişkin tek bildiğim yanı buydu, yazdım", diyor. Benim ödüller konusunda söylediklerim (daha doğrusu söylemediklerim) neden kendisine ilişkin oluyor? Bir türlü bulamadım bu sorunun yanıtını. Üstelik, *Gösterinin* sorularını yanıtladığım sırada, Aziz Nesin'i usumdan bile geçirmemiştim.

4) Aziz Nesin, "Tahsin Yücel'le ortaklaşa anımız bulunacak denli ilişkimiz olmadı", derken, gerçeği dile getiriyor Ama, hadi tanıdığını kollayıp

tanımadığına vurmayı "doğruculuğuna" uygun buldu diyelim, bir yakınlığımız bulunmadığına, dolayısıyla beni tanımadığına göre, nasıl oluyor da sırf "yansız olduğumu kanıtlamak", yani görünüşü kurtarmak için düşüncelerime aykırı bir davranışta bulunabileceğimi söyleyebiliyor?

5) Ünlü gülmece yazarımıza verdiği yanıtta Oktay Akbal'ın çok güzel belirttiği gibi, her seçici kurul üyesinin kendine göre birtakım ölçütleri vardır; başkalarınca benimsensin, benimsenmesin, bu ölçütlere göre kullanır oyunu. Benim kişisel ölçütlerimden biri de dil ölçütüdür: bir yazın ödülü adayının anadilini doğru dürüst kullanıp kullanmadığına bakarım önce. Bu nedenle, birkaç sayfalık bir yazıda, "yaptığım yanlışlardan dolayı özür dilemesini bilen iz'ana sahibim" gibi, "Tahsin Yücel (...) yayınlanan konuşmasında (...) bir yazı yazdı" gibi tümceler sıralayan, kaç kez katıldığı bir ödülün adını bile yanlış yazan bir yazar, ister genç olsun, ister yaşlı, bu özelliğini koruduğu sürece benden oy alamaz.

Söylemek bile fazla, anadilini doğru kullanmak yazarlığın ilk koşullarındandır, ama aynı ölçüde önemli başka nitelikler de aranır bir yazarda. Örneğin "başkasına", yani insana saygı, örneğin tutarlılık, inandırıcılık. Bu nitelikler de ne zaman, nerede okuduğunu bile unuttuğu yazılardan kalmış, bulanık izle-nimlerin, ne denli yanlış, dolayısıyla ne denli haksız olabileceklerini Mehmet Şeyda'nın örnekleriyle ortaya koyduğu birtakım söylentilerin desteğinde mantık yürütülerek sürdürülemez, "Elime kalemi aldığım günden beri yazarlık yaşamım, bir dürüstlük savaşımı, bir namus kavgası olarak geçmiştir; bu yazım da ve bütün yaşamım da bunu gösterir", desek bile.

Burada Aziz Nesin'in dürüstlüğünü tartışmak istediğim sanılmasın. Dürüstlüğünden hiç kuşkum yok. Ama, doğrusunu söylemek gerekirse, sözünü ettiğimiz yazı savını doğrulamaktan çok uzak. Bu yazı yazarlık yaşamında tekil bir örnek oluşturuyorsa, yazdıklarını yazarlık yaşamına damgasını vurmuş dürüstlüğüyle yeniden gözden geçirmesi gerekir; dürüstlük ve namus kavgasını hep bu yazının örneklendirdiği biçimde sürdürdüyse, o zaman yüzde yüz "kendine özgü" bir dürüstlük ve namus kavgasının öncülüğünü yaptığını kesinlemek kaçınılmaz olur.

Çağdaş Eleştiri, Ekim 1982

IV
ÖNCE TÜRKÇE

Bugün çok daha iyi görülüyor: bilerek ya da bilmeden, isteyerek ya da istemeden, dil devrimine hemen herkes katıldı: kimi katkıda bulundu, kimi uymakla kaldı. Ama bu konudaki bitmez tükenmez tartışmalar hemen her zaman bir sağ/sol çatışması biçiminde algılandı. Genellikle söylendiği gibi, her toplumsal olgunun siyasal bir yönü bulunduğu doğruysa, bu sorunun da siyasal bir art-düzlemi bulunduğu kesindi. Şu var ki, iş bu noktada içinden çıkılmaz bir görünüşe bürünmekteydi: kimi solculara bakarsanız, dil devrimi, hem ulusçu bir nitelik taşıyor, hem de halkla aydın arasındaki iletişimi güçleştiriyordu, öyleyse kesinlikle sağcı bir yönelimdi; kimi sağcılara göreyse, Osmanlı ekininin yadsınması olarak belirip geçmişle bağımızı koparmaya yönelmesi ve halkın günlük dilini ulusun ekin dili düzeyine çıkarmak istemesi nedeniyle, ancak solcu bir eylem olarak nitelenebilirdi.

Nereden kaynaklanıyordu bu çelişki? Siyasal konumlar genellikle Batı ölçütlerine göre değerlendirilirken, bizim toplumumuzda sağ/sol kavramlarının içeriğinin Batı'nın sağ/sol kavramlarının içeriğiyle çakışmamasından. Batı'da sağcılıkla ulusçuluk birbirinden ayrılmaz genellikle, bizim ülkemizdeyse, tarihsel koşulların sonucu, ulusçuluğu gerçekte solcular sırtlar; çünkü onlar; en azından Kurtuluş Savaşı*'ndan beri, ulus kavramının halk kavramıyla özdeşleştiğini, gerçek kimliğini kendisinden kız bile almayan, yüksek yönetim ve askerlik görevlerine hep kendi "devşirme"lerini getirmeyi yeğleyen imparatorluğun değerleri yerine kendi değerlerini koyduğu ölçüde bulacağını bilirler; sağcılarımıza gelince, ulusçuluğu, kendi deyimleriyle "milliyetçiliği", kimseciklerle paylaşmak istememelerine karşın, ulus deyince, topraklarımızda yaşayan, çalışıp didinen, sevinip üzülen halktan çok, yüzyıllar boyunca kendini Türk halkından soyutlamak için elinden geleni yapmış olan büyük imparatorluğu anlar, onun iktidar aygıtının karma ekinini ve yapay dilini ölümsüz değerler olarak görürler. Kimilerinin, bir yandan ulusal değerleri koyacak yer bulamazken, bir yandan da, hem siyasal, hem ekonomik açıdan, yabancı efendilere bağlanmakta sakınca görmemeleri belki bundandır. Kısacası, sağcılar tarih adına karşı çıkmışlardır türkçenin kendi yapısına uygun bir biçimde geliştirilip adına yaraşır bir ekin dili olmasına, kimi solcularsa*

evrensellik adına. Ancak, bugün açıklıkla görüyoruz ki, hiçbiri bu gelişimi izlemekten başka bir şey yapamamıştır.

“Gelişimi izlemekten başka bir şey yapamamak”, gerçeğin göz kamaştırıcılığı karşısında kollan kavuşturup oturmak anlamına gelmiyor kuşkusuz. Bugün, yani kendileri için iş işten geçtikten sonra bile, türkçenin özleşmesine şiddetle karşı çıkanlar var. Ancak, özellikle son on beş, yirmi yıl içinde, sağ/sol karşıtlığı yeni ayrımlar kazandı, dil devrimi bunlardan da payını aldı. Hangi yeni ayrımlar mı? Öyle sanıyorum ki, en kaba çizgilerde kalmak koşuluyla, bir “göstergebilimsel dörtgen”e, yani bir karşıtlar ve altkarşıtlar ilişkisine indirgeyebiliriz bunları:

sağcı solcu

ne sağcı ne solcu hem sağcı hem solcu

“Sağcıyla solcuyu anladık da bu hem sağcı hem solcuyla ne sağcı ne solcu ne oluyor?” diyeceksiniz. Özellikle 12 Eylül döneminde ve onu izleyen yönetim sırasında, belki ta başından beri kuşkulu, ama iyice benimsenip yerleşmiş solcu ünlerini yadsımadan, hatta bu ünü vurgulamaktan da geri durmadan söz konusu yönetimlerle düşüngü ve gönül birliğine girenleri ya da, bunu bu denli hızlı yapamadıkları zaman, işe dil devrimine (ve tam da baskı yönetimince kapatılma tehdidi altında bulunduğu bir dönemde) Türk Dil Kurumu’na saldırmakla başlayarak “yapışılacak yakalar”dan sözedenleri “hem sağcı hem solcu” diye nitelemezsiniz de nasıl nitelersiniz? Hele, geçmişlerinin de kanıtladığı gibi, ilk değişiklikte gene çıktıkları noktaya döneceklerini düşünürseniz. Ya ne sağcı ne solcu dediklerimiz? Güldürü yazarlarının öteden beri “futbolcu” diye tanımladıkları şu kendi küçük çıkarından başka kaygısı olmayan, dolayısıyla etliye sütlüye karışmayan, edilgen kişilerin tulumunu bir siyasal konum düzeyine yükseltmek abartılı olmaz mı? Bence olmaz. Baskı yönetimleri bunların da sayısını ve işlevlerini alabildiğine artırdı. Hatta, bana sorarsanız, şu anda ülkenin dizginleri bunların elinde. En azından, bilim ve öğretim kuramlarımızı büyük ölçüde bunlar yönlendiriyor. Gerek Türk Dil Kurumu’nun kapatılması, gerek yüksek öğretim dilinin hızla yabancılaştırılması konusunda “ne sağcı ne solcu” takımının

küçümsenmeyecek etkileri oldu. Sonuç: “ne sağcı ne solcu” konumu da basbayağı “politik” bir konum olabiliyordu.

Benim politikayla hiç ilgim olmadı, ama dilimizin özleştirilmesi yolunda harcanan çabaları her zaman savundum. Yinelemeye düşmekten korktuğumdan, bu konuda son yıllarda yazdığım tartışma yazılarından yalnızca üçünü sunuyorum burada. Birincisi, 12 Eylül döneminde, Türk Dil Kurumu’na yoğun eleştiriler yöneltilen, kapatılıp yerine bir akademi kurulmasından sözedilen günlerde, bu kurumda yapılmış bir konuşmadır; ama hem türkçenin özleşmesinin tarihle bağlarımızı kopardığını ileri süren sağcılara, hem de halkla aydın arasındaki iletişimi engellediğini söyleyen solculara verilmiş bir yanıttır. İkincisi, gene 12 Eylül döneminde, “hem sağcı hem solcu” tutumu benimsedikten sonra, türkçeyi adına yaraşır bir ekin dili durumuna getirenler konusunda suç duyurusunda bulunanlara yönelir. Üçüncüsü, eski “efendinin dili artık diriltilemeyeceğine, bu ulusun kendi dilinde okuyup yazmasına izin vermek de kimilerinin benliğine fazlasıyla işlemiş “uşaklık” anlayışıyla bağdaşmadığına göre, onun yerine yeni “efendi”nin dilini getirmekte bayağı başarı kazanan şu oldukça kalabalık “ne sağcı ne solcu” topluluğunun etkinliklerinin erimini ve olası sonuçlarını göstermek ister.

Dilbilim Açısından Dil Devrimi

Altı yedi yıl önce gene burada, Türk Dil Kurumu'nda yaptığım bir konuşmada da söylemiştim: Türk Dil Kurumu'nun, aydınlarımızın, bilim adamlarımızın türkçeyi özleştirme yolundaki çabalarına karşı çıkanlar, savlarını öncelikle şu çocuksu tasıma dayandırırlar: *Her canlıya uzmanı bakar/ dil canlı bir varlıktır/ dile de uzmanı bakmalıdır*. Onlara göre, "dil uzviyetine birtakım unsurlar" eklenecekse, bunu ancak "ehil ve mâhir eller, bünyeyi ve tedavi usullerini iyi bilen mütehassıslar" yapmalıdır. Ama, hemen belirtmek gerekir ki, dilin bir bitki, bir hayvan, bir insan gibi "yaşayan" bir varlık olduğu savı, fazla fazla bir benzetme değeri taşır; bilime gelince, özleştirme akımına bunca yıldır bilim adına karşı çıkan "profesörler", "doçentler", "muharrirler" arasında, bir kez olsun herhangi bir dilbilim ilkesine dayananı çıkmamıştır. Doğru, bilimden, dilbilimden sözederler durmadan, ama çoğu kez yanlış yorumladıkları birtakım "dilbilgisi" kurallarını yinelemekle kalırlar. Dilbilgisi de, söylemek bile fazla, bilim değildir.

Günümüzün büyük dilbilimcilerinden biri, Andre Martinet, dilbilimi "insan dilinin bilimsel biçimde incelenmesi" diye tanımlar, sonra da şöyle der: "Bir incelemenin bilimsel diye adlandırılabilmesi için, olgular üzerinde yapılmış gözlemlere dayanması, bu olgular arasında güzelduyusal ya da töresel ilkeler adına bir seçim önermekten geri durması gerekir. 'Bilimsel', 'buyruksal'ın karşıtıdır. Hele dilbilim söz konusu olunca, incelemenin buyruksal değil, bilimsel olduğunu özellikle belirtmek gerekir Bir bilim olan dilbilimi kural koyucu dilbilgisinden ayırmaktaki güçlük, gerçek bir töre bilimini aktöreden ayırmaktaki güçlüğü andırır. Çok yakın bir zamana değin, dille uğraşanların çoğunun bu işi buyruksal ereklerle yaptıklarını tarih bize göstermektedir"[1]. Dilimizin özleşmesini durdurmaya çalışanlar, Martinet'nin sözünü ettiği yakın geçmişin de çok gerilerinde kalmışlardır her zaman, durmamacasına doğrudan, yanlıştan, güzelden, çirkinden sözetmiş,

yapmamız ya da kaçınmamız gerekeni göstermişlerdir. Oysa gerçek dilbilimcinin görevi, gene Martinet’nin söylediği gibi, başkalarının birer aykırılık saydığı biçimleri bile, “yalnızca saptanması ve gerçekleştikleri kullanım çerçevesi içinde açıklanması gereken olgular olarak belirlemektir”{2}. Saptamak ve açıklamak, türkçenin özleşmesi konusunda da dilbilimciden beklenen budur. Bizim dil devrimimiz, dilbilimsel ve tarihsel verilerin ışığında, tutarlı bir biçimde açıklanabilir. Buna karşılık, bu devrimi baltalamaya çalışan sözde bilim adamlarının ikide bir allayıp pullayıp yeniden önümüze sürdüğü savları şöyle bir gözden geçirirsek, bilimsel verilere uygun olmak şöyle dursun, bunlara hemen her zaman, hem de yüzde yüz karşıt düştüklerini görürüz.

Bu kişiler, bir yandan dilin canlı bir varlık olduğunu ileri sürerek ona dokunma hakkının yalnız kendi “ehil ve mahir” ellerine bırakılmasını isterken, bir yandan da, nasıl bir çelişkiye düştüklerini görmeden, onun toplumsal bir kurum olduğunu söylerler. Onlara bakılırsa, bireyler de, Türk Dil Kurumu gibi “sorumsuz” kuruluşlar da el süremez ona, yeni sözcükler katamaz, yerleşmiş sözcüklerini atamaz. Dilin toplumsal niteliğini hepimiz biliyoruz. Ama bütün toplum kurumlan gibi sürekli bir evrim içinde bulunduğunu da biliyoruz. G. Gusdorf’un söylediği gibi, “Bir dili değişmez kılmaya yönelen her çaba ister istemez başarısız kalır. Richelieu’nün dilde düzeni egemen kılmakla görevlendirdiği Fransız Akademisinin başarısızlığı da buna tanıklık eder. Doğru kullanım kurallarını gösteren sözlük, kullanımı değişmez kılmakta güçsüz kalır, krallık yetkesinin hiçbir etkisi olamaz bu konuda. Sözlük bir türlü kapatamaz defterini, işini bitirmesiyle yeniden başlaması bir olur, her yeni baskıda en iyi ayarlamayı gerçekleştirmeye çalışır, ama Fransa var olduğu sürece bu işi bitiremeyecektir. Demek ki, dil bir toplam değil, devingen bir çevren. Oluşumu da konuşulan gerçeği işleyip duran bireysel katkıların tümünden başka bir şey de ğil”{3}.

Yaratılan sözcüklerin bireysel kökenli olması, açıklamasını genel dilbilimin temel verilerinden birinde, dil/söz karşıtlığında bulur. Çağdaş dilbilimin kurucusu Saussure, yalnız bu konunun değil, daha birçok sorunun da tutarlı çözümlere ulaştırılmamış olmasını bu karşıtlığın bilinmemesine bağlar. Saussu- re’e göre, dil, aynı topluluğa bağlı bireylerin benliğinde yer etmiş bir “gömü”, her beyinde gerektikçe olgu düzeyine çıkmaya hazır bir güç olarak var olan bir dizgedir. Bu dizge bireylerin hiçbirinde tam olarak

bulunmaz, ancak kitlede, kitlenin bütününde tam olduğu söylenebilir. Dizgenin bireysel düzeyde gerçekleşmesi, bütün dili kapsamadığına, kapsayamayacağına göre, dilden farklı bir olgu, konuşanın istemine bağlı, bireysel bir edimdir. Bu edime söz diyoruz. Söz, türlü yönlerden dille, bu ana dizgeyle koşullanmıştır kuşkusuz, gene de onunla özdeşleşmez, bir seçme edimiyle belirlendiği için, özgür, aynı zamanda da özgündür. En sıradan gerçekleşmelerinde bile, bireyin bilgisinin, deneyimlerinin, alışkılarının damgasını taşır. Benveniste'in konuşucunun kendini ben diye belirtmekle bütün dili kendine mal ettiğini, dolayısıyla bireyselleştirdiğini söylemesi bundandır[4].

Kişinin bir gereksinim sonucu, hatta iş olsun diye yarattığı, açıkçası uydurduğu sözcükler de ister istemez söz düzeyinde belirir. Benim kendime mal ettiğim dilde yaptığım yenilik ya da değişiklik bağlı bulunduğum toplumun dilini kapsamaz. Bağlamaz da. Yarattığım sözcüklerin nitelik ve nicelikleri konuşmamı ya da yazımı anlaşılmaz duruma sokabilir. Ama bir dizenin zor anlaşılır olması ozanının bağlı bulunduğu toplumca konuşulan dilin karanlık olmasıyla açıklanamayacağı gibi benim konuşmamın anlaşılmazlığı da toplumun konuştuğu dilin anlaşılmaz duruma düşmesi olarak gösterilemez. Buna karşılık, benim kendi söz düzeyimde yarattığım sözcükler, belirli süreçler sonunda, çoğunlukça anlaşılır olmaya, başkalarınca da kullanılmaya başlamışsa, artık bireysel olmaktan çıkarak toplumsal bir nitelik kazanmış, dilsel olmuş demektir örneğin "soyut'' sözcüğünü başlangıçta bir tek kişi bulmuş, bir tek kişi kullanmıştır; ilk işiten kişilerce anlaşılması belki hiç de kolay olmamıştır, ama bugün usumuza "mücerret" sözcüğünden önce geliyor, ondan çok daha kolay anlaşılır, çok daha yaygın bir sözcük olarak algılanıyorsa, artık doğrudan doğruya dilin kendisine mal olduğu içindir Roland Barthes'ın söylediği gibi, "tarihsel açıdan, söz olguları dil olgularından önce gelir her zaman, dili geliştiren sözdür"[5].

Yeni sözcüklerin biçimsel ya da kökensel açıdan yanlışlıkları konusunda ileri sürülebilecek düşüncelere de yer yoktur bu bağlamda. Daha önce de belirtildiği gibi; dile yerleşmiş bir öğe için yanlış/doğru karşıtlığı geçersizdir örneğin günümüz türkçesinde iyice yaygınlaşmış bulunan -sel/-sal ekinin yanlış (ya da yabancı) olduğu doğru bile olsa, bu denli işleklik kazanmış olması yanlış/doğru tartışmalarını gereksiz kılar. Dilbilgisinde

doğruluk ölçüsünün kurallara uygunluk olduğunu onaylıyorsak, bu eklerle adlardan sıfat türetilmesini doğruluğun ta kendisi saymamız gerekir

Bu gerçek, en büyük önemi kullanımın taşıdığını gösterirken, bir şeyi daha gösteriyor: hiçbir dilbilgisi kuralının değişmez, ölümsüz, evrensel olmadığını. Kimi sözde bilginlerimizin yaptığı gibi kuralların ve sözcüklerin doğallığını ve değişmezliğini savunmak dil dizgesiyle doğa düzeni arasında derin bir nedenlilik bulunduğunu kesinlemek olur. Gerçekten de, dili "tanrısal bir düzen"[6] olarak görenler, "Biz düşünüp konuşmayız gerçekte, bizim yerimize dil düşünür, dil konuşur"[7], diyenler, dilin dağlar ve denizler gibi "kendi kendine meydana geldiğini"[8] ileri sürenler, bu parlak görüşlerini olsa olsa dil ile doğa ya da Tanrı arasında dolaysız bir bağıntının varlığına dayandırabilirler. Ne var ki, kanıtlanabilir bir gerçek değil, çocuksu bir yanılsamadır bu: gerçek dilbilimciler, örneğin J. Vendryes, adlandırmayı "düşüncenin ilk yaratımı", bu yaratımı da "usun içgüdüye üstünlüğünün kesinlenmesi" olarak tanımlamakta[9], Benveniste ise, "Dilin özü ya da niteliği konusunda her söz *dil göstergesinin saymacalığını belirtmekle başlar*", demektedir[10]. Aynı kavram, aynı nesne her dilde ayrı bir sözcükle karşılanıyorsa, aynı dilde aynı renk için "ak" sözcüğü de, "beyaz" sözcüğü de kullanılabiliyorsa, bir tek sözcük birkaç anlamı birden karşılayabiliyorsa, hiçbir adlandırma saltık bir değer taşımıyor, doğal ya da ussal bir nedene dayanmıyor demektir. Olsa olsa, sonradan temellenmiş, ikincil bir nedenlilikten sözedilebilir: "kum" ile "kumsal", "yaş" ile "yaşlılık" arasındaki bağıntı böyle bir nedenliliğe tanıklık eder, ama bu nedenlilik ilk nedensizliği, temel saymacalığı ortadan kaldırmaz. Saussure'den beri adına yaraşır hiçbir dilbilimcinin tartışmadığı bir gerçek bu.

Ama Türk Dil Kurumu'na yön verenlerin "alaylı" olduğunu söyleyenler, bu kesin gerçeği tersine çevirir, "istiklâl" yerine "bağımsızlık" denilecek olursa, Kurtuluş Savaşı'nın boşa gideceğini ileri sürerler. Büyük önderleri Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil de şöyle der: "Asıl konuşulan mâna ve maksattır, his ve hayâldir. Fakat kelime ile bu mâna ve hayâl asırların sinesinde o derece birbirleriyle kaynaşmıştır ki, kelimeyi atınca mâna ve maksat da, his ve hayâl de beraber gider. Bundan da nesiller arasında anlaşmazlık doğar. Millet birliği parçalanır"[11]. Başkalarınca da sık sık yinelenen bu tuhaf görüşü benimsersek, sağlıklı bir ulusu konuştuğu dilin

hiçbir sözcüğü değişmeyen, ama, sözcükle nesne nerdeyse özdeş sayıldığına göre, kendisi de her türlü değişime, her türlü evrime kapalı kalan, taşlaşmış bir topluluk olarak tasarlamamız gerekir. Ne var ki, yalnız bizim dilimizin değil, konuşulmakta olan bütün dillerin sürekli bir değişim içinde bulundukları da yadsınmaz bir gerçek. Kuşaklar arasındaki bağların sürdürülmesi, tarih bilincinin canlı tutulması sözcüklerin oldukları gibi kalmalarına bağlı olsaydı, bugün hepimizin ulusal geçmiş bilincinden yoksun olması gerekirdi.

Aynı biçimde, örneğin Prof. Dr. Timurtaş gibi, “Türk dilinin tarihî ve modern lehçeleriyle bir bütün” olduğunu söyledikten sonra[12], onu bütün evreleri ve bütün evrimleriyle, hem çağdaş, hem tarihsel özellikleriyle kullanımda da geçerli göstermek, gerçeği saptırmak olur. Dilbilim tam tersini söyler bunun. Dil, bir dizge olarak işlevini sürdürürken, zaman içinde uğradığı değişimler hiçbir tıkanıklığa yol açmaz; tam tersine, biçimlerin, sözcüklerin geçmişleriyle kullanıma sokulmak istenmesi yaratır bu tıkanıklığı. Saussure’ün belirttiği gibi, “Dil olgularını incelerken, gözümüze çarpan ilk şey, konuşan bireyin bu olguların zaman içinde birbirlerini izleyişini hiç göz önüne almamasıdır: bir durum karşısındadır o. Bunun için, bu durumu anlamak isteyen dilbilimci de onu oluşturmuş olan ne varsa, hepsini kafasından silmeli, artsüremliliği bilmezlikten gelmeli. Ancak geçmişi silerek girebilir konuşanların bilincine. Tarihin araya girmesi olsa olsa yanıltır onu”[13]. Bizim tutucu “dilci”lerimizi de yanılgıdan yanılgıya sürüklemiştir.

Görüldüğü gibi, dilin işlemesi başka şey, gelişmesi başka şey. Üstelik hemen her konuda böyle. Örneğin satranç oyununun tarihini bilmek, pek çok bakımdan aydınlatıcı olabilir, ama tarihini inceleyerek öğrenemeyiz bu oyunu. Tarihini inceleyerek öğrenemediğimiz gibi, tarihine gereğinden fazla önem verince, doğru dürüst oynamamız da zorlaşır. Bunun gibi, huhu kuşuna huhu kuşu adının verilmesi hiç kuşkusuz onun ötüşüyle ilgilidir, ama, huhu kuşunun tüm özellikleri bu ötüşle özdeşleşmediğinden, bu adın anlamını ve işlevini ötüşle açıklamaya kalkmak bizi açmaza götürür.

Türkçenin özleşmesine karşı çıkanların hiç üzerinde durmadıkları önemli bir olgu daha var: konuşma dili/yazı dili karşıtlığı. Oysa özleşmeden sözederken bu ayrımı özellikle göz önünde bulundurmak gerekir.

Bilindiği gibi, dilbilimin konusu, sessel göstergelerle anlaşmamızı sağlayan dizge, yani konuşma dilidir. Martinet'nin söylediği gibi, "insan dilinin göstergelerinin her şeyden önce sessel olduklarını, yüz binlerce yıl süresince, yalnızca sessel kaldıklarını, bugün bile insanların çoğunluğunun okumayı bilmeden önce konuşmayı bildiklerini unutmamak gerekir: okuma söze eklenir, hiçbir zaman tersi olmaz. (...) Dilbilim, ilke olarak, yazı olgularını yok sayar"[14]. Türkçenin özleşmesine karşı çıkanlarsa, "Bir sözün 'uydurma'lıktan kurtulması için metinlere girmesi, eserlere geçmesi lâzımdır. Ancak o zaman hayat, mâna ve değer kazanır", diyebiliyorlar. Bunlara karşı, "uydurma" diye niteledikleri sözcüklerin önce "metinler"de, "eserler"de ortaya çıktığını, öyleyse daha ortaya çıkar çıkmaz uydurmalıktan kurtulduklarını söylemeniz hiçbir şeyi değiştirmez. Çünkü, 1981 Türkiye'sinde, padişahlıktan yana görünmek istemedikleri gibi, osmanlıcadan yana da görünmek istememelerine karşın, çoklarının "eser"den anladıkları "Osmanlı eserleri"dir; padişahlık düzenini savunamadıkları için her fırsatta II. Abdülhamid'i göklere çıkardıkları gibi, osmanlıcayı savunamadıkları için de osmanlıca sözcükleri savunuyor, nasıl bir çelişkiye düştüklerini görmeden, "Türkçeyi konuşma diline yaklaştırmak"tan yakınarak bunun bir "facia", bir "bayağılaşma" olduğunu kesinliyorlar[15]; bir yandan "halkın beğenisi"nden sözederken, bir yandan da osmanlıcadan ve Batı dillerinden sözcük ve terim alınmadan bir ekin dili oluşturulamayacağını ileri sürüyorlar.

Kısacası, koparılan bütün gürültüler, adına osmanlıca denilen düzmece yazı diliyle bu düzmece yazı dilinin bağlandığı sınırlı, durağan ve gününü doldurmuş bir ekin uğrunadır. Ne var ki, Osmanlı yazınının bir mutlu azınlık yazını olduğunu, halk kitlelerine kendi çağında da ulaşamadığını, ulaşmak gibi bir amaç da gütmemiş olduğunu görmek için, uzun boylu tarih araştırmalarına girişmek gerekmez. Çok sınırlı bir etkiden sözedilebilse bile, halkımızın hep kendi öz dilini konuşageldiğini kim yadsıyabilir? Osmanlıca geniş kitlelerin yazı dili olsaydı, türkçemizde yaşayagelmiş nice sözcüklerin yerini çoktan osmanlıcalarının almış olması gerekirdi; saça saç, göze göz, uyluk kemiğine uyluk kemiği demeyi çoktan bırakmış olmamız gerekirdi. Ama böyle olmamış, üstelik, yazılı ekinin geniş kitleye yayılması söz konusu olur olmaz, mutlu azınlığın yazı dili sarsılmaya başlamıştır,

“lisan-ı avam üzre” yazmayı düşünmek osmanlıcanın yaygınlığını yadsımaktan başka nedir?

Şu var ki, “lisan-ı avam üzre” yazma çabaları, mutlu azınlığın dilini sarstığı oranda, halkın konuştuğu dil konusunda bulanık görüşler doğmasına yol açar. Şinasi de, kendisini izleyenler de, daha geniş bir anlaşılma olanağı sağlamak umuduyla, bu düzmece yazı dilini halkın konuşma diliyle gelişigüzel karıştırıp dururlar. Böylece, halkın konuştuğu dilde hiç mi hiç yeri olmayan bir yığın sözcük, onun sözcükleri gibi görünmeye başlar, ya da öyle gösterilir. Bugün, “türkçeleşmiştir, türkçedir” diye savunulan sözcüklerin büyük çoğunluğunu bunlar, hatta bu evrede yabancı köklerden, yabancı kurallara uyularak türetilen sözcükler oluşturur. İletişim araçlarının gelişimi sonucu, Osmanlı müziğinin “klasik Türk musikisi” oluvermesi gibi, nice osmanlıca sözcük de, yayın ve öğretim etkinliklerinin yoğunlaşmasıyla, türkçenin vazgeçilmez sözcükleri gibi gösterilir.

Ama bugün konuştuğumuz ve yazdığımız türkçe bu “vazgeçilmezlik” savının ne denli temelsiz olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Vazgeçilmez sanılan nice yabancı sözcük unutulup gitti bugün, daha niceleri de unutulup gidecek, yerlerini türkçeleri alacak. Çünkü, bulunduğumuz noktada, belirli kurumların, belirli kişilerin istemleri değil, dilsel bir güç, bütün dillerin evriminde önemli bir yer tuttuğunu bildiğimiz “örnekseme” olgusu yönlendiriyor artık bu gelişimi. Bilindiği gibi, örnekseme bir birlik ve düzen eğiliminin, “tek biçime yöneliş”in sonucu olarak, seyrek kullanılan biçimlerin yerini yaygın biçimlere verme olgusu olarak tanımlanır. Gerek yazı, gerek konuşma dilimizde, yabancı kökenli sözcükler seyrekleştikçe, türkçenin biçimsel birliği daha bir belirginleşmekte, böylece, günlük dile iyice yerleşmiş, onunla kaynaşmış olduğunu düşündüğümüz yabancı kökenli sözcükler bile, yabancılıklarını daha çok belli etmekte, aykırı görünmektedir. Örneğin “savcı” sözcüğü “yargıç” sözcüğüne geçerlilik kazandırdıktan sonra, “mahkeme” sözcüğü de dil birliğine aykırı bir sözcük durumuna düşmektedir. Martinet’nin söylediği gibi, sürekli olarak “tutucuların şimşeklerini çeken bir yönelimdir örnekseme”[16]. Ama tutucu çabalar bu konuda hiçbir şeyi değiştiremez. 1950’den bu yana, kısa süreli iki kesinti dönemi dışında, Türkiye’yi dil devriminin kesinlikle karşısında yer alanlar yönetmiş, ama hiçbir şeyi değiştirememişlerdir. Hiçbir zaman da değiştiremeyeceklerdir.

Ancak, konuya bilimsel açıdan değil de insansal açıdan bakacak olursak, tutucuları hoş görmemiz gerekir. Çünkü yalnız dil devriminin bilimsel ve tarihsel temellerini değil, yalnız bugün konuşulan ve yazılan türkçeyi değil, bilimimizin, yazınımızın, ekinimizin bugünkü düzeyini de anlamıyorlar. Hangi açıdan bakarsanız bakın, Atatürk öncesi dönemde yaşıyorlar. Bütün sıkıntıları bu.

Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi,
Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981

Dilin Kemiği

Fransızcada kimi kez bir horgörü, kimi kez bir hoşgörü, çoğu kez de bir hayranlık duygusuyla kullanılan bir sözcük vardır: *autodidacte*. Yeterli öğrenim görmemiş, ama kendi kendini yetiştirmiş kişi anlamına gelir bu sözcük. Kendi kendini yetiştirme çabası insanın en yüce yanlarından birini ortaya koyan, saygıdeğer bir çaba olduğu için bu sözcüğün daha çok hayranlık duygusuyla kullanılması doğaldır. Ulusça kendileriyle övündüğümüz *autodidacte* yazarlarımız, sanatçılarımız, düşün ve eylem adamlarımız bulunması da bunu kanıtlar. Ama küçük bir sakıncası vardır *autodidacte*'lığın: sonradan görmeliğe benzer. Sonradan görmeliğin ikide bir incelik göstereceğim derken olmadık potlar kırması gibi, *autodidacte* da arada bir en olmayacak yerlerde en beklenmedik yanlışları yapar. Örneğin Kemal Tahir, Türk tarihine roman aracılığıyla yeni bir yorum getirmeye girişir, ama bunu yaparken, XIV. yüzyıl başlarında şövalyelere latince konuşturtur, insanlara gözlük taktırtır, gemileri dürbünlerle donatır; örneğin Attilâ ilhan, "Çabuk çabuk, ağızdan, olabildiği kadar", yani okumuş bir Fransız'ın bile pek altından kalkamayacağı, güç bir işi başararak, Claude adlı Fransız dostuna "Divan ozanlarının kıt'a ve gazellerini" çevirdiğini yazar; sonra tutar, basit bir dilbilgisi kuralının her yerde geçerli olduğunu sanarak athée sözcüğünü athé yapıverir.

Yalnız *autodidacte*'lara mı özgüdür bu türlü yanılgılar? Hayır kuşkusuz. Hem iyice düşünülecek olursa, *autodidacte* "öğrenimlinin yüzde yüz karşıtı da değildir her zaman. Kendi uzmanlık dalının dışında kalan alanlarda derinleşmeye çalışan kişi de *autodidacte*'tır bir anlamda. Fazla fazla, gerçek uzmanlığın ne demek olduğunu bildiği için, her alanda bir uzman ağzıyla konuşmanın sakıncalarını bildiği ya da bilmesi gerektiği düşünülebilir. Kimi gerçek *autodidacte*'larsa, ilgi ve bilgi alanlarını şaşırtıcı bir ivecenlik ve yöntemsizlikle genişletirken, yanılma olasılıklarını alabildiğine artırırlar. Örneğin Attilâ ilhan bu gözlemi sık sık doğrulamış bir yazarımızdır.

Söylemek bile fazla, Attilâ İlhan yazınımıza birçok güzel şiir, ortanın üstünde birkaç anlatı kazandırmış bir sanatçıdır. İlk bakışta insana ilginç gelen düşünce yazılan da yazar. Ama, ye-tişimi gereği, her yerde kendi alanında olduğunu sandığı için, çocuksu yanlışlar yapar, şaşırtıcı çelişkilere düşer. Gene yetişimi gereği, el attığı konunun uzmanlarının hiç mi hiç önemsemedikleri basit el kitaplarından, dağınık alıntılardan, haftalık dergi yazılarından yola çıkarak her soruna kendi özgün çözümünü getirmek, önemsiz bir ayrıntıdan kapsamlı bir bireşime gitmek ister. Üstelik, dayandığı bilgi kırıntılarının her şey olduğuna, bu her şeyin de kendisinden başka hiç kimsede bulunmadığına inanıyormuş gibi bir izlenim uyandırır. Örneğin Maurice Nadeau gibi oldukça sıradan bir yazarı "Fransızların önemli edebiyat adamlarından birisi" diye niteler; örneğin, 1972 yılında, çoğu Fransız aydınlarının kendisinden gülümseyerek sözettikleri Etiemble'ı "Fransız kültür yaşantısının en ilginç kalemlerinden biri" sayar; üstelik, kendisinin bu yazıyı yazmasından tam on yıl önce bu "ilginç kalem"in yurdumuza geldiğini, yazın dergilerimizde konuşmaları, resimleri yayımlandığını bilmez, "ülkemizde adı ilk defa sanıyorum ki bu yazıda anıldı", deyiverir.

Geçenlerde, kendine özgü güvenle, televizyonda konuşurken de aynı özellikleri sunuyordu Attilâ ilhan. Örneğin ekin ve dil konusunda geliştirdiği parlak görüşleri arapça/türkçe ilişkisini latince/fransızca ilişkisiyle özdeşleştirmeye dek götürüyor, "Fransızlar dillerindeki latince kökenli sözcükleri hiç yadırga-mazlar, çünkü bunları attınız mı geriye fransızcadan pek bir şey kalmaz" türünden sözler ediyordu. Böylece, iyice görülüyordu ki, dilbilimsel konularda yeterli bir bilgisi bulunmak şöyle dursun, çok düşkün olduğu *Clefs* dizisinin bu konuya ilişkin kitabını bile okumamıştı. Okumadığı, bilmediği için de "ağızdan" gazel çevirebilecek ölçüde iyi konuştuğunu çıtlattığı dilin latinceden doğduğunu, yani onun dönüşmüş bir biçimi olduğunu, dolayısıyla fransızca sözcüklerin latince kökenli olmasını yadırgamanın fazlasıyla gülünç kaçacağını düşünemiyordu.

Söylemesi acı, ama Attilâ Ilhan'ın 7 Mart 1982 tarihli Milliyet ekinde yayımlanan "Dili bir çıkmaza saplamışızdır!..." adlı söyleşisi de aynı yılmaz *autodidacte* özelliklerini ortaya koyuyor. Bu yazıda, Atatürk'ün kendi başlattığı dil devrimini en sonunda çıkmaz bir yol olarak gördüğünü

kanıtlamaya çalışıyor Attilâ İlhan. Bu güç işi başarmak için de Atatürk'ün 1 Kasım 1938'de, Büyük Millet Meclisi'nde okunan açış konuşmasından bol osmanlıcalı bir bölümle 1934 ve 1935 yıllarında yaptığı iki konuşmadan bol öztürkçeli iki bölüm almanın yeteceğini sanıyor. Ne var ki, sözünü ettiği 1 Kasım 1938 konuşmasında, "Türk Dil Kurumu, en güzel ve verimli bir iş olarak, türlü bilimlerle ilgili türkçe terimleri bulmuş, böylece dilimiz, yabancı dillerin etkisinden kurtulma yolunda büyük adımını atmıştır. Bu yıl okullarımızda öğretimin türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olması, kültür yaşamımız için önemli bir olaydır" sözlerinin de bulunduğunu bilmiyor. Büyük Atatürk'ün 1937 yılında kendi eliyle yazdığı Geometri kitabında birçok terimi türkçeleştirdiğini de bilmiyor. Ya da bilmezlikten geliyor.

Attilâ ilhan, Atatürk'ün kendi başlattığı dil devrimini yaşamının sonuna doğru bir tehlike olarak gördüğü kanısında olduğunu söyledikten sonra da dil devriminin yasaya bağlanmamış olmasını bu düşüncesini doğrulayan bir kanıt olarak gösteriyor. Yöntemli araştırma, tutarlı düşünme alışkanlığı olan bir yazar, böylesine aşırı bir sav ileri sürmeden önce, öteki devrim yasalarının hangi tarihlerde çıkarıldığını anımsamak ya da öğrenmek gereksinimini duyar, Atatürk'ün bu dönemlerde dil devriminden yana olduğunu kendisi de yadsımadığına göre, böyle bir yasayı gerekli görmemesinin nedenlerini araştırır. Attilâ İlhan böyle bir araştırmaya girişmiyor. Söyleyelim kendisine: Atatürk dil devrimini yasaya bağlamamışsa, böyle bir devrimin yasayla gerçekleştirilmeyeceğini bildiği içindir. Ama önce dilimizin "yeni Türk harfleriyle kendini göstereceği" düşüncesiyle "Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında kanun"u çıkartmış, sonra da Türk Dil Kurumu'nu kurmuştur.

Türk Dil Kurumu'ndan beklenen işlevse, Attilâ İlhan ne derse desin, "dilin, gerek öteki Türk dilleriyle, gerekse Osmanlıcayla ilişkilerinin büsbütün kopmamasına göz kulak olmak" olmamıştır. Türk Dil Kurumu bir gizli örgüt değil, büyük Atatürk'ün kurduğu tarihsel bir kurumdur, kuruluş amaçları, tüzükleri, yönetmelikleri ortadadır, dileyen alıp okuyabilir. Üstelik, dilbilimcilerin çok iyi bildikleri, sağduyulu insanların da kolayca anlayabilecekleri gibi, türkçemiz de bütün diller gibi toplumsal koşullarla bağıntılı olarak sürekli bir gelişim içinde bulunduğuna göre, Türkiye türkçesinin öteki Türk dilleriyle "ilişkilerini korumak" hem boş bir düştür,

hem de Attilâ İlhan'ın "Kemal Paşa'nın yurt milliyetçiliği" dediği ilkeyle bağdaşmaz. Türkçenin osmanlıcayla bağıntılarına gelince, Atatürk'ün yazı devrimini öncelikle bu bağıntılara son vermek için gerçekleştirdiği bilinir. Attilâ İlhan'ın sandığının tersine, "ulusun tarih bilinci"nin sürdürülmesi dilimizde osmanlıca öğelerinin yaşatılmasına bağlı değildir. Bu bilinci dilin değişmezliğinde aramanın tutarsızlığını Saussure'den bu yana bütün dilbilim yapıtları gösterir bize, olgular da kesinlikle doğrular. İsteyen bizim gerçek dilbilimcilerimizin yapıtlarında da bulabilir bunun kanıtlarını.

Attilâ İlhan, yazısının sonunda, "Dilin kemiği yoktur derler ya, yalan!" diye kesip atıyor, ama görüşünü kendisi için de geçerli saymak kolay görünmüyor. Öyle ya, bundan tam on yıl önce, yani yurdumuzda bölücülüğün kötü bir çıban gibi uç verdiği ve kimi çevrelerden sinsice destek gördüğü bir dönemde, *Hangi Batı* adlı kitabında, o her zamanki çok bilmiş *autodidacte* ağzıyla, "Din birliği, dil birliği, cart curt, falan filan... Yok efendim yok. Eğer Kürt kürtçe, Laz lazca, Fellah arapça konuşuyorsa, bu bizim hem şerefimiz hem suçumuz", diye yazıyor, kimi Batı ülkelerinde başlayan küçük soy dillerini öne çıkarma eğilimini parlak bir örnek gibi göstererek Türk Dil Kurumu'nu bundan ders almaya çağırıyordu; bugün, ulusçuluk anlayışı öne çıkarıldıktan sonra, "tek yurt, tek halk, tek dil" ilkesini savunuyor; gene bugün, siyasal partiler kapatıldıktan sonra, bütün ulusa mal olmuş bir devrimin "siyasal bir partinin sloganı" olduğunu ileri sürerek yapışılacak yakalardan sözediyor.

Bu "kemiksiz dil", bu dans adımları, bir süre için bir autodidacte'ı bir televizyon yıldızına dönüştürebilir, ama ne Atatürk'ün düşüncelerini ters yüz etmeye yeter, ne Atatürk devrimlerini yolundan saptırmaya.

Cumhuriyet, 20 Mart 1982

Yabancı Dille öğretim

Ülkemizin adına yaraşır aydınları, bilim adamları “yabancı dille öğretimdin sakıncalarından gittikçe daha sık sözediyorlar. Buna karşılık, tuhaf bir çelişkiyle, bir yandan yabancı dille öğretim yapan yüksek öğretim kurumlarının sayısı hızla artarken, bir yandan da bu kurumlar gerçekten büyük bir ilgi görüyor. Ortaöğretimi bitiren öğrenciler, öğrenimlerini bir iki yıl uzatmak pahasına, öncelikle bu kurumlardan birine girmek istiyorlar; değişik kuruluşlar öncelikle bu kurumlardan yetişmiş insanları çalıştırmak istiyor. Bu durumda, en azından belli bir kesimin bu işte yalnızca yarar gördüklerini söylemek zorundayız. Öyleyse konuya önce onların açısından bakalım.

Yabancı dille öğretimden yana olanlar dilsel, bilimsel ve toplumsal gerekçelere dayandırıyorlar savlarını. Onlara göre, türkçe gelişmemiş bir dildir, çağdaş bilim ve uygulayım alanlarında kullanılan terimlerin pek çoğundan yoksun olduğu gibi, bu alanların gerektirdiği anlam inceliklerini hakkıyla yansıtabilecek yapıda da değildir, dolayısıyla günümüzün bilimini ve düşüncesini türkçe aracılığıyla öğretmeye kalkmak bir çıkmazı zorlamaktır. Öyleyse, çağdaş düşünce, çağdaş bilim ve çağdaş uygulayımların aktarımında gelişmiş bir Batı diline, özellikle de ingilizceye başvurmak gerekir öte yandan, biraz da türkçenin gelişmiş bir ekin dili olmamasının sonucu, bu dilde düşünsel, bilimsel ve uygulayımsal yayınlar yok denecek ölçüde azdır. Öğretimde gelişmiş bir Batı dili, özellikle de ingilizce kullanıldığı zaman, üzerinde çalışılan konuda kaynakçalara kolaylıkla ulaşılabilecektir. Bu duruma üzülmek, gününü doldurmuş duygusallıklara kapılmak da yersizdir: bugün ingilizce bilimde, uygulayımda, tecimde, bankacılıkta, vb. bütün ulusların ortak dili olmuştur; gençlerimizin böyle bir dilde öğrenim yapmalarını sağlamak onları çağın gereklerine uygun insanlar olarak yetiştirmektir.

Hemen söyleyelim, konuya bilim ya da mantık açısından yaklaşıldığı zaman, sık sık önümüze sürülen bu gerekçeleri savunmaya olanak yoktur. Bir kez, türkçenin gelişmemiş bir dil olduğunu söylemek, yalnızca bu dili kullanan ulusa saygısızlıkta bulunmak değil, dilbilimsel gerçekleri de yoksaymaktır. Dilbilim açısından bakılınca, zengin ya da yoksul dil yoktur. En azından, bu kavramlar görel kavramlardır. Bir dilin içerdiği kavramlar o dilin yapısal niteliklerinden önce, kendisini kullananların yaşama biçimi ve gereksinimleriyle bağıntılıdır. Öyleyse, birtakım bilim ve uygulayım alanlarının terimlerini türkçede bulamıyorsak, türkçe yoksul, yetersiz bir dil olduğu için değil, olsa olsa Türk bilim adamları ve Türk toplumu söz konusu bilim ve uygulayımları yeterince özümlememiş, gerçek anlamda yaşamına katamamış olduğu içindir. Ne var ki, türkçe bir bilim ve ekin dili olarak üniversitelerimizde yıllardır başarıyla kullanılmaktadır. Üstelik, bugün kimi bilim dallarında neredeyse yüzde yüz oranında türkçe terimlerle öğretim ve yayın yapıldığını biliyoruz. Bu öğretim ve bu yayınlar Türkiye'de yabancı dilde yapılan benzerlerinden daha mı geri? "Evet, daha geri", diyemiyorsak, hatta genellikle tersinin doğru olduğunu saptıyorsak, türkçenin yetersiz bir dil olduğunu da söyleyemeyiz.

Bugün kimi bilim dallarının, baş döndürücü gelişmeleriyle çok geniş ve çok karmaşık terim toplamları içerdiğini, bu terimlerin karşılığını dilimizde çoğu kez bulamadığımızı yadsıyacak değiliz. Ama, diyelim ki elektronik alanında, kendi dilimizde karşılıklarını bulamadığımız terimlerin de belirttikleri nesne ve olgular gibi çok yeni olduklarını unutmamak gerekir: nice alanlarda bilim adamları, bilimsel çalışmalarının kaçınılmaz bir gereği olarak, her gün yeni yeni terimler üretiyorlar. Aynı şeyi bizim bilim adamlarımızın da yapmamaları için bir neden yok. Üstelik, bu alanda verilmiş parlak örnekler de var. Yabancı dilde öğretim yapan kurumlarımızda genellikle görülenin tersine, aktarmacılık ve yinelemecilikle yetinmeyerek gerçek araştırmalara girişen, bilim dalını bulgularıyla en ileri noktasına götüren bir bilim adamımız bulunduğunu düşünelim: bu bilim adamı gereksinim duyduğu terimleri türkçede üretirse, türkçe gelişmiş bir bilim dili değildir, öyleyse bu dilde terim üreten kişinin bilgisi kuşkuludur mu diyeceğiz? Hayır. Ama, nerdeyse bir yazgı olup çıktı, parmak ayı gösterirken bizim yetkililerimiz yalnızca parmağa bakıyorlar.

Bilimsel kaynakçalara kolaylıkla ulaşma savına gelince, ileri Batı ülkelerinin bilimsel yayın birikiminin bizim ülkemizinkinden kat kat fazla olduğunu yadsıyacak değiliz. Ama bu durum dilimizin yetersizliğinin göstergesi midir? Hayır, adını üniversite koyduğumuz okulların ve bu ülkenin yazgısına egemen olanların bilim ve ekin anlayışlarının acıklı düzeyinin göstergesidir. Ne olursa olsun, Türkiye'de yeterli oranda ve yeterli düzeyde bilimsel yayın bulunmamasından yakınıyorsak, bu sorunu yüksek öğretimi yabancı dilde yapmakla çözümleyenleyiz; tam tersine, çıkmaza sokarız. Yabancı bilimsel kaynakçalara ulaşma yolunda tek çözüm de yüksek öğretimi yabancı dilde yapmak değildir.

Hiç kuşkusuz, öğretimi yabancı dille yapmak varsayımsal olarak yabancı kaynakçalara ulaşmayı kolaylaştırır. Yazık ki, uygulamada kaynakçalara ulaşmanın pek de söz konusu olmadığını biliyoruz. Bilim kurumlarımızdaki (sözde) gelişmeyi rakamlarla somutlaştırmaya çok düşkün olan YÖK başkanı, üniversitelerimizin bütçelerinde yerli ve yabancı bilimsel yayın alımına ayrılan ödeneğin oranını ve bu ödeneğin ne kadarının yerine harcandığını bildirme inceliğini gösterirse, bu konuda daha kesin bir görüşe varabiliriz. Ama ben kestirme bir örnek vereyim size: yabancı dilde yüksek öğretimi hızlandırmış olan YÖK'ün kuruluşundan bu yana, benim çalışmakta olduğum anabilim dalının kitaplığına karşılığı devlet bütçesinden ödenmiş tek kitap girmedi.

Bir de şu var: yabancı dilde öğretim yapan yüksek öğretim kurumlarının sorumluları bütün bilimsel kaynakçaları öğrencilerinin ve öğretim üyelerinin ellerinin altına getirselerdi, sorunu çözümlemiş olurlar mıydı? Hemen söyleyelim: hayır. Öyle ya, gençlerimizin on bir yıllık ilk ve orta öğretim boyunca kendi anadillerini gerektiği gibi öğrenemedikleri varsayımından yola çıkarak üniversitelere dört yıllık bir zorunlu türkçe öğretimi getirmiş olan seçkin yöneticilerimizin aynı gençlerin bir yıllık bir hazırlık öğretimiyle (bizimkinden daha zengin ve daha incelikli olduğu ileri sürülen) bir yabancı dili üniversite öğretimi yapmalarına yetecek ölçüde öğrenebileceklerine inanmak için hangi mucizeye bel bağladıklarını bilmiyoruz. Ama, mucizenin kolay kolay gerçekleşmemesi bir yana, kimi durumlarda yalnız öğrencilerin değil, öğreticilerin de kullanmaları gereken yabancı öğretim diline ne denli yabancı kaldıklarını deneyimi yaşayanların kendi kesinlemelerinden biliyoruz. Böylece yüksek öğretimde

yerleştirilmeye çalışılan eğitim geleneğinin ne olduğu kendiliğinden çıkıyor ortaya: yeniden canlandırılan kör hafız geleneği: öğrencinin dilsel yetersizliği, konusunu anlamasını, anladığı zaman da dile getirmesini önlediğinden, sözcüğü sözcüğüne, tümcesi tümcesine ezberleme (ama nasıl bir ingilizceyi sözcüğü sözcüğüne, tümcesi tümcesine ezberleme!) en güvenli yol olarak görülüyor. Bilgi üretimine gelince, söz konusu bile değil!

Bu engelleri aşanlar yok mudur? Vardır kuşkusuz. Ama, bu nitelikte öğrenci ve öğretim üyelerinin çoğunlukta olmamaları bir yana, çoğunlukta olsalar bile, bir yabancı dilin anlatım ve düşünce açısından kişiye anadilinin sağladığı kolaylığı sağlayamadığı bilimsel bir gerçek: yaratıcı düşünce en iyi anadil aracılığıyla serpilir. Dil ile düşüncenin karmaşık ilişkilerini şimdilik tümüyle ortaya koymuş değiliz, ancak aralarında çok yakın bir bağıntı bulunduğunu anlamak için ayrıntılı gözlem ve araştırmalar da gerekmiyor. Hiç kuşkusuz, çift-dillilik dediğimiz olguyu yadsıyamayız, ama çift-dillilik çok özel koşullar gerektirir. Bir ya da birkaç yıllık hazırlık öğretimleri, yoğun çabalarla desteklendiği zaman bile, bu koşullara erişemez. Kısacası, anadili yoksayarak sürdürülen bir öğretimin bilime, bilgiye, dolayısıyla da kişiye ve topluma katkısı en alt düzeyde kalmaya yargılıdır. Tunus gibi, Fas gibi belirli bir Batı dilinin çok yaygın olarak kullanıldığı, üniversitelerinde yabancı öğretim üyelerinin ve söz konusu Batı dilini iyi bilen öğrencilerin küçümsenmeyecek oranlara ulaştığı ülkelerde, yüksek öğretim yakın bir geçmişe değin tümüyle yabancı dilde yapılırken, bugün düzenli bir biçimde anadilde öğretime geçilmesi, kuru bir ulusçuluk anlayışının değil, bu dilsel ve insansal gerçeğin bilincine varılmış olmasının sonucudur. Bu ülkeler, ekin ve bilim alanında da "sömürge" konumundan "bağımsız" ulus konumuna geçiyorlar. Bizse, önüne geleni "kökü dışarıda" diye niteleyen seçkin yetkelerin öncülüğünde, "sömürge" konumuna geçebilmek için yırtınıp duruyor, zamanımızı, olanaklarımızı, kuşaklarımızı bu uğurda bozuk para gibi harcamakta dayatıyoruz. Bu amaçla, kimi yüksek öğretim kurumlarında, hocalarımız Türk öğrencilere Türk tarihini, Türk anayasalarını ingilizce okutuyorlar.

Bu denli aykırı bir tutum başka hangi gerekçeyle açıklanabilir? Türkçe bu tür dallarda da öğretime elvermeyecek ölçüde yetersiz mi? "Padişah"a "the emperor", "sultan"a "the queen" dediğiniz zaman bilginiz iki katına mı çıkıyor? Bu dallarda da kaynakçalarınız ingilizce mi? Hayır, tam tersine! Şu

durumu gözlerimizin önüne getirelim: öğreten Türk, öğrenen Türk, öğretilen konu yüzde yüz Türkiye'yle ilgili, kaynakçalar yüzde doksan dokuz türkçe; ama birtakım önuslular anadille birlikte sağduyuyu da bir yana atarak fazladan bir "kötü" çeviri edimine başvuruyorlar. Moliere'in *Bilgiç Kadınlar*'ının temelindeki güldürü öğesi bu edimin içerdiği güldürü öğesi yanında hiç kalır. Bir başka benzetme arayalım: bu aykırı tutum, her gece yatağa giysileriyle, üstelik kemerlerini sıkı sıkı bağlayarak giren, sonra da çocuğumuz olmuyor diye yakınan bir karı kocanın durumunun gülünçlüğünü düşündürtüyor insana.

Bu benzetmeyi yabancı dilde öğretimin yalnızca bilimimize ve ekinimize katkısı açsından değil, anadilimizin sözlükbilimsel gelişimi açısından da geçerli sayabilirsiniz. Gerçekten de, bu alanda sürdürülen çabalar türkçe açısından yitirilmiş çabalardır, türkçeyle ilişkileri bir yokluk ilişkisidir. Olsa olsa, osmanlıca örneğinde olduğu gibi, türkçeye birtakım yabancı sözlüksel öğelerin girmesine yol açar, yani anadilimize ancak zarar verir.

Şu var ki, Türk Dil Kurumu'nu kapatmış olanların döneminde hız kazanıp izleyicilerinin döneminde aynı hızla süren bu "yabancılaştırma" etkinliğinin yalnızca dilsel ve ekinsel yanılgılardan kaynaklanan kuru bir özenti olduğuna, toplumsal ve siyasal bir amaç da içermediğine inanmak zor görünüyor. Bir yandan yapılan bunca uyarılara kulakların tıkanması, öbür yandan bu eyleme destek ve olanak sağlayanların genellikle tutucu akımların da öncüleri ya da destekleyicileri olmaları bu izlenimi daha bir güçlendiriyor. Ama, ister bilinçle tasarlanıp uygulamaya konulmuş olsun, ister Türklere ve türkçeye hiçbir zaman en iyi yeri vermemiş olan Osmanlılık geleneğinin benliklere yerleştirdiği bönce önyargılardan kaygılansın, isterse yalnızca Batı hayranlığından doğan aşağılık duygusunun yol açtığı bir özenti, bir öykünmecilik olarak kalsın, gençlerine tarihi, hukuku, hekimliği bile bir yabancı dil aracılığıyla öğretmenin varıp varacağı nokta aynıdır: halkla aydın arasındaki uçurumu derinleştirmek, aydını da, halkı da kendi kendine yabancılaştırmak.

Yabancı dilde öğretim yapan kurumlara verilen değere gelince, bunu olumlu bir ölçü saymamak gerekir. Çünkü bu da "pazar ekonomisi" havarilerinin toplumun belirli kesimlerinde benimsetmeye başladığı nice çarpık değerden biridir. Üstelik, çoğu durumlarda, yüksek öğretim döneminden çok önce

karşı-lanmış olması gereken haklı bir istekle: bir yabancı dil öğrenme isteğiyle özdeşleşiyor. Kimi durumlarda da, çelişkin bir biçimde, kendini kirli suyun dışına atan balık gibi, bunaltıcı bir yozlaşma ve yabancılaşma ortamının dışına atılma isteminden kaynaklanıyor.

Çağdaş Türk Dili, Ağustos/Eylül 1990

V
KARA KİTAP ÇEVRESİNDE

Bu kitap, biraz daha uzayacak olsa, genellikle hoşlanmadığım bir şeye: bir iç dökmeye, en azından parçalı bir özyaşamöyküsüne dönüşecek. Neden? Girişimin yapısı gereği mi? En sevgili dostlarımı ölüm benden bir bir kopardıktan sonra, ayrımında bile olmadan, onların doldurulmaz yerini düşsel bir okurla doldurmaya yöneliyorum da ondan mı? Yaşlılıkla birlikte gelip baskısını her gün biraz daha artıran şu konuşma, olabildiğince çok konuşma gereksiniminden mi? Bilmiyorum, belki birincisinden, belki ikincisinden, belki üçüncüsünden, belki her üçünün de payı var bu işte. Ama, oldu olacak, ancak çok yakınlarımın bildiği bir özelliğimi de söyleyeyim: arada bir görünmez adam olurum ben. Evet, bir düşlem olarak değil, somut bir deneyim olarak yaşarım bu koşulu: bazı bazı bir sırada beklerim ya da bir kuyruğa girerim; sonra, tam sıra bana gelince, önümde ya da yanımda bekleyenlerden, yani sırtı bana dönük olanlardan ya da karşılarında başkalarını görenlerden değil, arkamda ya da karşımda duranlardan, yani kuramsal olarak beni çoktan görmüş olması gerekenlerden biri, kolumdan çekiverir birden, "Ağır ol, kardeşim, sen de nerden çıktın?" diye bastırır. "Tamam, gene görünmez olmuşum", diyerek başımı önüme eğerim. Bereket, her zaman olmasa da çoğu kez, görünmeyeni gören biri çıkar da korkunç açmazdan kurtarır beni.

Buna koşut ve, büyük bir olasılıkla, bununla bağıntılı olarak, beni tanıyanlar da çoğu kez tüm kişiliğimle değil, neredeyse kendi başına işleyen, şaşırtıcı bir düzdeğişmece işleminden geçirilmiş olarak, kişiliğimin tek bir parçasına indirgenmiş biçimde tanırlar: kimi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı profesörü, kimi öykücü, kimi romancı, kimi denemeci, kimi çevirmen, kimi göstergebilimci, kimi dilbilimci diye bilir beni, kimi de öykücülüğümü Haney Yaşamalı*'yla, çevirmenliğimi* Kedinin Masalları*'yla sınırlayarak iyice indirger kimliğimi. Düzdeğişmeceden eğretilemeye geçerek* Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük *yazarı Tahsin Saraç (çok küçük bir oranda da ozan Tahsin Saraç) ya da çiçekçilik, arıcılık gibi konularda birçok kitabı bulunan Tahsin Yücel diye bilenlerden hiç sözetmiyorum. Ancak, öyle sanıyorum ki, beni parçalarımdan biri olarak bilenlerin kafasında, hangi mucizeyle, bilmem, dört bir yana dağılmış parçalarım bir araya gelebilseydi, ben de ünlü (tanınmış) bir kişi olurdum.*

Ama nerede! Dağılmış parçalarımın yoksul yakaları gibi kolay kolay bir araya gelmemesi bir yana, iki yıldır bir kimlik parçası daha girdi dolaşıma: Orhan Pamuk'u eleştiren adam. Kaç arkadaşımdan dinledim: herhangi bir konuşmada adım geçti mi "Ha! şu Orhan Pamuk'u eleştiren adam mı?" diyorlarmış. Bir toplantı sonunda, genç bir gazeteci hanımın "Tahsin bey, çok güzel eleştiri yapıyor, insanları çok güzel aydınlatıyorsunuz, ama eleştiri yazmak için neden Kara Kitap*'ı beklediniz?" diye soruşunu da önlenmez parçalanmışlığımın en somut kanıtı olarak anımsıyorum.*

Ama bundan yakındığım sanılmasın; hayır, tam tersine, bunca yıldır koşuluma iyiden iyiye ısındım. Bazı bazı, kimi "kuraldışı" dostlar, beni yeni karşılaştığım biriyle tanıştırırken, parçalarımı birbiri ardından sıralamaya kalkarlar da kaçacak delik ararım. Bu bakımdan, bir iki yazarın Kara Kitap*'ı Pamuk'un büyük ününü kıskandığım için eleştirdiğimi anıştırması basbayağı haksızlıktı. Herkese kendi ünü! Üstelik, benim alçakgönüllü ünüm eğlenceli düzenlemelere de çok elverişli. Örneğin, romanında şapkadan tavşan çıkardığını söyleyen Orhan Pamuk'u roman üzerine yazdığım eleştiri konusunda ne düşündüğü sorulunca, adıma bağlanan ün kırıntılarını şapka ve tavşan gibi kullanarak hemen bitirmişti işimi: "Ha o mu? Ben o profesörün yazdıklarını okumam".*

Şu var ki, beni bu eleştiriyi yazmaya yönelten başlıca etken, Orhan Pamuk'un büyük ünü değil, bir yerde bu büyük ünü benim küçük ünlerimin durumunu düşündürten, ama gerçekte bu durumdan çok daha ağır bir sapmaydı. Nasıl mı? Açıklayayım: beni yalnızca Kedinin Masalları*'nın çevirmeni diye bilen mutlu azınlık, ayrımında olmadan, yazar ve çevirmen kişiliğimin öbür yanlarını Soyutluyordu kuşkusuz, ama* Kedinin Masalları*'nın çevirmeni olduğum da doğruydu, yani ünüm, ne denli alçakgönüllü olursa olsun, tartışılmaz bir gerçekten kaynaklanıyordu, yani somut bir göndergesi vardı; Orhan Pamuk'un ünüyse, göndergesiz bir ündü: en azından eleştirmenlerimiz, hangi büyünün etkisiyle bilinmez, Orhan Pamuk'un hiç taşımadığı özellikler üzerine kurmuşlardı bu ünü. Söylemek bile fazla, yazarımızın gerçek özellikleri de birer üstünlük olarak nitelenebilir; bu özellikler de aynı ölçüde büyük bir ün sağlayabilirdi; ama eleştirmenlerimiz, bilinçle ya da bilmeden, göndergesiz bir ün üretmeyi yeğlemişlerdi. Her iki yazımda da örnekleriyle göstermeye çalıştım, gören de gördü: romancı, dilimizi yalnız acemice değil, bir yabancı gibi*

kullanıyor, olmayacak sözcük ve sözdizim yanlışları yapıyordu, ama eleştirmenlerimiz çok özgün ve çok düzgün bir dille yazdığını savunuyorlardı; romancı, "kartpostal"ı "resim"in üstüne koyup tek eli bedenin doğal yapısı gereği her ikisi de kendinden yukarıda bulunan iki omuzun ikisine birden "sarkıtıyor"du, ama eleştirmenlerimiz benzersiz bir gözlemci olduğunu kesinliyorlardı; romancı, nesnesini şaşıran betimleri, beylik eğretilemeleri, ekleme uzatılarıyla anlatı sanatındaki gelişmeleri bilmezlikten gelir görünüyordu, ama eleştirmenlerimiz yüzde yüz çağcıl bir anlatı ustası karşısında bulunduğumuzu muştulıyorlardı; romancı, beylik izlekler ve eski yazınsal söylemler arasında, dönüp dolaşıp tutucu bir dünya görüşüne geliyordu, ama eleştirmenlerimiz bu turistik gezinin derin felsefel içeriğinin yeniliğini vurguluyorlardı. Kısacası, bunca eleştirmen bizleri şaşırtmak için el birliği etmiş değilse, bir yapıt ancak bu denli yanlış tanıtılabilirdi. Benim günahım ya da erdemim, karınca kararınca, romancımızın ününün gerçek göndergelerine bağlanmasına katkıda bulunmak, bir başka deyişle, şapkadan tavşan çıkarmanın tavşan üretmek olmadığını söylemek oldu. Sen misin söyleyen?

Ama bu konuda ayrıntılara girecek değilim. Yazdığım eleştiriye kızıp değersizliğimden, sıradanlığımdan, geri kalmışlığımdan, tükenmişliğimden sözeden dostlara "İyi, hoş da altında 'o profesör'ün değil de sizin imzanız olsaydı, o eleştiri bu tepkiyi uyandırır mıydı?" türünden bir soru bile sormayacağım. Ancak, bütün bu dağılmış ve Kara Kitap *tutkunlarınca yerden yere vurulmuş parçalarımla, Orhan Pamuk'un gerçekten çağcıl ve türkçe bir roman yazmasını dilediğimi söylemek isterim. O zaman, elim hâlâ kalem tutabiliyorsa, kendisini göklere çıkaran eleştiriler arasında ilk "göndergeli" eleştiriyi ben yazacağım.*

Kara Kitap

Kötü bir yazar iyi bir romancı olabilir mi? İlk bakışta olamazmış gibi geliyor insana. Ama bunca yıldır Orhan Pamuk'un yapıtlarını göklere çıkaran ünlü eleştirmenlerimize, özellikle de şu son aylarda aynı yazarın *Kara Kitap* adlı romanı konusunda yazılanlara biraz olsun değer veriyorsanız, bu soruyu "Evet, bazı bazı", "Evet, neden olmasın?" ya da "Evet, olabilir; hatta iyi romancı olabilmek için önce kötü yazar olmak gerekir!" biçiminde yanıtlamanız gerekir. Çünkü, kimi yazarlarımızın öve öve bitiremedikleri bu kitabı alıcı bir gözle okumayı denerseniz, kötü çevirileri bile gölgede bırakan hantal anlatımı, tekdüze ve topal tümceleri, günümüz türkçesinin çok gerilerinde kalmış sözcük dağarcığı, sıradan imgeleri karşısında, böyle bir kitabın yazarını "iyi yazar" olarak nitelemenin olanaksız olduğunu görürsünüz.

Gerçekten de, "*... yıllardır buyruklarına uyduğum O'nunla ilk defa 'eşit' olmuştuk*" (s. 108), "*Bu geometrik ve tertemiz manzarada, (hoş yanı da buydu ya zaten) kendimi dışarıdan seyrederken O'nu kendimin yarattığını hemen anlamıştım*" (s. 108) ya da "*... bir zamanlar olduğu Galip adlı çocuk*" (s. 385) türünden biçimler, olsa olsa, dilimizi sonradan öğrenmiş bir acemi çevirmenin başarısız bir denemesini düşündürtür bize, "*...çok beklerseniz, bir elin derginin sayfalarını çevireceğini, bacağı tembel tembel kaşıyacağını da görürsünüz*" (s. 193), "*Celâl'e göre hiç de anlaşılamayacak bir davranıştı bu*" (s. 237), "*yarını yüzyılı geçkin bir zamandan beri*" (s. 300), "*gene pırıl pırıl kabak kafasıyla sökün etti*" (s. 305), "*Benim adreslerden hiçbiri var mı sizde?*" (s. 350) türünden kullanımlar, türkçeyi sonradan öğrenmiş bu acemi çevirmenin, hem dilbilgisi, hem sözcük dağarcığı açısından daha işin başında olduğunu, bu nedenle, bir dili sonradan öğrenen herkes gibi, "*ince belli bir çay fincanı*" (s. 299), "pencerenin kulpu" (s. 300) gibi gülünç sözler etmekten kurtulamadığını gösterir.

Ne var ki, türkçe bilgisinin yetersizliğinden kaynaklanan bu yanlış ve yabanıl kullanımlar, birçok ünlü eleştirmenimizin iyi bir romancı karşısında bulunduğumuzu kesinlemesini önlemediği gibi, "romancı"nın şaşırtıcı bir gözüpeklikle "proustien" tümceler kurmaya girişmesini de önlemez. Böylece, "*Babaanneyle Dede, Melih Amcanın Marakeş'te bir Türk kızıyla evlendiğini, gelinin Muhammed'in soyundan geldiğini, yani bir seyyide olduğunu, kadının çok güzel olduğunu, sonraları silah tüccarlarının ve casusların aynı bar kadınlarına vurulduğu bir Amerikan filmine de mekân olan kolonyal otelin elle renklendirilmiş resmi üzerinde gözüken bir kartpostaldan öğrenmişler*" (s. 15) derken, hem tek özne için üç ayrı ad kullanarak yazın sanatından ilginç bir örnek verir, hem de, gerçeküstücü bir tutumla, kartpostalı resmin üstüne oturtur. Gene böylece, "*Bu karara varıp, Celâl'le birlikte apartmandan çıkıp, vakıflarda küçük bir memurluğu olan babasıyla annesinin Aksaray'daki ahşap evine dönmeye karar verebilmesi için, dünya savaşı çıkması ve arkasından, Melih Amcanın Bingazi'den onlara üzerinde tuhaf bir cami minaresiyle uçağın görüldüğü bir kartpostal yollaması gerekmiş*" (s. 15) diyerek hem özgün bir yineleme örneği sunar, hem her minarenin kilise ya da havra minaresi olmadığı gerçeğini vurgular, hem de, gene gerçeküstücü bir yaklaşımla, savaş dönemi kartpostallarının değişken niteliğine parmak basar.

Ama, hemen belirtmek gerekir ki, bu gerçeküstücülük örnekleri çoğaldıkça bıktırıcı olmaya başlar. Hele "*Zaten okumak yazarın harflerle anlattığı şeyleri aklın sessiz sinemasında bir bir resimlendirmekten başka nedir ki?*" (s. 250) diyen yazarımızın "harflerle" anlattıklarını "aklın sessiz sinemasında" resimlendirmeye giriştiğimiz zaman. İşte size birkaç örnek: "*...parke yollarda titreyen otobüslerle Bebek'e ya da Tarabya'ya sandal gezintisine çıkarırlardı*" (s. 10); "*O zamanlar, atlı tramvaylar o kadar yavaş giderdi ki, bazı yolcular bir iskelede iner, ıhlamur, kestane ve çınar ağaçlarının altından güle konuşa öteki iskeleye kadar yürür, iskele kahvesinde bir çay içtikten sonra, ancak yetişen aynı vapura binip yollarına devam ederlerdi*" (s. 386); "*... Galip, boşalan handan çıkmadan önce, adını değiştirmek isteyen bir müvekkilinin dosyasına sokak lambalarının ışığında bakarak tuhaf adı buldu*" (s. 30; semtin sokak fenerleri kahraman rahat okusun diye penceresinin önüne üşüşmüş olmalı); "*Vasıf beyaz saçlarında gezdirdiği elini omuzlarına sarkıttı: Rüya? (...) Sonra ellerini birleştirerek*

yaptığı yastığa başını bükerek yasladı: Yatıyor" (s. 40; tek bir eli yukarıdan, iki omuza birden nasıl sarkıtıyor bu adam, başını nasıl büküyor?); "... *düdük almadan önce bütün bir kutuyu tek tek öttüren emekli subaylar görmüştü*" (s. 45; ben de görmek isterdim doğrusu: bütün bir kutuyu nasıl tek tek öttürüyorlardı?); "*Çevrede 'Alâaddin'in dükkânı' olarak bilinen bu dükkâna kızkardeşin ağır ağır yürüyerek yaklaşıp nasıl girdiğini, ağacın köküne kendini siper eden Alâaddin'in onu nasıl göremediğini, gazeteci, önemli bir sahnenin filmini geri sardırıp yeniden yeniden seyreden bir dedektif gibi yeniden yeniden yazmıştı*" (s. 412, 413; bu Alâaddin efendi ağacın kökünü korumak için kendi canını gözden çıkardı diyelim; yerin altındaki köke kendini siper etmeyi nasıl başarıyor? Kara Kitap üzerine koca bir kitap yazılabileceğini belirten eleştirmenimizden rica etsek, kitabını yazdığı zaman bizi bu konuda aydınlatır mı acaba?)

Şaka bir yana, Orhan Pamuk'un türkçesi gerçekten yetersizdir; bu nedenle, en yalın nesneleri, en yaygın sözcükleri bile birbirine karıştırır. Şurasını da söyleyelim ki, burada verdiğimiz örnekler 426 sayfanın içinden cımbızla çekilmiş aykırı örnekler değildir; kitap, bir baştan bir başa, topal tümcelerle, aksak anlatımlarla dolup taşar. İşin ilginç yanı, Orhan Pamuk'un elinde beş on tümce örnekçesi vardır, dönüp dolaşıp bunlara gelir genellikle. Örneğin, "*Apartmanın hep aynı kokan, (Celâl'in öfkeyle karşılanan bir yazısındaki çözümlemeye göre, kokunun formülü: Apartman aralığı kokusuyla ıslak taş, küf, kızarmış yağ ve soğan kokusunun karışımı) merdivenlerini çıkarken Galip, az sonra, içeride bir bir göreceği küçük sahnelere ve görüntülere, birçok kereler yeniden okuduğu bir kitabın sayfalarını alışkanlık ve sabırsızlıkla çeviren bir okuyucu gibi acele acele göz atıyordu*" (s. 31) tümcesi romanda en az bin kez karşılaştığımız bir biçimi yansıtır. Batı dillerine öykünerek özneyi hep bir yan tümcenin arkasına yerleş-tiren ama, türkçenin yapısına uymadığından, çok hantal kaçan bu biçim, romanın tümünün yarattığı kötü çeviri izlenimini büsbütün artırır; işin içine söylemin düşünsel ve imgesel derbederliği de girince, yan tümceyi temel tümcenin önüne çıkararak anlamı bulandırır, kısa tümcelerle bile zor başa çıkan yazarın ipin ucunu büsbütün kaçırarak olmayacak yanlışlar yapmasına neden olur; üstelik, neredeyse her sayfada üç dört kez yinelendiğinden, bıktırıcı ve uyutucu bir tekdüzelik duygusu verir. Pamuk'un çok tutkun olduğu bir başka örnekçe, "*Kalabalık bir caddede yüzlere ve insan*

lekelerine baka baka yürürken bir dükkân vitrininde ya da bir dizi mankenin arkasındaki geniş aynada kendimizi görür de, nasıl bir an şaşırırsak, kendimi dışarıdan seyrederken de sürekli aynı hayrete kapılıyordum" (s. 110) ya da "*Sonra, haritaya ilk defa bakan aynı kişi, hatırlanması bütün bir ömür alacak binaların, sokakların, parkların, evlerin kendi anılarıyla yüklü bütün o yerlerin nasıl birer küçük çizgiyle, noktayla işaretlenip geçiştirildiklerini, koca haritayı kaplayan öteki çizgi ve işaretlerin yanında ne kadar küçük, önemsiz ve anlamsız olduğunu görüp nasıl hayal kırıklığına kapılırsa, öyle bir tatsızlığın tadını aldım*" (s. 109) türünden örneklerde gördüğümüz "hidrosefal" tümce biçimidir. Türkçede, "nasıl" aracılığıyla iki eylem, iki olgu arasında denklik bağıntısı kuran tümcelerde, denklik biçime de yansır, yani eylemi belirten sözcük yinelenir. Ama Orhan Pamuk "harita" sözcüğünün anlamından habersiz olduğu gibi bu kuraldan da habersiz olduğundan, bu sakat biçimi sık sık yineler. Şu var ki, "*Bu kız, tam bu ara bir başkasıyla da evlendirilmek üzereymiş*" (s. 405); "*Salonun ışıkları da, Galip evden çıkarken bıraktığı gibi kapalıydı, koridordakilerse açık*" (s. 41) ve "*Galip görür görmez 'eski koca'yı tanıdı, ama o Galip'i değil*" (s. 115) örneklerinde görüldüğü gibi, sakatlık en kısa tümcelerde bile çıkar karşımıza. Üstelik, bütün bu sakat tümceler günümüzde hiçbir yazarın gönül indirmeyeceği türden benzetmelerle dolup taşar: "*hemen aklının sinemasına başka bir bobin taktı*" (s. 57; evet, sinemaya bobin takar Orhan Pamuk); "*aklın sessiz sineması*" (s. 250); "Aklınızın *beyaz perdesi*" (s. 250); "*hafızanın bahçesi*" (s. 25); "*sincap rengindeki saçlarının karanlık ormanı*" (s. 56); "*...birdenbire taşan bir tencere sütün tatsızlığıyla içinde hissetti*" (s. 54), vb.

Orhan Pamuk'un "alışılmamış" diye nitelenen dilinden aldığımız bu örnekler, yazımızın başında sorduğumuz sorunun yersiz bir soru olmadığını, hatta başka türlü sorulması gerektiğini gösteriyor: dilini doğru dürüst bilmeyen bir kişi iyi romancı olabilir mi? Ama biz işin kuramsal yanını bırakarak Pamuk'un son romanına şöyle bir göz atmakla yetinelim.

Kara Kitap "edebiyatımızda bir benzeri bulunmayan yeni, modern" bir roman olarak sunuldu. Öyleyse biz de alışılmış romanlar gibi bakmayalım bu kitaba, gerçekçi romanın isterlerine göre incelemeyelim onu, kurgusunda sıkı bir olay örgüsü, oluntuları arasında sıkı bağlar, kişilerinin edimleri ve tutumları arasında belirgin tutarlılıklar aramayalım. Günümüz romanı

bunları aştı. Ama, bu böyledir diye, olmayacak yanlışlarla dolup taşan bir dille savrukluğu özgünlüğe dönüştüremeyiz, her türlü tutarlılık gereksinimini hiçe saymakla “yeni”, “modern” bir “arayış romanı” yaratamayız. Örneklerini çok gördük, günümüz romanında tutarlı ve bağdaşık bir olay örgüsü, tutarlı kişilikler ve davranışlar aranmıyor her zaman. Ama, ister “geleneksel” olsun, ister “çağcıl”, romanın göndergesi kendi kendisidir, öncelikle kendi kendisiyle açıklanır. Bu da çağcıl romanda en azından bir iç tutarlılığın, bir iç birliğin, öğeler arasında birtakım derin bağıntıların varlığını içerir ve ister istemez birtakım biçimsel zorunluluklar getirir, belirli bir “tutumluluk” ister. Orhan Pamuk’un “ansiklopedik” diye nitelenen kitabıysa, kurgu açısından hiçbir biçimde “modern” bir roman olmadığı gibi (tam tersine, kendince süslü anlatımı, bitip tükenmek bilmeyen, bıktırıcı benzetme ve uzatılarıyla yüzyıl başı romanlarını anımsatır) bu gereklere de uymaz.

Roman, görünüşte, anahtar kişisi Galip’in kendisini bırakıp giden karısını arayışının öyküsüdür. Ama, daha ilk sayfalarda, bu öykünün yazarın başka konulara atlamak için seçtiği bir “araç” olduğu anlaşılır. Günümüz romanı, iyi örneklerinde, bu türlü araçlara gönül indirmez. Gönül indirdiği zaman da onları tutarlı bir biçimde, işlevsel olarak kullanır. Kara Kitap’ta, arada sırada, kahramanın karısını aradığı, hatta özlediği söylenirse de çoğu kez kadıncağızla hiç mi hiç ilgisi bulunmayan şeylerle uğraştığı, ilgiliymiş gibi gösterilen kimi arayışlarının (örneğin şu uzun ve saçma arşiv araştırması) inandırıcılıktan yoksun olduğu, bu arada, düşünde ya da gerçekte, başka bir kadınla sevişmekten geri durmadığı görülür. Öte yandan, söz konusu arayış çok geçmeden köşeyazarı Celâl’in aranmasıyla birleşince, romancının zavallı kadını o karlı kış gününde sokaklara salması anlatısal açıdan bir savurganlık olarak belirir. Böyle bir romanı aşk romanı olarak nitelemekse, yalnızca gülünçtür. Ama, kahramanın sonradan, karısının onun yanında bulunduğunu düşündüğü için aramaya giriştiği köşeyazarı Celâl’in aranması da bir tür kurgusal araçtır gene: yazar, kahramanına onu aratma görüntüsü altında, onun konutları, edimleri, eski ve yeni yazıları, eşyaları, gazete kesikleri ve fotoğraf koleksiyonları aracılığıyla, yüzeydeki konuyla da, birbirleriyle de fazla bir bağıntısı bulunmayan birtakım oluntulara dalar, kaynağını anlatının yapısından almayan birtakım izlekler geliştirir, kitabının uzun bir kitap olmasını istediği için de, Mevlana Celalettin’le Şemsi

Tebrizi’nin ilişkisinden hurufiliğin ilkelerine varıncaya dek, usuna esen her şeyi bu sözde arayışın gevşek kurgusu içine boca eder. Ama örneğin Mevlana’yla Şems’in ilişkisiyle hurufilik, kesik baş öyküsüyle yeraltında gizlenen garip mankenler ya da Boğaz’ın sularının çekilmesi arasında bir bağıntı bulunduğunu kanıtlayabilmek için yeni bir roman yazmak gerekir. Bu parçaların yarısını çıkarın, hiçbir şey değişmez; bir bu kadar parça daha ekleyin, gene hiçbir şey değişmez. “Ansiklopedik” roman deyimi, romanı öncelikle bir “yapı” olarak görenleri şaşırtan bu bağıntısızlığa kılıf olarak bulunmuştur.

Benzer bir tutumla, öyküye bol bol “sır”, “esrar”, “işaret” sözcükleri sokularak bir derinlik, derin bir birlik havası yaratılmak istenir. Kitabın arka kapağında da okurun “*bir yandan her bacası, her sokağı, her insanı başka bir esrarlı âlemin işaretine dönüşen İstanbul’da Galip’in araştırmalarını ve karşılaştığı kişileri izlerken, bir yandan da bu araştırmaları değişik işaretler ve tuhaf hikâyelerle tamamlayan Celâl’in köşe yazıları*”nda aynı özellikleri bulacağı vurgulanır. Ancak roman bunu yalanlar: her yerin “sır”la, “esrar”la dolup taştığı, her şeyin kendinden daha derin, daha zengin bir şeyin “işaret”i olduğu, kendinden daha öteye gönderdiği söylenirse de “sır” nedir, “esrar”ı ne oluşturur, ne neyin göstergesidir, nereye gönderir, belirtilmez: “esrar”ın varlığı kesinlenir yalnızca, niteliği konusunda hiçbir şey söylenmez. Öykü kişinin giz ve gizlem karşısındaki bunalımını bile duyuramaz okura. Hurufilik konusundaki uzun ve sıkıcı sayfalarda da aynı şey: harflerin anlamlılığı konusunda bol bol gevezelik edilir, ama belirlenen hiçbir anlam yoktur. Kısacası, okur hep derinlik olduğu söylenen bir yüzeysellikle oyalanmak istenir. Bunun da, eğri de otursak doğru konuşalım, ne gizlemle bir ilgisi vardır, ne yenilik ya da çağcıllıkla.

Konu, kurgu, oluntu ve betimleme düzleminde yeniliği ve tutarlılığı izlek düzleminde de bulamayız. *Kara Kitap*’ta birtakım izlekler hemen kendini belli eder: örneğin kişinin her yaptığını gören yabancı göz izleği, üstü ve altıyla büyük kent izleği, kesik baş ve cellat izleği, çiftiîlik ya da ben/başkası izleği. Ancak bu izleklerin çoğu geleneksel Batı romanının çok çiğnenmiş yollarından toplanmıştır. Örneğin büyük kentin batakhane çevreleri ve yeraltı, Hugo’dan, Balzac’tan, Sue’den beri kim bilir kaç kez çiğnenmiştir; kişiyi her gittiği yerde izleyen göz izleğini çok eskiden Balzac geliştirmiştir. Çiftiîlik izleğiyse, nice batılı yazarın çok sık yöneldiği ve çok

ilginç biçimlerde geliştirdiği bir izlektir. Başkalarınca çok işlenmiş izleklerin yeniden işlenemeyeceğini söylemek istemiyoruz, ama orta malı izleklerle ‘‘modern” bir roman kurmak zordur: Orhan Pamuk, bu derleme izlekleri anlatısına “yedirme”yi bile başaramaz. Örneğin kişiyi izleyen “göz” izleği başka öğelere bağlanmaz, olayların gelişmesinde ya da kişinin tutumunda bir etki yaratmaz, yalnızca bir süs öğesidir.

Kuşkusuz, romanın belli başlı izlekleri arasında, çiftiîlik izleği daha bir süreklilik gösterir, hatta romanın bildirisini de kendinde barındırır gibidir. Öyle ya, neredeyse herkes ve her şey birbirinin öyküntüsüdür bu romanda. Galip yazılarını kendisi yazacak ölçüde köşeyazarı Celâl’le özdeşleşir, kimi okurları da öyle. Gene Galip bir ara “Ben bir başkasıyım”, demekten haz duyar; ama sonunda öykündüğü kişinin yerini almaya yöneldiğine, Celâl’in Celâl olmuş okuru da onu yoketmeyi gerçek varlığını kazanmanın koşulu olarak gördüğüne göre, çelişkin biçimde, kişi hem ister istemez başkasının öyküntüsüdür, hem de kendim olacağım diye başkasını yok etmeye ya da, temel sorunu kendisi olmak olan Şehzade Osman Celâlettin efendinin tutumunda tanık olduğumuz gibi, başkasını tanımayı yadsımaya, bilmezlikten gelmeye, dolayısıyla kesin bir yalnızlığa ve yadsımaya yönelir: her şey bir başka şeyin öyküntüsüdür, bütün kitaplar öyküntüdür, bütün cinayetler öyküntüdür, gene de cinayette özgün bir şey vardır (s. 227, 228). Bunun için, romanın baş kişisi, hayran olduğu Galip’i, bir okurunun cinayetine kurban gitmesinden önce, onun adıyla yazılar yazarak tinsel biçimde kendisi öldürür. Ancak o zaman “Evet, evet, ben benim!” diyebilir (s. 405; şu var ki, kendisini başkası olarak gördüğü zaman da gene aynı biçimde kendisidir, yani hiçbir şey değişmez). Böylece bir açılım, bir söyleşim izleği olan bu izlek tam tersine çevrilerek bir kapanma, bir iletişimsizlik, bir devinimsizlik izleği olur. Orhan Pamuk bilerek mi ulaşır bu sonuca, yoksa anlayamadığı yazarlara öykünme tutkusu yüzünden mi, yoksa yukarıda örneklendirmeye çalıştığımız dilsel yetersizliğinden mi, kesin bir şey söylemek zor. Ne olursa olsun, insanın devinimsizliğini, iletişimsizliğini, gelişmezliğini savunmak başka şey, “yeni, modern” bir roman yazmak başka şeydir. “*Avrupalılardan utandığımız için de, arada bir oy veriyoruz ki, yabancı gazeteciler gelince artık onlara benzediğimizi gönül rahatlığıyla söyleyebilelim*” (s. 307) türünden parlak güncel

gözlemlerse, XIX. yüzyıl romanında çok sık rastladığımız "uzatı" tanımına tıpa tıp uyduğuna göre, "yeni, modern" romandan olsa olsa uzaklaştırır bizi.

Öyle anlaşılıyor ki, "modernlik" Orhan Pamuk'un kendi kendine verdiği bir sıfat. Kara Kitap'ın "yeni, modem" bir roman olduğu savını güçlendirmek için de "Hikâye anlatamayanların hikâyesi", "Aynaya girdi hikâye", "Hikayeci değil, hikâye", "Ama, bunları yazan ben" türünden bölüm başlıklarıyla çağcıl anlatı sanatından (ya da özgün bir anlatı sanatından) örnekler verir görünür; gene aynı amaçla, bütün anlatı üçüncü kişi ağzından öykülenirken, romanın bir başlarında (s. 11), bir de sonlarında (s. 416) birdenbire birinci kişi ağzından bir öykülemeye geçer. Balzac'tan Michel Butor'a, anlatı/anlatıcı bağıntılarının nasıl bir gelişim gösterdiğini, açı değişimlerinin nasıl işlevsel uzantıları bulunduğunu biliriz. Ama, bir kez daha, Orhan Pamuk'un çabası, biçimde bile değil, sözde kalır: ne bakış ve işlev değişimi, ne şu, ne bu: her şey tıpkısının aynısıdır: aynı bıktırıcı, tekdüze, derbeder anlatım, aynı sağlıksız, umutsuz, özellikle de yazınsız kenter bakışı hep sürer.

"Peki, bunca baskı yapan, bunca eleştirmeni hayran bırakan bu kitapta tutarlı sayılabilecek hiçbir şey yok mu?" diyeceksiniz. Olmaz olur mu? Örneğin iki yarım tümcesi vardır ki, kurgusuyla da, içeriğiyle de gerçekten doğru görünür: "Ne tuhaf okurlarsınız siz, ne tuhaf ülke burası." (s. 128)

Gösteri, Kasım 1990

ABC’nin Eleştirisi

Kara Kitap konusundaki eleştirimin *Gösteri*’de yayımlanmasının üzerinden bir yılı aşkın bir süre geçti. Aradan geçen sürede, bu eleştiri üzerine pek çok yazı yazıldı; görüşlerimi paylaşanlar olduğu gibi, düşüncelerimi bırakıp kişiliğime saldıranlar da çıktı: kimi yıllardır okumadığını kesinlediği çalışmalarım konusunda ayrıntılı yorumlara girişti; kimi kırk yıl önce yazılmış bir delikanlılık denemesine sarılarak bana yazın ve sanat dersleri vermeye kalktı. Bu saldırılar karşısında kendimi savunmak için tek satır yazmadım, yazmayı da düşünmedim. Ama, bir süre sonra, ateşli saldırıları ortak özellikler gösteren, başka tür yazılar izledi: Pamuk savunucuları, bu kez, çok açık bir biçimde benim savlarımı çürütmeye çalıştıkları zaman bile, adımı anmamaya özen gösteriyor, öte yandan, “*Kara Kitap* konusunda herkes kendi açısından birşeyler söyledi; ben de burada kendi kişisel gözlemlerimi dile getireceğim” türünden girişler yardımıyla, “yıkıcı eleştiri”yi unutturmak, hiç değilse nice eleştiri arasında bir eleştiri gibi göstermek istiyorlardı. Bir başka yazarsa (Mustafa Ever, “Adlar ve Kitaplar”, *Argos*, Ağustos 1991), büyük ölçüde Berna Moran’ın yazdıklarını yinelemesine karşın, *Kara Kitap* üzerine yazılmış bunca yazı içinde tek geçerli yazının kendi yazısı olduğunu anıştırarak çatlak sesleri hiçleme sorununa daha köktenci bir çözüm getirmeyi denedi. Bu arada, hemen herkes, Pamuk’un kendine özgü diline hiç dokunmamayı yeğledi.

Bir tek kişi, “Bir Orhan Pamuk okuyucusundan” adlı yazının yazarı Jale Baysal, göze aldı bu yiğitliği (*Gösteri*, Haziran 1991). Ama nasıl? “Ali gitti, Veli geldi” türünden tümcelerle roman yazmayı küçümsediğini söyleyen yazarın tam da bu tür tümcelerinde derinliğini halktan alan güzellikler bularak, “*... büründüğü bu yeni kişiliğin, bir zamanlar olduğu Galip adlı çocuk olduğunu hissetti*” türünden tümcelerin aksak ve yabanıl biçimler değil, anlatıma yoğunluk kazandıran buluşlar olduğunu savunarak, “*herkesin yemek masasını çevreleyen duvarlar dışındaki sonsuz bir noktaya*

baktığı, renksiz ve yavan akşam yemekleri” (sonsuz bir nokta! Orhan Pamuk’ta yanlış tükenmiyor!) türünden biçimlerin “türkçenin değişik tadlarını” duyurduğunu kesinleyerek. Yazar bununla da yetinmiyor, Havel’in bir sözüne sığınarak yazarların dillerini yanlış kullanmalarını neredeyse bir doğa yasasına dönüştürdükten sonra, öğrencilerimize bile tanımadığımız bir ayrıcalığı yazarlara tanıyarak, kendine özgü türkçesiyle, “Bence, iki cümlede bir yanlış biraz fazla, ama en güzel konuşan bile (yazan da), kendini anlattığının büyüsüne kaptırıp ‘dil sürçmesi’ yapabilir”, diyebiliyordu.

Bu yazı Jale Baysal’m imzası altında değil de benim imzam altında yayımlanmış olsaydı, Orhan Pamuk gene çok öfkeli demeçler vererek kendisiyle alay ettiğimi söylerdi. Ama, alay izleniminin gerçek olmayanı gerçek gibi sunmaktan kaynaklandığı düşünülürse, Fatma Erkman Akerson’un “*Kara Kitap* üstüne bir yorum denemesi” (*Gösteri*, Mart 1991) adlı yazısıyla Sevda Şener’in “İşaretleri değerlendirme kitabı” (*Gösteri*, Temmuz 1991) adlı yazısının da *Kara Kitap*’ı “okumuş” olanlarca birer alay örneği olarak algılanabileceği rahatlıkla söylenebilirdi. Örneğin Sevda Şener, benim “Her yerin ‘sır’la, ‘esrarla dolup taştığı, her şeyin kendinden daha derin, daha zengin bir şeyin ‘işaret’i olduğu, kendinden daha öteye gönderdiği söylenirse de ‘sır’ nedir, ‘esrar’ı ne oluşturur, ne neyin göstergesidir, nereye gönderir, belirtilmez; ‘esrar’ın varlığı kesinlenir yalnızca” biçiminde dile getirdiğim bir gözlemi çürütmek amacıyla, “Yüzler, fotoğraflar, yazılar, krokiler, haritalar gizli bir gerçeğin işaretleri olarak ele alınır” türünden kesinlemelere girişiyordu. Ama “gösteren”le “gösterilen” arasında nasıl bir bağıntı kurulmaktaydı? Hangi yüzler hangi gerçeğin “işaretleriydi? Bunu bize söylemiyor, herhangi bir örneklendirme ya da kanıtlama çabasına girişmeden, çoktan çürütülmüş savı yinelemekle kalıyordu.

Fatma Erkman Akerson da “‘gösterge” kavramının çevresinde dönüp duruyor, bu kavramı bir tür “‘maymuncuk”‘ gibi kullanarak olmayacak yönlere çekiyordu: bir bakıyordunuz, “gösteren”le karıştırıyordu onu; bir bakıyordunuz, “Bu yüzden açık seçik bir göstergeye dönüşmemiştir, neyi simgelediği tam bilinemez”, diyerek “simge”yle özdeşleştiriyordu; bir bakıyordunuz, “asıl/kopya” karşıtlığı yanında “gerçek/gösterge” karşıtlığını kullanarak terimi “gerçeğin” karşıtı (ya da karşılığı) gibi gösteriyordu; bir

bakıyordunuz, “gerçek/gösterge” karşıtlığından “asıl/gösterge” karşıtlığına geçerek “kopya”ya dönüştürüyordu; bir bakıyordunuz, “göstergesel ve çarpıtıcı gözlükler”den, “gerçeği göstergeleyen gizli ipuçları”ndan, “göstergesel ve kurmaca” yazından sözediyordu; bir bakıyordunuz, “Göstergenin tanımında, neyi simgelediği yolunda bir uzlaşma olması bulunur” türünden tanımlar ya da “yaşam ve göstergeler hep ipuçları dayatıyorlar” türünden sözler ederek sizi türkçe bir yazı okuduğunuzdan bile kuşkuya düşürüyordu. Akerson’a göre, *Kara Kitap*’ın bildirisi de yaşamda karşıtlık diye bir şey bulunmadığı, daha doğrusu onu bizim uydurduğumuzdu, “çözüm”ün (neyin çözümünün?) “iki kutbu, yani asılla göstergeyi zıt şeyler gibi algılamamakta”ydı.

Söylemek gerekir mi, bilmem, Orhan Pamuk’un dört koca yıl çalışarak yüzlerce dil ve mantık yanlışını bize bu bildiriyi iletmek için yaptığına inanmak kolay olmadığı gibi, bu bildirinin düşünsel ya da kılgısal olarak işimize yarayabilecek bir bildiri olduğu da çok kuşkulu; gene de teşekkür ederiz. Ama bir de dilekte bulunalım: Akerson örneğin şu “göstergesel ve çarpıtıcı gözlükler”, “gerçeği göstergeleyen gizli ipuçları”, “yaşam ve göstergeler hep ipuçları dayatıyorlar” sözlerini bir de ingilizce ya da almanca söylemeyi denesin.

“Üstkurmaca olarak *Kara Kitap*” adlı yazısıyla Berna Moran (*Gösteri*, Mayıs 1991), “Adlar ve Kitaplar” adlı yazısıyla da Mustafa Ever, daha ileri bir atım atıyor, bir yandan ünlü kitabın anlatı geleneği içindeki yerini belirlerken, bir yandan da çok katmanlı, geleneksel, çağdaş ve “postmodern” niteliklerini ortaya koymaya çalışıyorlardı. Moran’a göre, “Orhan Pamuk’un yapmak istediği şeylerden biri, Doğu edebiyatı bağlamında ve o gelenekten yararlanarak çağdaş bir roman yazmak”tı; bu amaçla, *Binbir Gece Masalları*, *Mantık al-tayr*, *Mesnevî* ve *Hüsn ü Aşk*’ın kurgu ve biçimlerini, yer yer de içeriklerini kullanmıştı. Bu yapıtların çoğunda, kurgunun temel özelliği, anlatının bir çerçeve öykü içine yerleştirilmiş değişik öykülerden oluşmasıydı; çerçeve öykü de genellikle bir yolculuk (aynı zamanda bir arayış biçiminde) eklemlenirdi. Orhan Pamuk’un romanında, bunlara bir de özdeşleşme çabası eklenmekteydi: örneğin Şeyh Galip’in çiftili Galip, Mevlana Celalettin’in çiftili Celâl’le özdeşleşmeye, böylece onun gibi yazar olmaya çalışıyordu. İleri

sürüldüğüne göre, bu özdeşleşme, hangi mucizeyle, bilinmez, aynı zamanda kendi öz kimliğini bulmakla birdi.

İlk yazımda, öncelikle bir öykünü olarak tanımlanan bu özdeşleşmenin karşımıza aynı zamanda bir "öldürme" (hem de, yazarlarımız kusura bakmasınlar, özü bakımından, bir başkalaşma, bir yabancılaşma) biçiminde çıktığını, dolayısıyla öldürmenin bir bakıma üstün edim olarak sunulduğunu belirtmiştim. "Başka bir uygarlığa öykünme yüzünden yozlaşan ve kimliğini yitiren Türk toplumu" konusuna parmak bastığı ileri sürülen romancının "kendi kendisi olma" koşulunu "gerçek olan"ı yok edip yerine "öykünüsünü" getirmeye bağladığını da göstermiştim. Ama Mustafa Ever, Galip'in yolculuğunun Galata Köprüsü'nden başlayıp Atatürk Köprüsü yoluyla Nişantaşı'na varması gibi tuhaf bir gerekçeyle (bu yol batılılaşmanın izlediği yolmuş!) çelişkiyi çelişkinin eleştirisine dönüştürmekte hiçbir sakınca görmüyor; Berna Moran'sa, öykünüye aynı zamanda hem yazınsal, hem varoluşsal bir yücelik katarak, "Galip'in aradığı Celâl yazarlığı, yazma edimini, yaratmayı temsil eder gibi görünmektedir ve Galip Şehrikalp apartmanında Celâl'e dönüştüğünde, ya da ikinci kişiliğini bulduğunda yazar olur, yazmaya başlar", dedikten sonra, gerçekten şaşırtıcı bir sıçrama yaparak, "Öyleyse birçok postmodernist romanda olduğu gibi *Kara Kitap*'ın konusu da anlatının kendisidir", diye ekleyerek bir taşla iki kuş vuruyordu. Nereden nereye!

İlk yazımda, Orhan Pamuk'un "Aynaya girdi hikâye", "Hikâyeci değil, hikâye", "Ama, bunları yazan ben" gibi bölüm başlıklarıyla birtakım çağcıl anlatı yordamlarını dener gibi görünmeye çalıştığını, ancak çabasının havada kaldığını söylemiştim. Berna Moran'sa, hem kavramları, hem gerçekleri zorlayarak, "üstkurmaca" ve "metinlerarası ilişki" kavramlarından yola çıkıp "postmodernist", dolayısıyla çağdaş, dolayısıyla yeni, dolayısıyla özgün bir roman karşısında bulunduğumuz gibi oldukça şaşırtıcı bir sonuca getiriyordu bizi. Ona göre, *Kara Kitap* bir "üstkurmaca"ydı, çünkü kurmaca ve gerçeklik, kopya ve asıl, vb. birçok yazınsal sorunu irdeliyor; bunu da, yukarıda belirtildiği gibi, büyük ölçüde başkalarının metinlerini kullanarak, bunları yineleyerek, bunlara öykünerek, bir başka deyişle helal "mirî malı" çalarak yapıyordu. Berna Moran, düşüncesini güçlendirmek için şunları da ekliyordu: "Ne ki yapısalcılık sonrasında, yapıtların, daha önce yazılmış yapıtlardan bağımsız, tek ve

özgün olamayacağı, her metnin kendinden önce gelen metinlerle ilişkili olduğu (*intertextuality*) ortaya konuldu. Bir anlamda, metinleri meydana getiren daha önceki metinlerdir deniyordu. Çünkü yazar yansıtmak istediği gerçeklikle başbaşa kalamaz, araya girmiş başka metinler vardır ve gerçekçi roman bu olguyu ne kadar gizlemeye, hissettirmemeğe çalışırsa çalışsın, yazar başka metinlerin gerçekliği yansıtma yollarını sergilemekten kurtulamaz. Bunu yaparken elbette ki bir yenilik getirebilir, ama yazarın katkısı, bu yeniliği bile ancak başka yapıtlarla karşılaştırıldığında ortaya çıkar. Çağımızın postmodernist yazarları ise, gerçekçilerin tersine, bu olguyu açığa vurmaya, görünür hale getirmeye çalışıyor ve romancıların kullanagelmekte oldukları taktikleri, kurgu mekanizmalarını, konvansiyonları kendi romanlarının konusu yapıyorlar. Romana, dış gerçekliği yansıtan, sosyoloji, ahlak ya da felsefe alanlarında doğruları dile getiren bir metin değil, kurmacanın kendi dünyasında oynanan bir oyun olarak bakıyorlar".

Üzülerek belirtelim ki, değişik çalışmalarıyla adına yaraşır bir bilim adamı olduğunu kanıtlamış olan Berna Moran'ın olguları zaman içinde birbirlerini izleyişleri ve özgül nitelikleri açısından bu denli basite indirgemesi ve bu denli çarpıtması şaşkınlık vericidir. Öyle ya, bizim bildiğimiz kadarıyla, metinler ya da yapıtlar arası ilişki, "yapısalcılık sonrası" ortaya konulmadığı gibi, bilinçli olarak "mirî malı" çalmakla da fazla bir ilgisi yoktur. "Yapısalcılık sonrası" ortaya konulduğu söylenen bu olguyu XIX. yüzyılın ortalarında doğan "gerçekçi roman"ın "gizlemeye, hissettirmemeğe" çalıştığı savı da aykırı bir savdır. Buna bakarak, gerçekçilikten önce, gerçekçilikle çağdaş ve gerçekçilikten sonra gelmiş birçok yazın (ve roman) akımının metinler arası ilişki sorununu açıklıkla ortaya koyduğunu mu söyleyeceğiz? Yoksa bütün yazın akımlarını kolaylık olsun diye "gerçekçilik" adı altında toplayarak çağımızın "postmodernist" yapıtlarıyla mı karşılaştıracağız? Ayrıca, durmamacasına sözü edilen ve bir tür söylev kanıtı olarak kullanılan bu "postmodernist" yazının öncüleri ve uygulayıcıları kimlerdir? Hangi "postmodernist" yazarlar hangi "kurmaca metinlerle" bağlar kurarak üstkurmacalar yaratmışlar? Berna Moran bütün bu konularda hiçbir açıklık getirmiyordu bize. Ama "postmodernist" romancı bu olguyu "görünür hale getirmeye" çalışan ve/ya da başka "romancıların kullanagelmekte oldukları taktikleri, kurgu mekanizmalarını,

konvansiyonları" kendi romanının konusu yapan kişiyse, Cervantes'i "postmodernizm"in öncüsü, gerçekçiliğin babası sayılan *İnsanlık Güldürüsü* yazarını bu akımın da babası, *Kalpazanlar* yazarınıysa en yüksek doruklarından biri olarak nitelemek, kısacası, gerçekçiler de işin içinde olmak üzere, hemen her romancıyı postmodernist saymak gerekir. O zaman, "geleneksel"in öykünülerini "postmodernist" ya da "çağdaş" diye değerlendirmek en azından bir tuhaflık olarak belirir. Geriye de kala kala romanı "kurmacanın kendi dünyasında oynanan bir oyun olarak" görmenin aykırılığı kalır.

Ama, öyle anlaşılıyor ki, Orhan Pamuk'u yüceltmek söz konusu olunca, ölçüler kaçırılıyor: Orhan Pamuk kitabını büyük ölçüde şu ya da bu biçimde başka yapıtlardan alınmış öğelerle oluşturmuş ya, önce eski gelenek tanık gösterilerek bir değer olarak özgünlüğün hiç mi hiç önemi bulunmadığı vurgulanıyor, metinler arası ilişki kavramına sığınılarak olanaksız olduğu kesinleniyor, sonunda da hem Doğu, hem Batı geleneğinde bol bol kullanılmış bir kurgu biçimi ne olduğu pek anlaşılmayan "postmodernizm" akımının bir uygulaması diye sunularak az önce kapıdan kovulan değer bacadan içeri alınıp eski çağdaşa, yineleme özgünlüğe dönüştürülüyor ("çağdaş roman yazma"nın başka ne amacı olabilirdi?). Böylece, Berna Moran, *Kara Kitap*'ın kahramanı Celâl için "önemli olanın yeni bir şey 'yaratmak' değil, daha önceden, binlerce zekâ tarafından binlerce yılda yaratılmış olan harikaları bir köşesinden, bir ucundan değiştirerek yepyeni bir şey söyleyebilmek olduğunu" belirttikten sonra, "*Kara Kitap* da bu görüşün somutlandığı bir roman değil mi?" diye soruyor. "Evet, öyledir", diyelim. Ama, o zaman, burada, "binlerce zekâ tarafından binlerce yılda yaratılmış olan harikaları bir köşesinden, bir ucundan değiştirerek" söylenen "yepyeni" şeyin ne olduğunu sormak hakkımız olmaz mı? Bu yepyeni şey nedir gerçekten? Yinelemenin özgünlük, öykününün yaratıcılık olduğu mu? Süha Oğuzertem, "İktidarı öven Galip" adlı çözümlemesinde (*Defter*, Nisan-Temmuz, 1991) *Kara Kitap*'ın tutucu içeriğini çok güzel sergiliyordu. Hiç kuşkusuz, tutuculuk da bir tutumdur, ayıplanması gerekmez. İnsanoğlunun başdöndürücü yaratışlarına tanık olduğumuz bir çağda, yaratıcılığı eskiyi yineleme ve eskiye öykünme koşuluna bağlamak da hoş görülebilir. Aykırı olan, bütün bunları yaparken, yenilik ve özgünlük savında bulunmak ve en azından kendimizinkiyle aynı türden bir öykünme

olarak niteleyebileceğimiz batılılaşma ve çağdaşlık yönelimlerini horgörüyle yadsırken, Batı'dan alınma kalıp-kavramlara (postmodernizm gibi) sığınarak Batılı gibi görünmeye çalışmaktır.

Pamuk hayranlarının insana aykırı gelen bir başka tutumları da yalnızca amaçlananı (ya da amaçlandığını sandıklarını) vurgulayıp bunun ne ölçüde ve hangi düşünsel dağarcıkla, hangi dille, hangi biçemle gerçekleştirildiğini bir an bile göz önüne almamaları, almak istememeleri. Örneğin Celâl Sâlik'in aynı zamanda Mevlana Celalettin olduğunu, "Sâlik" sözcüğünün de "bir tarikata girmiş bulunan; gerçek yolcusu" anlamına geldiğini söylemekle *Kara Kitap*'ın çok boyutlu, dolayısıyla üstün bir roman olduğunu kanıtladıklarını sanmaları. Bir zamanlar, yaşlı bir kasap tanımıştım; ikide bir, "Kasap deyip de geçmeyin; kasap arapçada eti kesen demektir", der ve kasap sözcüğünün arapçada "eti kesen" anlamına gelmesinin kendisine her konuda konuşma yetkisi verdiğine inanırdı. Pamuk hayranları da bunu yapıyorlar gerçekte: her şeyin bir daha öncesi bulunduğunu kesinledikten sonra, "mirî malı çalma"yı "hünere dönüştürüyor, "mirî malı çalma"yı "hüner"e dönüştürdükten sonra, kendi çağdaşlarını (örneğin Oğuz Atay'ı) yinelemeyi de bir erdem gibi sunuyorlar. Böylece, örneğin bir Roland Barthes bunu "yüz kızartıcı" bir edim, kitle ekininin "yoz" bir biçimi olarak nitelerken, onlar yapıtın değerini (ve çağcıllığını) içerdiği öykünü ve yinelemelerin çokluğuyla ölçmeye yöneliyor, eski metinlerden bir güldeste oluşturuyor diye "edebiyatımızda bir benzeri bulunmayan yeni, modern" bir roman karşısında bulunduğumuza inanmamızı istiyorlar.

Ama neden yalnız bizim "edebiyatımız"da? "Bir benzeri bulunmamak" gerçekten "çok benzeri bulunmak" demekse, *Kara Kitap*'ın dünya yazınında da benzersiz olduğu söylenebilir ve örneğin Umberto Eco'nun ikinci romanı *II Pendolo di Foucault* (Foucault Sarkacı), hem kurgusu, hem içeriğiyle, Pamuk'u övme yolunda tükenmez bir kaynak olarak kullanılabilir. Öyle ya, bu roman da öncelikle bir "ansiklopedi-roman"dır; bu roman da öncelikle başkalarının metinleri üzerine kurulmuştur; bu romanda da her bölüm şu ya da bu biçimde içeriğine göndermede bulunan bir alıntıyla başlar; bu romanda da bir yandan oldukları gibi bütüne katılmış metinler (burada Belbo'nun *file*'ları tıpkı Celâl Sâlik'in köşe yazıları gibi kullanılır), bir yandan göndermede bulunulan, yorumlanıp yeniden yazılan

sayısız metinler vardır. Bu romanda da metinler arasında, özellikle gizli bilim alanında gerçekleştirilen yolculuk (ama, acemi özetlemelerle yetinmediğinden, Eco’nun bu alanda çok daha zengin olduğunu söylemek gerekir) yeraltı dünyasında yeraltı halkları, bu arada “mankenler” arasında ilginç yolculuklarla bütünlenir, hatta, sözcüğü sözcüğüne, “kara yapıtın yeraltına inmek”ten sözedilir. Bu romanda da “başkalarının kitaplarını yeniden yazmak” kendi özgün yapıtını yazmaktan daha iyidir: Kelly, William adıyla William’m yerine yazar, William gerçek Bacon’dır, Bacon da başka bir ad altında başka şeyler yazmaktadır; günümüzde de birileri *Romeo ile Juliet*’i ya da *Savaş ve Barış*’ı yeniden yazıp dururlar; böylece, Pamuk’un dünyasında da gördüğümüz gibi, öykünü yoluyla başkasının yerine geçerek kendi kendisi olur herkes. Nasıl olsa, her şey her şeye gönderebilir, her şey her şeyi açıklayabilir; nasıl olsa, gerçek evirmecenin (*anagramme*) evirmecesinden başka bir şey değildir istenirse, bu benzerlikler daha da çoğaltılabilir, örneğin Sloane’nin dükkânıyla Alâaddin’in dükkânı arasında ilginç benzerlikler bulunabilir.

Varsın “postmodernizm”e ters düşmekle suçlasınlar, ben gene de Roland Barthes gibi düşünüyorum.

Gösteri, 1 Ocak 1992

VI
PEYGAMBERİN SON BEŞ GÜNÜ

“Okura ulaşmış bir yapıt tümüyle yazarının değildir artık, bir bakıma aynı yapıt da değildir; doğru ya da yanlış, öznel ya da nesnel, tinsel ya da özdeksel, her türlü yoruma açık olması nedeniyle, çoğu kez yazarının bile usundan geçirmediği, gizli anlamlarla yüklü, karmaşık bir alandır.” *Yıllar önce,* Yazın ve Yaşam*’ın “önsöz’ünde yazmıştım bunları, sonra da şunları eklemiştim:* “Roland Barthes’ın bir yazısında söylediği gibi, son söz okurundur her zaman. Son söz okurun olduğu için de bir yazarın yapıtını savunma, onun tam kendi istediği biçimde değerlendirilmesini sağlama yolunda harcadığı çabalar başarısızlığa adanmış çabalardır genellikle”. *Görüşüm bugün de değişmiş değil. Hiç kuşkusuz, herkes gibi yazarın da konuşma hakkı vardır yapıtı üzerinde; hatta, çoğu zaman, görüşlerine ayrıcalıklı bir yer verilir, yapıtı konusunda fazladan açıklamalar getirmesi istenir; kendisi de, gerekli görürse, önsözler, artsözler ekler yapıtına; Moliere gibi bir* Critique de l’Ecole des Femmes, *Gide gibi bir* Journal des Faux-Monnayeurs *yazabilir; ama, bana sorarsanız, olur olmaz nedenlerle kaleme sarılıp kendi yapıtının savunuculuğunu ya da yorumculuğunu yapmak pek de hoş bir şey değildir.*

Ancak, bu böyledir diye yapıtının yarattığı her türlü tepki karşısında yazarın taş gibi duyarsız kalması beklenemez. O da insandır, kendince doğru yorumlar ve olumlu yargılar karşısında sevinir, düşündüğüne ters düşen yorumlar ve olumsuz yargılar karşısında üzülür, hatta öfkelenir. Bu öfkenin hızıyla, yaptığının hoş bir şey olmadığını düşünmeden, kaleme sarılıp kızdıklarına ver yansın ettiği de olur. Ama, öyle sanıyorum ki, yazarı en çok sevindiren yazılar yapıtını göklere çıkaranlar, en çok üzen yazılar da en çok yerenler değildir. Önümde canlı bir örnek var: Peygamberin Son Beş Günü *üzerine söylenenler. Romanımın kahramanının bir Gogol ya da Dostoyevski romanından çıkmış gibi bir izlenim yarattığını okumak beni duygulandırdı, ama, adı geçen yazarlarla aramdaki uzaklığı bildiğimden olacak, bu gözlemi bir sevinç ya da gurur nedenine dönüştüremedim. Romanınım okurda tiksinti yarattığını söyleyen bir yazı karşısında da beni hiç mi hiç ilgilendirmeyen bir şeyden sözediliyormuş gibi duyarsız kaldım. Buna karşılık, pek de öyle aşağılayıcı yazılar olmamalarına karşın, dostum Fethi Naci’nin* ‘Peygamberin Son Beş Günü *ya da ‘atypique’ bir ‘type’“ ve*

“Peygamberin Son Beş Günü*’ne devam” adlı yazılan (*Roman ve Yaşam, *Can Yayınları, 1992) derinden yaraladı beni.*

Neden? Eleştiri bir dosttan geldiği için mi? Pek sanmıyorum. Yaşım altmış oldu, dostlarca eleştirilmeye de, dostları eleştirmeye de alışkınım. Öte yandan, Fethi Naci’yi beğenirsiniz ya da beğenmezsiniz, ama, onu tanıyorsanız, kendisiyle sürdürdüğünüz dostluğun, bizimki gibi kırk yıllık bile olsa, düşündüğünü düşündüğü gibi yazmasını engellemeyeceğini bilirsiniz, sizi de eleştirmesine hazır olmanız gerekir. Ben de hazırdım: ne şaşırdım, ne kızdım. Ayrıca, koca Pir Sultan, “Şu ellerin taşı hiç bana değmez / ille dostun gülü yareler beni”, dese bile, şu dört bir yanından kuşatılmış, daracık yazın dünyamızda, dost ve “el” ayrımı yapmak da saçma olurdu. Öyleyse, üç nedeni olabilirdi yaralanmamın:

1) bu yazıların Fethi Naci’nin Aykırı öyküler *için yazdığı çok yüceltici bir yazıyı beş altı ay arkadan izlemesi nedeniyle yazınsal üretimimde büyük bir düşüşü vurgulayarak beni* Peygamberin Son Beş Günü*’nün değeri konusunda kuşkuya düşürmesi;*

2) romanımın, benim istemim dışında, Fethi Naci’yi şu ya da bu biçimde yaralamış olması olasılığı;

3) Fethi Naci’nin kişiliğiyle bağdaştırmakta güçlük çektiğim haksızlık payı.

Kitaplarım konusunda benim de her zaman kuşkularım olmasa, ilk olasılık gerçekten güçlü olabilirdi; ayrıca, Fethi Naci’nin yazısı yazınsal başarı konusunda büyük kuşkular uyandıracak türden bir yazı değildi: kitabın kimi başarılı yanları bulunduğunu eleştirmen yer yer vurgulamaktaydı. Tanımı gereği, göndergesi gerçek olmayan bir anlatının, kendisi bu görüşü pek benimsemese bile, Fethi Naci gibi deneyimli bir yazın adamını incitmemesi gerekirdi. Kala kala haksızlık izlenimi, hatta “zaman zaman kendi kendisinin bilincinde”ymiş gibi görünen bir haksızlık izlenimi kalıyordu. Bu duyguyu uzun süre içimden alamadım. Ama kimilerinin yaptığı gibi bir kaşık suda fırtına çıkarmaya da kalkmadım. Yalnız, dostumun Peygamberin Son Beş Günü *üzerine ilk yazısının Adam Sanat’ta yayımlandığı günlerde (Mayıs 1992), Refik Durbaş’m isteği üzerine, bu konuda Cumhuriyeti (27 Mayıs 1992) bir söyleşi yaptık. Arkasından ikinci yazı geldi, hem daha kapsamlı, hem daha sertti. Ama yanıt bu söyleşiyle kaldı. Şu küçük kitap söz*

konusu olmasa, öyle de kalacaktı. Ancak, bundan önceki bölümü hazırlarken, hazır konu romana gelmişken, geç de olsa bu yarım kalmış yanıtı tamamlamak iyi olacak diye düşündüm.

İyi mi ettim? Yukarıda söylediklerim göz önüne alınınca, "Evet", demek oldukça zor. Ancak, çok daha sert yazıları bir yana bırakarak yalnızca Fethi Naci'nin eleştirisi üzerinde durmamın da göstermesi gerektiği gibi, ilk amacım romanımı savunmak, romanıma ilişkin yanlış yargıları düzeltmek değil burada; olabilirse (ya da olabildiğince) beni bu denli inciten şeyin köklerine inmek, bir de, aşılmak istenen anlaşmazlık ne denli derin olursa olsun, bu tartışma dizisini değerli bir dostun yazısıyla dost bir söyleşim girişimiyle bitirmek.

İlle de karşıtlaşmaya çalışmadan, ama karşıtlaşmaların elverdiği ölçüde.

Roman ve Gerçek

I.

Fethi Naci, *Peygamberin Son Beş Günü*'ne ilişkin uzun yazısına, bu kitaptan ve Cervantes'in *Don Quichotte*'undan bir dizi alıntıyı almaşık bir biçimde sıralayarak girişiyor. Böylece, pek altını çizmemekle birlikte, Peygamberin Son Beş Günü'nün ünlü İspanyol romanından esinlendiğini anıştırıyor. Son günlerde, bu türlü esinlenme ya da yararlanmalar şaşmaz bir üstünlük göstergesi oldu; adamlar başka yazarların koca metinlerini kendi romanlarına aktarıyor, "Bu ne böyle?" diye sorduğunuz zaman da bilgisizliğinize horgörüyle gülümseyerek "Ne olacak? Metinlerarası ilişki, yani *intertextuality*", diyorlar. Cervantes'ten yararlanmış olsaydım, onlar gibi ben de övünürdüm belki; ama, isteyen inanır, istemeyen inanmaz, böyle bir şey usumdan bile geçmedi. Romanımın kahramanı genellikle "donkişot" dediğimiz türden bir kişi, orası doğru; ancak romanın kendisinin *Don Quichotte*'la bir ilgisi yok. Fethi Naci'nin kurduğu koşutluklar da, kusura bakmasın, fazla genel ve zorlama. "Pezevenkliğin" bir "meslek" olduğunu Cervantes'ten sonra ilk söyleyen ben değilim. *Don Quichotte*'taki "Hemen hepsi büyük birer ozan ve besteciydiler; ... şiirlerindeki öz biçimden önce gelirdi" sözleriyle Peygamberin Son Beş Günü'ndeki "Bir kırk kuşağı ozanıydı" tümcesini çakıştırırsanız, Peygamberin Son Beş Günü'ndeki "... bu ülkenin devrime gönül vermiş bir ozanı..." sözünü *Don Quichotte*'taki "Gezginci şövalyelik, bir bakıma, aşk gibidir" sözüne bağlarsanız, Peygamberin her şevinde bir üstünlük, bir devrimci amaç aramaya başladığı torununun kullandığı kokularda yiğitçe birşeyler sezmesini *Don Quichotte*'un yel değirmenlerini dev sanmasıyla denkleştirirseniz, her şeyi her şeye bağlayabilir, Tahsin Yücel'in alçakgönüllü kitabının *İlyada*'nın, hatta aynı Tahsin Yücel'in sert bir biçimde eleştirdiği *Kara Kitap*'ın öykünüsü olduğunu bile kanıtlayabilirsiniz.

Bereket, Fethi Naci, bol bol Lukacs’a başvurarak, Peygamberin Son Beş Günü’nün *Don Quichotte*’a benzerliğinin “biçimsel” düzlemde kaldığını söylüyor; böylece, yararlanma gerçek bile olsa, sonucunun başarısız olduğunu anıştırıyor.

II.

Lukacs, belli başlı yapıtlarını yüzyılımızın ilk yarısında vermiş marksçı bir yazın kuramcısıdır; kimi yazarlarımız ona büyük değer verirler, Fethi Naci de bunlardandır; ben, kendi payıma, Lukacs’ın yorumlarını yüzeysel, değerlendirmelerini önyargılı, yol gösteren bildirilerini çocuksu bulurum. Ünlü yazar konusundaki olumsuz görüşlerimi daha önce de yeri geldikçe söylemişimdir. Fethi Naci, tutumumu ve kitabımı eleştirmek için, nerdeyse bir baştan bir başa, bu yazarı temel gönderge, temel dayanak olarak kullanıyor. “Hakkıdır, isteyen istediği kaynağı kullanır”, diyeceksiniz. Hiç kuşkusuz. Ancak, Lu- kacs’ın “çağdaş gerçekçilik”ini benimsememiş, “içinde yaşadığı dünyayı tam bir doğru sözlülükle betimlemek” isteyen kişinin kendine yazından başka bir alan seçmesi gerektiğini yazılarında kim bilir kaç kez yinelemiş, “X gerçekliğin tümünü temsil eder mi?” ya da “X’le yetinmeli mi?” türünden soruları hiçbir zaman yazınsal sorular olarak görmemiş bir yazarın kitabını bu hiç benimsemediği kural ve tanımlara uygunluğu açısından incelerseniz, varacağınız sonuç önceden bellidir; hem de sizden önce gönderge-yazarımıza mal edilmesi gereken bir sonuçtur. Fethi Naci’nin, “tip”ti, “typique”ti, “atypique”ti derken, hiç ayrımına varmadan, Peygamberle Don Quichotte’u çok garip bir işlevde birleştirmesi de bundan belki.

Bir iki söyleşide de belirtmiştim: Peygamberin Son Beş Güııü’nü yazarken, bir “tip” yaratma amacım yoktu; ancak, bunu da belirtmiştim, birçok kişi romanımın kahramanının bir “tip” olduğunu söyleyince, niteleme hoşuma gitmişti, çünkü kahramanın gerçeğe-benzerliğini (gerçekliğini değil) vurguluyor, tutkusu, tutumu ya da alışkısıyla kitlenin yabancısı olmadığı, tam tersine, “bildik” bulduğu bir özelliği taşıdığını sezdiriyordu. Fethi Naci bu kişinin “atypique” ve “tuhaf” olduğunu söylüyor; ancak, Lukacs’ı bir

yana bıraksa da kendi gözleriyle “metinlere baksa, herkesten daha iyi görür: Harpagon da, Goriot Baba da, Don Quichotte da, Meursault da “tuhaf”tır, tektir, aşırıdır; yaşamlarına yön veren tutkuyu ya da tutkusuzluğu aynı yoğunlukla yaşayan başka insanlar bulabilirsiniz, ama benzerlerine rastlayamazsınız. Sıradan bir yazarın romanını dünya yazının ünlü kahramanlarıyla karşılaştırmak gibi olmasın, ama, istenirse, Peygamber de tutkusunun sürekliliğiyle Goriot Baba’ya, olayları ve düşünceleri söylenleştirmesiyle Don Quichotte’a yaklaştırılabilir. Üstelik, o da aşırıdır, tektir, her gün karşılaştığımız kişilerden değildir. Don Quichotte’un “doğuş halindeki burjuva toplumunda şövalyeliğin kaybolmuş ideallerini umutsuzca ve dürüstçe temsil etmiş” olması “tuhaf” ve “atypique” olmasına engel değildir. Ancak Lukacs’ın Dimitrov’dan alıntıladığı “Don Quijote, burjuvazinin aristokrasiye karşı, feodalizme karşı mücadelesinde sahip olduğu en korkunç silahtı” sözü yazının gerçek niteliği üzerinde fazla kafa yormamış birinin hiç düşünmeden söylemiş olması gereken, gülünç bir sözden başka bir şey değil. Yazın yapıtları ne zamandır “en korkunç silah” olarak kullanılıyor da biz bilmiyoruz? Aristokrasi Don Quichotte’a mı yenildi? Don Quichotte’un “doğuş halindeki burjuva toplumunda şövalyeliğin kaybolmuş ideallerini umutsuzca” yüklendiği doğruysa, bu “en korkunç silah” ölülere karşı mı kullanıldı? Sonra, Fethi Naci’nin söylediği gibi, Peygamberin son beş günü “emekçilere karşı mücadelesinde, sosyalizme karşı mücadelesinde, burjuvazinin elinde güçlü bir silâh olmaya aday”sa, yani Cervantes’in kitabıyla aynı işlevi paylaşıyorsa, Peygamberle Don Quichotte arasındaki benzerliğin “biçimsel” düzeyi fazlasıyla aşmış olması gerekmez mi? Bir de bu alçakgönüllü ve, Fethi Naci’ye göre, başarısız kitap “güçlü bir silâh” olarak nasıl kullanılacak? Bize biraz ayrıntı verilebilir mi acaba?

III.

İçtenlikle söylüyorum, gerçekten bulamıyorum bu soruların yanıtını, hatta bir yanıt bulunabileceğini de pek sanmıyorum; çünkü, Fethi Naci’ye bakılırsa, *Peygamberin Son Beş Günü*’nün emekçilere ve sosyalizme karşı “güçlü bir silâh” olma özelliği büyük ölçüde “biçimsel” bir yanlışlıktan: öykü olarak düşünülmüş bir konunun Lukacs’ın koyduğu ilkelere uygun

denge düzenlemeleri yapılmadan romana dönüştürülmüş olmasından kaynaklanıyor. Bir başka deyişle, aynı konu öykü olarak yazılsa “silâh” olmayacaktı, ama roman biçiminde yazıldığı için “güçlü bir silâh”. Sormak geliyor insanın içinden: bu sizin “burjuvalarınız savaş araçlarının seçiminde bu denli biçimci mi? Yoksa onlara silahlarını siz kendi elinizle mi seçip veriyorsunuz?

Ne olursa olsun, Fethi Naci’nin Eikhenbaum’dan destek alarak yürüttüğü mantık şu: öykü belli bir yükseklikten tek bir görünüm sunar; ama roman çok katmanlıdır, Lukacs’ın temel sorusunu, duruma uyarlanmış biçimiyle, “Peygamber, gerçekliğin tümünü temsil eder mi? Peygamberle yetinmeli mi?” sorusunu getirir. Lukacs, sorusunu sorarken, öyküyü konunun dışında mı bırakıyordu, bilmiyorum. Ancak, yazın deneyimimizin bize sık sık gösterdiği gibi, böyle köktenci genellemelerle hiçbir sorun çözülemez. Ben de biliyorum, Fethi Naci’nin sözünü ettiği konuşmada da söyledim, hiç kuşkusuz, roman öyküye göre çok daha karmaşıktır; ancak, Eikhenbaum’un öykü için söylediğini Stendhal de üç aşağı beş yukarı roman için söyler; hatta, daha da ileriye giderek görünümü çizgiye indirger: “Roman büyük bir yol üstünde dolaştırılan bir aynadır”. Ayrıca, gene biliyoruz ki, çok yönlü, çok katmanlı öyküler bulunduğu gibi, tek çizgi üzerinde gelişen romanlar da çoktur: Louis Lambert, ihtiyar Balıkçı, Zazie Metroda, Murtaza, Tapınak, Değişim, hatta Dava, isterseniz, dizelgeyi daha da genişletebilirsiniz. Durum bu olunca, “Hikâye biçiminde yazıldığı zaman siyasal tartışmaların dışında kalabilecek olan Peygamberin Son Beş Günü, roman biçiminde yazılınca iki sorunu gündeme getiriyor: Tahsin Yücel Türk soluna nasıl bakıyor? Tahsin Yücel’in kurulu düzen karşısındaki tutumu nedir?” diye yazılabilmesi tuhafıma gidiyor. Hele Fethi Naci, aynı yazıda, “Nitekim o çok sevdiğim *Aykırı Öyküler* üzerine yazarken, ‘Ayna’ adlı hikâye için ‘12 Eylül ertesi bilime de, halka da sırt çeviren, holding kapılarına yanaşan, sözde bilim adamlarının canına okuyan bir hikâye’, demiştim”, diye yazdığına, dolayısıyla öykünün de “siyasal tartışmaların dışında” kalmadığını kendisi vurguladığına göre.

Fethi Naci, kenterlerin elinde “güçlü bir silâh olmaya aday” olarak gördüğü Peygamberin Son Beş Günü’nün başarısız bir roman olduğunu söylüyor. Ben de başarılı bir roman yazdığımı söyleyecek değilim. Ancak, yazınsal açıdan bakılınca, bu konuda dayandığı nedenler bana pek de geçerli gibi

görünmüyor. Benim izlenimime göre, Fethi Naci'nin gerekçelerini geçersiz kılan şey, yazarla anlatıcı, anlatı gerçeğiyle dış gerçek, anlatı söylemiyle düz söylem arasındaki indirgenmez ayrımı görmezlikten gelmekte dayatması. Oysa ben bu "başarısız" romanda en azından söz konusu ayrımı kaim çizgilerle belirlemeyi başardığımı sanıyordum. Bu konuda tek bir örnekle yetinmek gerekirse, romanın başına "Zorunlu bir açıklama" başlığı altında bir giriş koyup bu girişi (bunun sonucu olarak da tüm romanı) beş anlatıcıya mal etmekle bütün anlatıya "göndergesel" bir nesnellik ve özerklik kazandırmak, bir başka deyişle, yazarla anlatıcı arasındaki içkin uzaklığın altını iyice çizmek istemiştim. Bundan sonra, romanın "anlatıcılarının söylemini "anlatışa!" bir söylem olarak benimsemek gerekir; böylece, örneğin "Çalışmamızla XIX. yüzyıl romanı arasında kurduğumuz bu bağ bile, roman sanatına herhangi bir yenilik getirme savında olmadığımızı yeterince gösteriyor" sözünü doğrudan yazarın sözü olarak görüp de onun XIX. yüzyıl işi bir roman yazmaya yöneldiğini düşünmek fazlasıyla gülünç olur. Yalnızca altını çizdiği dengesizlik bile Peygamberin Son Beş Günü'nü bir XIX. yüzyıl romanı olmaktan çıkarır. Fethi Naci'yse, anlatıcıların tanım gereği "anlatısal" söylemlerini düz söylemler gibi ele alarak şöyle yazıyor:

> "Tahsin Yücel de farkında bu biçim sorunlarının, 'Zorunlu Bir Açıklama da, romanı için 'aksak bir anlatı' diyor, 'aksak bir roman' diyor, diyor ya, '...ilk bölümle kitaba adını veren ikinci bölüm arasındaki oransızlık *giderilebilir*, birtakım çağdaş anlatı yöntemlerinden yararlanılarak, örneğin geri dönüşlere, bilinç akışı kalıplarına başvurularak iki *bölüm kolaylıkla kaynaştırılabilir,* daha doğrusu birinci bölüm ikinci bölümün içinde *eritilebilirdi*.' (İtalikler, benim. -EN.) demekten de alamıyor kendini. Alıntıda italikle dizilmiş sözcükleri kullanarak söyleyeyim: 'Rahatlıkla' değil güçlükle bile *giderilemezdi*; 'kolaylıkla' değil zorlanarak bile *kaynaştırılamazdı*; 'daha doğrusu birinci bölüm ikinci bölümün içinde' *eritilemezdi*. Nedeni açık: Çünkü Tahsin Yücel birinci bölümü ikinci bölümün içinde eritebilseydi eritirdi, eritemediği içindir ki 'beş kişilik yazar ve araştırmacı topluluğunu işin içine katıyor. Oysa bu 'topluluğun' çalışmaları ancak 119 sayfalık birinci bölümün yazılmasında işe yarayabilir, 367 sayfalık ikinci bölüm, Tahsin Yücel'in '...Açıklama'da dediği gibi, 'anlatı düzleminde kitabın belkemiğini oluşturmaktadır gene '...Açıklama'da dendiği gibi, 'imgelemleri de işin içinde olmak üzere' akla gelebilecek her yola başvurmuşlardır; ama Tahsin Yücel 'akla gelebilecek yollar' hakkında bilgi vermiyor, çünkü o bölüm ancak

> ‘imgelem’le yazılabilir, ‘imgelem’den başka ‘akla gelebilecek yol’ yoktur o bölümü yazmak için.” (Roman ve Yaşam, s. 167,168)

Her şeyden önce, bu başkası çok sıradan bir insan bile olsa, bir başkasının amaçları ve olanakları konusunda böylesine kesin konuşulabilmesini yadırgatıcı bulduğumu söylemek isterim. Öyle ya, romanın başında yer alan “Zorunlu bir açıklama” bölümünün ve kitabın yazarları olarak sunulan “beş araştırmacı”nın işin içine anlatının kusurunu örtbas etmekten başka bir amaçla da sokulmuş olabileceği olasılığını yadsımak için hiçbir nesnel neden yoktur. Gerçekten de, hem yukarıda sözü edilen “göndergesel nesnellik” gereksinimi (bir ölçüde de, hiç kuşkusuz, Barthes’ın sözettiği “göndergesel yanılsama”yı güçlendirme düşüncesi), hem anlatıda bakış açılarının çokluğunu vurgulama, hem anlatının sonundaki “Ek” başlıklı bölümle biçimsel bir bakışımlılık kurma, hem de, öykülerimde de sık sık yaptığım gibi, anlatıya öykünün sonundan başlayarak birtakım oluntuları değişik bir biçimde yansıtma amacıyla başvurulmuştur bu yola. Fethi Naci “Zorunlu bir açıklama”yı bir kusur gizleme aracı olarak değerlendirdiği için, Peygamberin Son Beş Günü’nün yazarının “cynique insan” dediği Fehmi Gülmez’i sonuna dek yücelttiğini vurgulayabilmiştir. Üstelik, birinci bölümün ikinci bölüm içinde eritilmemiş olması bir aksaklıksa, burada yapılan şey aksaklığı gizlemekten, bağışlatmaya çalışmaktan önce, altını çizmek. Ama bundan yola çıkarak romancının romanının kurgusunu aksak bulduğunu ve bunu bağışlatmak için yapay yollara başvurduğunu söyleyebilmek için sözcüklerin ilk anlamlarından ötesini yoksaymak gerekir. Hayır, yöntem başarılıdır, başarısızdır, o başka, ama burada yapılan şey bir başarısızlığı örtbas etmek değil, değişik bir kurgunun, değişik bir yapının altını çizmektir.

Fethi Naci, anlatıcıların söylediklerini ilk anlamlarında alarak, romanın iki ana bölümünün birleştirilmesi konusunda, “‘Rahatlıkla’ değil güçlükle bile giderilemezdi; ‘kolaylıkla’ değil zorlanarak bile kaynaştırılamazdı; ‘daha doğrusu birinci bölüm ikinci bölümün içinde’ eritilemezdi. Nedeni açık: Çünkü Tahsin Yücel birinci bölümü ikinci bölümün içinde eritebilseydi, eritirdi”, diyor. İyi, güzel de ya bu yeteneksiz yazar bu bölümleri kaynaştırmak, birbirinin içinde eritmek istemediyse? Bu da bir olasılık değil mi? Örneğin “bilinç akışı kalıpları” sözcükleri bunu bir ölçüde belli etmiyor mu? Kestirmeden söyleyeyim, ben, romanın yazarı olarak, iki ana bölümü

birbiriyle kaynaştırmayı düşünmedim. İlk nedeni birinci ana bölümün son kesitini (Nazım'ın tutuklanışını) romanda verildiği biçimiyle verebilmek, ikinci nedeniyse bütün yaşamla son beş gün arasında gidiş gelişleri daha çok okurun kendisinin yapmasına olanak vermekti. Bir kez daha, romanın başarılı ya da başarısız olması başka şey, ama düşünce pek de öyle kalp bir düşünce değildi; üstelik, çok çiğnenmiş yolları denemekten daha çekici görünüyordu bana. Herkes ne yapıyorsa onu yapacağız diye yasa mı var?

Sonra, Fethi Naci'ye sormak isterim: herhangi bir şeyi yapmamış olmak yapamamış olmanın kanıtı mıdır? Bunca romancının, bunca öykücünün yaptığı bir şeyi ben neden yapamayacaktım ki? En azından denerdim. Deneyip de beceremesem, anlatının "aksaklığını" en aza indirgemeye çalışırdım; ama "aksaklık", belki doğru, belki yanlış bir seçimle, "acemi" anlatıcılarıma seçtirttiğim şeydi.

Fethi Naci, Peygamberin Son Beş Günü'ndeki anlatıcıların ikinci bölümü yazmak için ancak imgelemlerini kullanabileceklerini söylerken de çok kesin konuşuyor, "o bölüm ancak 'imgelem'le yazılabilir, 'imgelem'den başka 'akla gelebilecek yol' yoktur o bölümü yazmak için", diye kesip atıyor. Neden? Bu adamlar sıkı bir iz sürmeyle mezar bekçisini, Peygamberin gittiği barda konuştuğu kadınları, Meryem'i bulup konuşamazlar mı? Sonra yalnızca usta bir eleştirmen değil, iyi bir roman okuru da olduğunu bildiğim Fethi Naci, kitabın 308. sayfasındaki şu satırları okumadı mı: "Peygamber, nereden geldiği anlaşılmaz bir güçle, Nazım'ın hangi nedenlerle Rahmi kod adını seçtiği, devrimi gerçekleştirme görevini neden kendisine bıraktığı konusunda açıklamalarda bulundu, parça parça ve karışık bir biçimde, ama yer yer en küçük ayrıntılara dek inerek, ilginç tren yolculuğunu, kar altında Kurtalan'dan İstanbul'a yürüyüşü, kod adı Rahmi olan Nazım Sönmez'den yayılan ışığın altında, tabancasını takma pos bıyıklı çocuğa doğrultuşunu anlattı".

Öyleyse? Fehmi Gülmez'in dostundan dinlediklerini dostunun yaşamöyküsünü yazmakla görevlendirdiği kişilere anlatması hiç mi hiç usa gelmeyecek bir şey mi?

IV.

Görüldüğü gibi, Fethi Naci, tuhaf bir biçimde, kimi zaman eksik, kimi zaman fazla bir okumaya dayanıyor.

Yazılmamışı yazılmış, yazılmışı yazılmamış göstermek gibi bir sakıncası bulunan bu kimi zaman eksik, kimi zaman fazla “okuma”nın en ilginç örneklerinden biri, Fethi Naci’nin romanda anlatılan olayları tarihlendirme ve kişilerin yaşlarını belirleme çabasında görülüyor: yazarımız, “Romandaki verilerden yola çıkarak yaptığım hesaba göre” deyip örneğin Rahmi Sönmez’in liseyi 1941 yılında bitirdiğini ve o yıl yaşının 18 olduğunu söyleyebiliyor. Oysa bu hesabı yapmak zordur, yapılsa bile bizi böyle kesin sonuçlara getirmesi olanaksızdır. Çünkü, burada Fethi Naci’nin istediği gibi “gerçeğin tümünü temsil edecek” bir roman yazmak söz konusu olmadığı ve bu alçakgönüllü romanın yazarı Stendhal’in torunu değilse de hayranı olduğu için, tarihlerin bulandırılmasına özen gösterilmiş, yalnız belirleyici bir oluntunun kaçınılmaz bir gereği olarak, kişilerden birinin doğum tarihi verilmiştir. Söz konusu kişi yurt dışında okuduğu, uzun süre hasta yattığı, İstanbul’da (Peygamberin Son Beş Günü’nün İstanbul’unda) üniversiteye başlamadan önce uzunca bir süre çalıştığı için de onun doğum gününe bakarak başkalarının doğum gününü çıkarmak zordur. Ancak Fethi Naci, yaptığı hesabı bize de açıklamaya gerek görmediği gibi, kendi tarihlendirmesindeki yanlışlığı Rahmi Sönmez’le Fehmi Gül- mez’in birer yıl yedek subaylık yapmalarına göre düzeltmesi gerekirken, romancıyı tarihleri şaşırarak onlara birer yıl yedek subaylık yaptırtmakla suçluyor. Gene kendi varsayımsal hesabına dayanarak, hem de Peygamberin son beş günü bir roman değil de bir tarih çalışması, en azından bir “anı”ymış gibi, yazarının olayları birbirine karıştırdığını söylüyor. Sonra da şunları ekliyor: “‘Roman bir kurmacadır…” diye başlayıp herkesin bildiği şeyleri tekrarlamaya kalkışmasınlar; roman bir kurmacadır, tamam, ama bir iddiayı doğrulamak için bu kadar yakın bir dönemin gerçekleri tahrif edilemez!” (s. 149)

Güzel de hangi “iddia” söz konusu burada? 1951’de ya da 1948’de tutuklanan solcular arasında “işçi” bulunmadığı! Yani romanın hiçbir yerinde vurgulanmayan, dolayısıyla var olmayan bir “iddia”! Fethi Naci’ye göre, anlatının kahramanlarından birinin, hiç hoşlanmadığı Matrakçı Marufun, söz konusu tutuklamadan sözederken, “Ozan, yazar, eleştirmen, solcudur denilebilecek kim varsa” ve “Yüz elliyi aşkın yazar, ozan,

öğretmen, vb.” demesi, yazarın böyle tuhaf bir “iddia”nın öznesi olması için yeterli! Oysa, gerçek yaşamda ya da romanda, kişinin bir olayı anlatırken öncelikle kendi ilgi nesnelerini vurgulamasından daha doğal ne olabilir? Anlatı kişisinin bu sözlerinden yola çıkılarak yazarın “iddia”sından (böyle bir “iddia”ından) nasıl sözedilebilir? Ayrıca, “solcudur denilebilecek kim varsa’’ ve ‘‘vb.” sözcüklerinin işçileri de kapsamadığını kim savunabilir? Fethi Naci romanın kötülüğü konusunda bütün gerekçelerini bir bir ortaya döksün, buna hiç kimse bir şey diyemez; ama söylenmemişi söylenmiş gibi göstermek gerçekleri zorlamaktan başka bir şey değil; bu da, en azından benim için, Fethi Naci’nin iyi okur ve iyi eleştirmen olduğuna inancım hep sürdüğünden, yanılgı sayılamadığı ölçüde üzücü bir tutum.

Bilerek ya da bilmeden, söylenmemişi söylenmiş, söylenmişi söylenmemiş gibi gösterme eğilimi romanın kişilerinin değerlendirilmesinde de çıkıyor karşımıza. Örneğin Matrakçı Marufun, solcularla düşüp kalkmasına ve solcu dergilerde yazılar yazmasına karşın, bir “solcu” ya da “komünist” olduğu romanın hiçbir yerinde söylenmez; üstelik, “Bana bakma, sıyırmak benim sanatımdır”, diyerek kuşkulu kişiliğinin altını kendisi çizer, ama Fethi Naci bu kişinin bir solcu olduğunu yinelemekten çekinmez. Aynı biçimde, Feride’nin “zeki” bir kız olduğunu kesinler, onun (Marx’ı Lenin’e yeğ tutmasına karşın) “zeki” olduğundan kuşkusu bulunmadığı için de çalıştığı yerde Marx’tan, Lenin’den sözetmesi nedeniyle işten atılmasını “Evet, Tahsin Yücel bu saçmalıkları reva görüyor Feride’ye!” sözleriyle yerer. Ne var ki, roman boyunca bir kez bile Feride’nin “zeki” olduğu söylenmezken, “delifişek” kişiliği daha baştan vurgulanır, Montparnasse bulvarında La Coupole ya da Le Select kahvesindeymiş gibi, yüksek sesle “Marx’tan, Engels’ten, Lenin’den, Gramsci’den, Troçki’den” sözettiği belirtilir; onu “bilgili ve açık sözlü bir kılavuz” olarak gören de yazar değil, Rahmi Sönmez’le Fehmi Gülmez’dir; yazar (ya da anlatıcılar) onun Das Kapital yorumlarının doğru olduğu konusunda da hiçbir şey söylemezler. Bu üç kuruşluk romanda böyle kesinlikler ne gezer!

Ancak, bütün bu saptırmalar arasında beni en çok yaralayan, belki de beni sonunda bu yazıyı yazmaya yönelten, çok önemsiz iki kişiye: bir polisle bir subaya ilişkin olanları.

Fethi Naci, Lukacs'ın büyük ilkesini çiğneyerek "sol"u eksik gösterdiğimi, daha açıkçası, kötü solu sergileyip iyi solu görmezlikten geldiğimi, böylece, "kurulu düzene muhalefet edenlere muhalefet ettiğimi" sık sık vurgularken, semt karakolunda bir polisin Rahmi Sönmez'e iyi davranmasını "Tahsin Yücel, 'kötü polis'le yetinemiyor, 'iyi polis'i de alıyor romanına, 'gerçekliğin tümünü' göstermek istiyor" biçiminde bir iğnelemeyle değerlendiriyor; ancak, bilerek ya da bilmeden, aynı polisin aynı kişiyi aynı karakoldan nasıl aşağılayarak kovduğunu hiç yazılmamış sayıyor: "İçeri tıkılmak istemiyorsan, çek git başımdan! Burada devlet hizmeti yapıyoruz, deli güllabiciliği değil!" (s. 176). Aynı biçimde, 'Tahsin Yücel, 'kötü astsubay'dan sonra 'iyi üsteğmen'i de göstererek gene 'gerçekliğin tümü'nü betimlemiş oluyor", diyerek kurulu düzen karşısındaki ölçülülüğümü bir kez daha vurguluyor; ancak, bir kez daha, hemen arkadan aynı üstteğmenin "komünizmin yalnızca gençlere özgü bir sapma" olduğunu düşünecek ölçüde bilgisiz olduğunun anıştırıldığını görmemiş gibi davranıyor. İçtenlikle söylüyorum, bu temelsiz suçlama, değer verdiğim eleştirmeni de yaraladığından, iki kez yaraladı beni.

Peygamberin ozanlığı ve marksçılığı konusunda söylenenler de böyle. Fethi Naci, onun yayımlanmış şiirlerinin azlığını ve yaşamında doğrudan şiire adamadığı dönemlerin çokluğunu vurguladıktan sonra, "Tahsin Yücel'in 'marksist ozan' diye yarattığı 'tip', işte bu", diyerek yumruğu indiriveriyor: "Böyle şair mi olur be!" Kim isterse, buyursun açıklasın bu tepkiyi. Ancak, bana sorarsanız, Peygamberin Son Beş Günü'nün yazarının Rahmi Sönmez'i gerçek bir ozan saydığını kesinleyebilmek için her şeyi ters anlamak, yani benim Fethi Naci diye bildiğim kişiye yüzde yüz karşıt bir okur olmak gerekir. Hayır, Peygamberin ozanlığının da, marksçılık konusundaki bilgisinin de kuşkulu olduğu anlatının bir başından bir başına sezdirilir; Fethi Naci, konunun bu ikinci yönünü gözden kaçırdığı, yani Peygamberin marksçılığı iyi bilmesi gerektiğine inandığı için, romancının marksçılığı gülünç düşürdüğünü söyler. Romanın içinde de, tıpkı Fethi Naci gibi, Peygamberin şiirine değer veren ve marksçılığı iyi bildiğini sanan kişiler vardır. Ancak romanın izleklerinden biri de kişilerin çevrelerindekiler konusundaki bu (olumlu ya da olumsuz ve öncelikle kendilerinden kaynaklanan) yanılsamalarıdır. Ama, can çıkar, huy çıkmaz, yaşamda da, yazında da her şeyi insanların gözüne sokmak gibi bir

alışkanlığım yoktur. Fethi Naci, daha çok bu benim vurgusuz (yani bir Attilâ ilhan, Kemal Tahir ya da Bekir Yıldız anlatımına hiç benzemeyen) anlatımımı yermek düşüncesiyle, Mustafa Kutlu'nun, bunu bir övgü ya da yergi biçiminde sunmadan, "Yazarın anlatımında neyin ciddi, neyin mizah olduğu pek anlaşılmaz" tümcesiyle dile getirdiği gözlemin altını çiziyor. "Hayır, benim anlatımım böyle değil!" diyecek değilim. Herhalde, okur açısından, bir doğruluk payı var Kutlu'nun gözleminde. Ama bu böyledir diye, ben, Fethi Naci'nin okura güvendiğini söylediği adam, yazdığım her tümceden sonra, "Bu tümce ciddidir!" ya da "Bu tümcede mizah var, dikkat!" diye not düşemem ki!

Ancak, bir kusuru kapatmak için çevrime sokulduğu ileri sürülen şu beş anlatıcının işlevinin sanıldığından çok daha belirleyici olduğunu, bu işlevi göz önüne almayı yadsımanın okuru hiç beklenmedik yanılgılara sürükleyebildiğim söyleyebilirim.

V.

Bu tür yanlış değerlendirmeleri bir başka düzlemde ele almaya girişmeden önce, bir konuyu aydınlığa çıkarmak yerinde olur sanıyorum.

Bu konu da şu: kimi yazarlar, Peygamberin Son Beş Günü'nün "sola" ya da "Türk soluna karşı" bir kitap olduğunu vurgularken, benim bu romanın sola karşı olmadığı konusundaki kesinlemelerim üzerinde de, gösterdiğim kanıtlar üzerinde de durmak istemediler. İyi, güzel de kimse beni unutulmaz Uğur Mumcu'nun deyimiyle "dönek marksist" diye suçlayamayacağına, ayrıca bütün "dönek" ve bütün "karşı" marksistler ortalıkta göğüslerini gere gere dolaştıklarına, böylece, geçmişleri ne olursa olsun, şu günlerde solun karşısında bulunmanın iyi bir konum olduğunu gösterdiklerine göre, ben neden kitabımın sola karşı olmadığını yineleyip duruyordum ki? Milletle alay mı ediyordum? Yoksa, oturup sola karşı bir roman yazmıştım da tam da herkesin sola karşı olduğu bir dönemde, bilinçle yaptığımı bilinçsizce yalanlayacak ölçüde bön müydüm? Son birkaç haftada görüş mü değiştirmiştim? SHP'den milletvekili adayı olmak istiyordum da engellenmekten mi korkuyordum? Birdenbire bir yalnız şövalye tutkusuna mı kapılmıştım? Ne o, ne bu: roman sola karşı bir kitap değildi, hepsi bu.

Ne var ki, kimileri “yazınsal”ın hakkını “yazınsal”a vermemekte, kendi beylik kalıplarına uymayan herkesi düşman saymakta direniyor.

Bir şey daha, ben komünist değilim, bundan sonra olacağım da yok. Ama ilk gençliğimden beri Balzac’ın, Flaubert’in, Baudelaire’in, Rimbaud’nun, Villiers de L’Isle-Adam’m, Huysmans’ın yapıtları benliğime işledi, yaşam koşullarım da onlardan gelen yönelişi güçlendirdi: siyasal olmaktan çok, düşünsel ve duygusal bir “kenter” tiksintisini hep duydum; bilimde, sanatta, yaşamda, her şeyin kafamızı karıştırmadan, çıkarımızı ve alışkanlıklarımızı sarsmadan, serüvene ve şaşırtıya olanak tanımadan dümdüz sürmesini isteyen, kendine yabancı olanı küçümseyen, bu arada kuğuların en güzel türkülerini ölürken söylediklerini duyunca onları boğabilmek için özel araçlar geliştirecek ölçüde uyanık ve becerikli kenter imgesi bende hep yaşadı. Belki, Fethi Naci’yi kızdırmak pahasına, bu kavramı kendi özel terimimle belirtmekte dayatmam da bundan. Kimi devrimci arkadaşlarımız devrimin gerçekleşmesi için önce kenter sınıfının iktidara gelmesi, toplumun gerçek anlamda bir bilim, bir felsefe, bir sanat geliştirebilmesi için bu toplumda önce (kendisiyle savaşmamız gerektiği söylenen) kenter sınıfının palazlanması gerektiğini söyledikleri zaman, içgüdüyle başkaldırmam, bu türlü kesinlemelerin yüzeysel bir tarihçilik anlayışından kaynaklanan, saçma bir gerekircilik olduğunu düşünmem de bundan. Kısacası, eğer solculuk sayılabilirse, benim solculuğum bağırsal bir solculuk. Şu var ki, başka türlü solculuklar da var. Örneğin, siyasal açıdan solcu, hatta marksçı olduğunu söyleyen kimi dostlarımız, duygusal ve (özellikle de) düşünsel açıdan derinden derine kenter kalıyorlar.

Fethi Naci’nin yazısında beni yaralayan şeylerden biri de bu. Gerçekte hiç de kenter değerlerini benimsemeyen, kenter değerlerine göre yaşamayan dostumun benim belki değersiz, ama hiçbir biçimde kurulu düzenin savunması olmayan kitabımı eleştirirken, kenter kurulu düzeninin ve, buna bağlı olarak, her türlü serüvene, her türlü şaşırtıya kapalı, yüzeysel bir ruhbilimsel tutarlılık anlayışının ölçütlerini kullanması.

Öyle ya, Fethi Naci sol düşüncenin de ana kaynağını oluşturan iki yüzyıllık romantizmin neredeyse doğamızın bir parçası durumuna getirdiği şeyi, insanın çeşitliliğine, değişkenliğine, çelişkinliğine olan inancımızı bilmezlikten gelerek insanlar hep belirdikleri konum ve kendilerine tanınan

koşulla belirlensinler, hep durumlarına uygun davransınlar, önceden çizilmiş çerçevenin dışına çıkmasınlar istiyor. Yanılmıyorsam, marksçılık insanı, dünyayı ve toplumu değiştirmek amacındadır, ama Fethi Naci (marksçılığın tanımı gereği yadsıdığı) gerçekçilik adına polis hep polis, asker hep asker, bakkal hep bakkal kalsın istiyor Fehmi Gülmez'in insansal değerlerini büyük kapitalist olduktan sonra da sürdürebilmesine, kurulu düzene en sert eleştiriyi yeraltı dünyasından bir adamın getirmesine karşı çıkması, hatta, pekâlâ başka sözcüklerle de nitelenebilecekken, ondan "pezevenk" diye sözetmesi, "Ama kim ciddiye alır bir pezevengin sözlerini!" diye kesip atması bundan. Herkes ne ise o, nerede ise orada kalmalı, şaşırtıya olanak bırakılmamalı, doğru bir söz söylenecekse, solcu profesörün, solculuğunu kanıtlamış yazarın ya da bilinçli işçinin ağzından söylenmeli, dostluk ve iyilikseverlik gibi erdemler de öncelikle bunlara mal edilmeli. Mantık bu! Pezevengin çok kötü durumdaki bir eski arkadaşa kendi yöntemince yardım etmek istemesi, kapitalistin zavallı bir kılık içinde ölmek üzere olan çocukluk arkadaşını görünce gözyaşlarını tutamaması aykırılık, çelişki, bunun böyle anlatılmasıysa kurulu düzenle bütünleşmek. İyi de bu katı kalıpçılık "İnsan tükenmez" sözüyle nerede bağdaşır? Balzac'ın kurulu düzeni Vautrin'e yerdirtmesine karşı çıkmadığına göre, Lukacs'ın bile böyle katı bir kalıpçılığı benimsemesi zor. Fethi Naci neden benimsiyor ki?

Ayrıca, fazlasıyla açık olanı yeni baştan açıklamak durumunda kaldığım için üzgünüm, ne Matrakçı Maruf sıradan bir "pezevenk"tir (anlatıcılar onun için bu terimi kullanmazlar), ne de Fehmi Gülmez sıradan bir kapitalist. Matrakçı Marufun bulanık yaşam serüveni eleştirel bakışım keskinleştirir, izlediği yol zaman zaman doğruyu görmesini önlemez; üstelik, "en büyüğünden en küçüğüne", herkesin onun işine özenir göründüğü bir toplumda, doğruyla yanlışı birbirinden ayırmak da zordur. Fehmi Gülmez büyük kapitalisttir, doğru; ama köklerinin ilk yaşamında olduğunu bilir, sonradan girdiği yaşama gelince, bu yaşama "hiçbir zaman kesin ve rahat bir biçimde yerleşmemiş, tam tersine, burada düşman ülkesinde bir komutan gibi bulunmuş"tur (s. 177, 178). Davranışları da kanıtlar bunu. Peygamberle arasının bozulmasına karşın, onun ve kızının yaşamını izlemesinin, uzaktan uzağa onlara kanat germesinin de derin nedenleri vardır. Bütün bunlar göz önüne alınınca, ısmarladığı kitabın

yayımlanmasına gene kendisinin engel olduğu (Fethi Naci bunu da çelişki, tutarsızlık, sağlıksızlık olarak niteler kuşkusuz!) da buna eklenince, “Tahsin Yücel pek sevecen davranıyor Fehmi’ye, 34 yıl aramadığı bir çocukluk ve gençlik arkadaşı için Fehmi’nin bunları yapabileceğine inandırmak istiyor bizi” türünden bir gözlem karşısında gülümsememek zor. Bu kişinin öğrencilik dönemi sonrasında hep “Fehmi Gülmez” diye anılması Fethi Naci’ye bir şey söyler mi, bilmiyorum; bu kişiyi gerçek bir kişiymiş gibi yargıladıktan sonra, dostunu yıllardan sonra aramasını da doğal bulması gerektiğini söylesem, ne der, bunu da bilmiyorum.

Ama, öyle anlaşılıyor ki, Fethi Naci’nin her devinime kapalı düzen evreninde, küçücük rastlantılar bile birer kargaşa etkeni. Böylece, Fethi Naci, Peygamberin bir akşam Üsküdar vapurunda ne zamandır görmediği bir arkadaşıyla, Matrakçı Maruf’la karşılaşmasını “pat diye” sözcükleriyle, yani alaylı bir dille anlatıyor. Konuya alaylı bir biçimde yaklaşınca da bu karşılaşmayla yıllarca sonra gerçekleşecek bir başka karşılaşma arasındaki hiç de rastlantısal sayılmayacak bağlantıyı gözden kaçırıyor. “Yeşilçam rastlantıları” dediği şeylerse, kanımca, “rastlantı” değil, birer “oluntu”. Gerçeğe-benzer ya da gerçeğe-benzemez, ama oluntu. “Yeşilçam rastlantıları” sözün gelişi. Yeşilçam’da rastlantı yoktur, şaşırtı yoktur, iyi ile kötü, güzel ile çirkin, genç ile yaşlı, yoksul ile zengin vardır; ilişkileri de hep aynı şaşmaz “çizge”yi izler. Peygamberin yaşamı bu kenter “çizge”sine hiç mi hiç uymaz. Ayrıca rastlantının ne denli sık kullanılabildiğini görmek için *Suç ve Ceza*’yı şöyle bir gözden geçirmek yeter.

VI.

Fethi Naci, kendisi uzak oluntular arasındaki bağıntıları gözden kaçırırken, benim bağlantıları pek de önemsemeyerek işi rastlantı ve esine bıraktığımı anıştırıyor, işe Michel Bütandan bir alıntıyla başlayarak şöyle diyor:

> *“Michel Butor’un gerekli gördüğü ‘romanın düzenini aylarca incelemek’ gibi, ‘elinde şemalar bulundurmak’ gibi, ‘bir pusula’, ‘bir geçici harita’ gereksinimi gibi kaygıları yok Tahsin Yücel’in. Her romancı gönlünce yazar romanını, kendine uygun yöntemi kendi seçer, bir diyeceğim yok buna, ama yarattığı kişi için “benim istemim dışında böyle oldu” demek, yapılması zorunlu çalışmaların yapılmadığını göstermiyor mu? Halide Edip Adıvar’ın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun*

konuşmalarını okumuştum, "Roman kişileri gelir, bize hâkim olur, biz sadece bu kişilerin söylediklerini kaleme alırız", diyorlardı. Bu anlayış epey geride kaldı sanıyordum. Umberto Eco, roman kişileri hakkında "Gerçek şu ki, roman kişileri, içinde yaşadıkları dünyanın yasalarına göre davranmak zorundadırlar," diyor; o yasaların bilincinde olan, romancıdır, roman kişileri değil " (s. 166,167)

Bir kez daha söylüyorum, romanım gerçekten çok kötü olabilir, ancak roman önünde dururken, romanın kendisine değil de yazarıyla yapılmış bir konuşmaya dayanarak böyle kesin sonuçlar çıkarmak bana aykırı geliyor. Bir kez, Fethi Naci'nin romanın ender olumlu niteliklerinden biri olarak gösterdiği "işlevsel ayrıntı" kullanımı bu kitabın pek de öyle çalakalem yazılmadığını gösterir. Yazılmamıştır da. Michel Butor Fransız'dır, mutfağı da, söylemek bile gerekmez, Fransız mutfağıdır, onun zengin araçlarını kullandığımı ileri sürecek değilim, ancak ben de, ister yazınsal olsun, ister bilimsel, kapsamlı bir çalışmanın nasıl yapıldığını deneyimlerimle bilirim. İkincisi, bu konuda Fethi Naci'nin ya Varlık'taki konuşmamda söylediğim sözleri hiç anlamadığı, ya çarpıttığı, ya da alıntıladıktan sonra, ayrımında olmadan, başka bir bağlama taşıdığı ortada. Ne demişim ben Varlık'ta? Fethi Naci'nin yazısındaki alıntıdan alıntılayalım: "Ben Peygamber'i bir simge biçiminde düşünmemiştim, bir bakıma kendiliğinden, yani benim istemim dışında böyle oldu, hemen böyle algılandı. Sonra da, Camus'yü doğrulamak istercesine, beni aştı". Yeterince açık değil mi? Burada Peygamberin yaratılma süreci değil, romanın yayımlanmasından sonraki serüveni, okurlarca algılanma biçimi söz konusu. Bu algılamanın yazarın istemi dışında olmasından doğal bir şey de yok. Gerçekten, yeterince açık değil mi? Yoksa, bizim istemimiz dışında, araya bilmediğimiz bir güç giriyor da her şeyi bir sağırlar söyleşimine mi dönüştürüyor?

Hayır, belki iyi bir yazar değilim, ama yazın uğraşına kişilerimi bir "medyum" gibi yarattığımı ileri süremeyecek ölçüde saygılıyım. Üstelik, rastlantı bu ya, *Eleştirinin ABC*'si adlı kitabımda, Fethi Naci'nin bana karşı bol bol kullandığı Lukacs'ı gene Fethi Naci'nin burada bana mal ettiği düşünceden dolayı eleştirdiğimi anımsıyorum: "Kimi marksçı eleştirmenlerin düşünce bakımından kendilerine çok daha yakın olan kimi yazarlara haksızlık ettikleri olur. Örneğin marksçı eleştirinin önde gelen kuramcı ve uygulayıcılarından Gyorgy Lukacs (1885-1971), sanki yapıtı bilinçle kurmak bir kusurmuş gibi, 'Kendi kişilerinin gelişimini yönetme

durumunda olan yazar gerçek bir gerçekçi, önemli bir yazar olamaz', diyerek Zola'yı küçümser". (Eleştirinin ABCsi, s. 54)

Ayrıca, benim başlangıçta öykü olarak düşünülmüş bir konudan bir roman çıkarmamla, "usuma durmamacasına yeni oluntular gelmesi"yle bunun hiçbir ilişkisi yok. Bir yazarın usuna gelen ayrıntıları benimsemesi, sonuçta önceden kararlaştırdığından değişik bir biçime, hatta değişik bir türe varması, onun kendi bileceği iştir; yazma edimini bir serüven olarak değerlendirenler için bunun bir sağlık belirtisi olduğu bile söylenebilir; hiçbir biçimde yazarın edilgenliği söz konusu değildir; Michel Butor da "geçici harita"dan sözeder. Umberto Eco haklıdır kuşkusuz, "Roman kişileri, içinde yaşadıkları dünyanın yasalarına göre davranmak zorundadırlar"; ancak, içinde yaşadıkları ve yasalarına uygun davranmak zorunda oldukları dünya, bu satırların yazarının 50'li yıllardan beri savuna geldiği gibi, bizim içinde yaşadığımız dünya değildir, her roman kendi dünyasını getirir. Fethi Naci'yle temel uzlaşmazlığımız da, öyle sanıyorum ki, onun roman dünyasının içinde yaşadığımız dünyanın küçük (ve düşüngümüz doğrultusunda düzeltilmiş) bir örnekçesi olmasını istemesidir.

Göründüğü, daha doğrusu sözünü ettiğimiz yazıdan çıkardığımız kadarıyla, romanın kendine özgü ve kendi kendini açıklamaya yeten, görünümü, nesneleri, kişileri ve oluntularıyla bir bütün oluşturan dünyası Fethi Naci'yi pek de ilgilendirmemektedir; onun için roman her şeyden önce bir kürsüdür: birtakım kişiler çıkıp konuşur, biz de, okur ya da eleştirmen olarak, toplumsal konumlarına ve ileri sürdükleri görüşlerin kendi görüşlerimize uygunluğuna göre değerlendiririz onları. Fethi Naci'nin "Peygamberin kenti dolaşması sırasındaki betimlemelerle, pavyondaki bayağılıkların sergilenmesiyle, adını anmadan genel bir çürümüşlüğü ustaca gösteriyor Tahsin Yücel, ama kurulu düzene karşı bir eleştiri yoktur Peygamber'in Son Beş Günü'nde", diyebilmesi bundandır: eleştiri romanın havasından yansıyamaz, ille de olumlu 'tip'lerin ağzından çıkmalıdır düşüncesinin ürünüdür.

Ama dünyanın bütün anlatılarında betimsel, söyleşimsel ve oluntusal öğelerin ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu, Peygamberin Son Beş Günü'nün de ister istemez buna uyduğunu, ayrıca bu alçakgönüllü kitapta

her şeyin bize anlatıcıların söylemiyle “dolaylılaştırılmış” olarak ulaştığını bir kez daha vurgulamaktan başka elden ne gelir?

VII.

Fethi Naci bir de gerçek kişilere ve başkalarının söylemlerine yapılan göndermelerden sözediyor; örneğin, “Peygamberin son beş günü’nü okurken kimi satırlarda durup, ‘Acaba Tahsin Yücel hangi yazarı anıştırıyor (ima ediyor), hangi yazara dokunduruyor?’ diye düşünmemek olanaksız”, dedikten sonra, “İşte benim görebildiklerim”, diye ekleyerek sekiz örnek sıralıyor. Üç yüz sayfayı aşkın romandan sekiz örnek! Bu oransızlık bile değerli eleştirmenin yazısına Peygamberin Son Beş Günü’nü ve yazarını ne pahasına olursa olsun yermek kararıyla giriştiğini düşündürtebilir. Üstüne üstlük, bu örnekler, sayılarının çok az olması yanında, tıpkı *Don Quichotte*’la *Peygamberin Son Beş Günü* arasında kurulan yakınlıklar gibi abartmalı ve zorlama, kimi zaman da tümden düşsel. Hepimizin her gün birkaç kez kullanabileceği “Gitme, kal” (s. 256), sözünün Arif Damar’dan alındığını söyleyebilmek için her türlü ölçüyü çiğnemek gerekir. “Şimdi de (...) kitaplardan çıkarılan olay ve acıları dile getirdiği, dolayısıyla bir kez daha yapayın sınırları içinde kaldığı söylenebilirdi” (s. 103) tümcesini bağlamından kopararak Orhan Pamuk’a bir dokundurma gibi göstermek Fethi Naci’nin dürüstlüğüne hiç mi hiç yakışmayan bir şey! Öteki örnekler de bir “dokundurma”, bir alay içermiyor. Romanın kahramanının bir şiiri değerli ozan Rıfat Ilgaz’ın bir şiirinin konusunu andırıyor, bir başka kahramanının şiirinin adı Şükran Kurdakul’un eski bir şiirinin adına, kahramanın bir tümcesi de Hilmi Yavuz’un bir konuşmasında kullandığı bir tümceye benziyormuş! Evet, öyle, ama “dokundurma” (yani alay) bunun neresinde? Yaşar Kemal’in tümcesiyse, çok ünlü ve değişik bir tümce, *Peygamberin Son Beş Günü*’nde kullanılması, tümcenin yazarına dostça bir el sallamadan başka bir şey değil. Hapisanedeki yetişim öyküsüyse, doğru, adı geçenlerden biriyle yapılmış ağırbaşlı bir konuşmadan içeriğine fazladan hiçbir “dokundurma” öğesi katılmadan aktarılmış bir oluntu. Fethi Naci her şeyin olduğu gibi aktarılmasını istemiyor muydu? Bir kez tam istediği gibi davranıyoruz, o zaman da dokundurma oluyor.

Fethi Naci'nin Ömer Lütfü Barkan'la alay ettiğimi söylemesi de benzer bir tutumun sonucu. Romanla gerçeği birbirine karıştırıp durursak, eleştirinin gerçeği ve geçerliliği nerede kalır?

VIII.

Peygamberin Son Beş Günü'nün siyasal yönünün abartıldığını işime, toplumsal durumuma bir zarar gelmesin diye mi söyledim? Hayır, ben bu kitabı elli dokuz yaşımda yayımladım, bu yaştan sonra böylesi fazla korkaklık olurdu. Kitabın satışının düşmesinden mi korkuyordum? Gene hayır, bu kitabın örneğin bir *Aykırı Öyküler*'den çok daha büyük bir ilgi görmesi belki biraz da siyasal yönü abartıldığı içindi. Bir kez daha yineliyorum: düşündüğümü söyledim ben. Türkiye'nin siyasal yaşamının ya da, söylendiği gibi, 'Türk solu"nun bir tür tarihini yazmak usumdan geçmemişti. Ülkenin genel siyasal durumu, sol düşüncenin gelişimi, sol ve/ya da sağ yıldırının yönelimleri konusunda bütüncül bir yorum getirmeyi de düşünmemiştim. Ama, söylemek bile fazla, hele roman "Peygamber" gibi bir kişinin yaşamı üzerine kurulunca, bütün bu sorunlardan uzak kalmaya olanak yoktu. Gerek de yoktu. Marksçı düşünceye, sol etkinliklere ilişkin gözlem ve oluntular sık sık yer aldı romanda; ancak, romanın yapısı ve temel yönelimi gereği, hem "dolaylılaşmış", hem de eksik ve süreksiz bir biçimde yansıdı. Daha ötesine göz dikmiş olsaydım, oturup bir inceleme yazardım. Karınca kararınca bir roman yazdım ben; romanımda, yeri geldikçe, gene dolaylılaşmış, eksik ve süreksiz bir biçimde, birtakım düşünceleri, birtakım tutumları sorguladım. Roland Barthes'ın "dünyaya sorular sormak" dediği budur. Sorgulamak ve okurun sorgulamasını sağlamak. Kesin yanıtlar getirmek değil. Bu açıdan bakılınca, Fethi Naci'nin tutumu açık bir yanılgı içeriyor: romanın getirdiği parçalı sorulan somut tarihsel veriler ve bütüncül kuramsal yorumlar gibi tartışmak.

Tarih, toplumbilim, politika, bu alanlar benim alanlarım değil, ayağımı Fethi Naci gibi sağlam basamam buralara, Fethi Naci'nin sık sık vurguladığı gibi, gereğinden fazla bilgisiz de olabilirim, hatta dışarıdan aldığımız elektriğin 1980'de 1.314.000.000 kilovat saate ulaştığını ilk kez Fethi Naci'nin yazısında okuyup öğrendim. Daha da kötüsü, hep unutuyorum, arada bir *Rotuan ve Yaşam*'ın 154. sayfasını açıp bakmak

zorunda kalıyorum. Kuşkusuz, yaşlanmanın da belli bir payı var bunda. Ama, değil mi ki bir kez tartışmaya girdik, bu çetrefil konuda da eleştirileri olabildiğince yanıtlamaya çalışayım diyorum. Olmazsa, sıkıştıkça ansiklopediye bakarım.

Öyle sanıyorum ki, *Peygamberin Son Beş Günü*'nde Fethi Naci'yi en çok rahatsız eden yerlerden biri de şurası:

> *"Büyükbaba, senin anneme ve bana öğrettiğin komünizmin dört dörtlük bir Amerikan düşü olabileceğini hiç düşündün mü?" diye sordu.*
>
> *"Saçmalama! Benim tepemi attırma!" diye gürledi Peygamber, önündeki her şeyi yerlere fırlatmamak için zor tuttu kendini.*
>
> *Nazım'ın annesi Zarife'yle evlenmedikleri için evi bırakacağını ya da Nazım'ı burada bırakıp zenci çavuşla Amerika'ya gitmeye karar verdiğini bildirdiği zaman da ancak bu kadar kızmıştı, ama Nazım gene gülümsedi:*
>
> *"Saçmalamıyorum, büyükbaba", dedi. "Yetmiş yedi katlı betonarme dağları, yetmiş yedi katlı yekpare camdan mağazalar, meşin kasketli, meşin ceketli kadınlar, yüz altmış kilometre giderken öpüşmenin güzelliği... Bunlar Amerikan düşü değil de nedir?...""Saçmalama dedim sana! Bunlar hep Nazım'ın sözcükleri!" diye bağırdı Peygamber.*
>
> *Nazım gene sinirlenmedi:*
>
> *"Ben de Whitman'ın Çimen Yaprakları'nın sözcükleri demedim", diye yanıtladı". (s. 107)*

Burada her şey açık: torunu Nazım, biraz da damarına basmak için, Peygambere kendisine komünizmi yanlış öğrettiğini, öğrettiği komünizmin bir tür Amerikan düşüngüsü olduğunu tükenmez esin kaynağı Nazım Hikmet'in dizelerinden sözcükler alarak anlatmaya çalışıyor. Anlatıcının bir değerlendirmesi, bir vurgulaması var mı burada? Olsa da bu onun marksçılığı alaya aldığını göstermez, ama yok. Fethi Naci'yse, torun Nazım'ın bu gözlemini kuramsal ya da tarihsel bir savı tartışır gibi tartışmaya girişiyor, benim bir konuşmama da göndermede bulunarak, "Oysa makineleşme (daha doğrusu, 'sanayileşme'), 1917'yi gerçekleştiren toplumun o günkü geri kalmışlığı içinde de, Peygamberin yaşadığı dönemde de, şu satırları yazdığım 1992 Nisanında da hep toplumsal refahın ilk koşulu olmuştur 'İki temel yöneliş' birleşmiyor; çünkü kapitalizmde, ekonomik büyüme, 'en çok kâr amacına yöneliktir, bunun için, Tahsin

Yücel’in deyişiyle kapitalizmde ‘madde, başdeğer’dir; oysa sosyalizmin –Tahsin Yücel gibi söylersek– ‘gerçek özü’ne göre makineleşme (sanayileşme), ekonomik kalkınma, ‘en çok kâr amacı’na değil, ‘insanların gereksinimlerini karşılamak amacı’na yöneliktir” (*Roman ve Yaşam*, s. 154), diyor

Ders için teşekkürler, işte aydınlanıverdik! Ancak, burada (ve *Dünya-Kitap*’ta yayımlanan söyleşide) sosyalizmi tartışan yok. Sosyalizmin temel yapısıyla doğrudan ilgisi bulunmayan bir yaklaşım biçiminden, benim kanımca da indirgeyici ve saptırıcı bir biçiminden sözediliyor burada. Onu bir yerde kapitalizme yaklaştıran bir tutumdan sözediliyor. Sosyalizmle kapitalizmin aynı şey olduğu söylenmiyor, amaçlarının bir olduğu söylenmiyor. Ama, Fethi Naci’nin her “makineleşme” sözcüğünden sonra ayraç açıp “sanayileşme” sözcüğünü eklemesinin de sezdirdiği gibi, konu bize verilen bu küçük dersle çözümlenecek ölçüde basit değil: genç Nazım, karına türbin oturtup kuyruğa çift uskur takmaya, yani insanın kendisini makina olarak görmek istemeye dek götürülen bir garip makinalaşma düşüngüsünün altını çiziyor. Kuşkusuz bu da dönemin koşullarıyla açıklanabilir. Kızmıyoruz ki açıklama isteyelim. Ancak şu iki olgu üzerinde de durmak gerekir:

1) Kari Marx’ın bütün yaşamının ve bütün yapıtının insanın makinalaşmasına karşı olduğuna tanıklık ettiği;

2) Doğu Avrupa’nın kimi örneklerini ülkemizde de gördüğümüz insanlarının (umarız ki, bu insanlar çok küçük bir azınlığı örneklendirmektedir) “değer nesneleri”nin Marx’ın düşüngüsünden çok, Peygamberin torununun altını çizdiği düşüngüyü çağrıştırdığı.

Geri yanında anlaşıyoruz.

Gerçekte, Fethi Naci’yle çok belirgin bir ortak yanımız da var: her ikimiz de benliğimizde XIX. yüzyıldan gelen birşeyleri sürdürüyoruz: ben, daha önce de söyledim, iyileşmez bir romantik olarak, estetikten politikaya, her türlü kenterleşme karşısında içgüdüyle direnmeye yöneliyorum; Fethi Naci’yse, kafası ve yüreğiyle sosyalizmin kahramanlık dönemlerinde yaşıyor ve, inanmış bir insan olarak, bu dönemlerin “stratejilerinin ve kavramlarının tartışma konusu edilmesine katlanamıyor. Bu nedenle, 7O’li,

80’li yılların yıldın eylemlerine (“aralıkçılar”mkine benzettiği için mi?) yargılayıcı bir gözle bakılması hoşuna gitmiyor (oysa romanda bu eylem ayrıntılı bir biçimde değil, yüzde doksan Peygamberin bakış açısından ele alınıyor), bu konuda aydınlanmak için Yalçın Doğan’ın *Dar Sokakta Siyaset*’ini okumamı salık veriyor ve sol yıldırıyı kendisi gibi yorumlamayanları “cynique” olarak niteliyor. Gene bu nedenle, söz arasında işçilerin kenterleştikleri, öncelikle alacakları paraya baktıkları söylenince, kahramanlık dönemlerinin soylu işçi tanımının değiştirilmek istendiğini sezerek ayaklanıyor, benim de Gencay Gürsoy’un görüşünü paylaştığımı söylüyor. Yaptığı alıntıya bakılırsa, doğru: romanda bir an öne çıkan görüş Gencay Gürsoy’unkiyle birleşiyor. Şu var ki, ilk kez Gencay Gürsoy’la Peygamber’in torunu ileri sürmüyor bu görüşü; sağcı, solcu, birçok uzman yineleyip duruyor bunu yıllardır. Bunun böyle olmasının gerçek sorumlusunun işçinin, işçi sınıfının kendisi olmadığı da söylenebilir. Ama, bir kez daha, meşin ceket, yetmiş yedi katlı mağaza, otomobil ve saatte yüz altmış kilometre hızla giderken öpüşme tutkusunda olduğu gibi, karşıt yönlerden kalkmış insanlar aynı yöne yöneliyorlar. Fethi Naci bunun böyle olmasını istiyorsam suçlasın beni; romanımda bu böyle gösterildiği için değil.

Ancak, öyle görünüyor ki, bugünün karmaşık olgularından çok, geçmişin yorumu ilgilendiriyor Fethi Naci’yi; bunun için de karalandığını sanarak hemen aklamaya girişiyor örneğin, “kendini hem başka biri, hem kendi kendisi gibi” algılayacak ölçüde şaşkın bir durumda bulunan Peygamberin kentin birbiri ardından yanan yoğun ışıkları karşısında Nazım Hikmet’in dizelerini anımsayıp (*Sosyalizm/ Elektrikleşmek / Demek!*) bu durumda devrimin kapıda olduğunu düşünmesini çirkin bularak şöyle yazıyor:

> *“Feride’den sonra da okumayı sürdüren Peygamberin, edindiği bilgilere göre, Lenin’in ‘elektrikle ‘sosyalizm’ arasındaki ilişki üzerine devrimin ilk yıllarında söylediği sözün sanayinin enerji gereksinimiyle ilgili olmasını bilmesi gerekirdi. Tahsin Yücel, bir nükte uğruna bir gerçeği harcıyor, bu bir; bir de önemli bir bilgi yetersizliğini ortaya koyuyor, bu iki: Türkiye’de, 1980’den çok önce, 1975’te, elektrik enerjisi ithali başlamıştı, ithal edilen miktar 1980’de, ‘karşı kıyıda her saniye renk renk ışıklar biraz daha sıklaşırken1.314.000.000 kilovat saate ulaşmıştı; daha sonra da yıllarca sürmüştü bu ithalat. Tahsin Yücel, Peygamber tipini sevdiğini söylüyordu yayımlanan konuşmalarında; insan, sevdiğine reva görür mü bunu...” (‘Roman ve Yaşam, s.154-155)*

Bu sözler üzerinde söylenecek çok şey var, özellikle eleştirinin biçimi açısından söylenecek çok şey var; ancak, ders ve bilgi için Fethi Naci'ye bir kez daha teşekkür ettikten sonra, burada nükte yapmak değil, kendini hem kendisi, hem başkası, hem burada, hem başka yerde sanan, bir an durumunu kendisi de ayrımsayarak, "Ne oluyor? Yoksa deliriyor muyum?" diye düşünen, genel olarak da, hele o yıllarda, kafasının pek sağlıklı işlemediği bilinen zavallı Peygamberin nasıl bir sabuklama içinde bulunduğunu göstermek söz konusu. Ben açık bir roman yazdığımı sanıyordum. Peygamberin daha başlangıçtan (birtakım iyi yanlarına karşın) genellikle kalıplarla düşünüp kalıplarla konuşan, bayağı kalın kafalı bir kişi olduğunu herkesin göreceğini sanıyordum. İnanmak çok zor kuşkusuz, ama, daha önce söyledim, Fethi Naci görmüyor bunu, çok kitabı bulunmanın ille de okumak, okumanın ille de anlamak olmadığını düşünmüyor, karısını nasıl dinlediğini ve ne denli az anladığını anımsamıyor; zaman zaman bir aksaklığını görünce de suçu bana yüklüyor: sanki ben onun büyük bir ozan olduğunu söylemişim gibi, "Böyle şair mi olur be!" diyor; sanki ben onun düşüncesinin ve bilgisinin derinliğini göklere çıkarmışım gibi, "İnsan sevdiğine reva görür mü bunu!" diyor (yoksa onu sevdiğimi söylediğime göre, "olumlu bir tip" olarak çizmem gerektiğini mi düşünüyor?); evine gelen polisler Peygamberi çok kötü hırpalıyorlar, "Tahsin Yücel Peygamberi öyle anlatıyor ki 'Hak etmiş!' dememek elde değil!" diyor. Neden? Tam olarak anladığımı söyleyemem. Ama bunun da yukarıda önerdiğim nedenden kaynaklandığını, Fethi Naci'nin, inanmış bir insan olarak, sosyalist bir kişinin kalın kafalı olamayacağını düşündüğünü ve, o da bir sosyalist olduğuna göre, dayak konusunda polise hak vermekle birlikte, bana karşı Peygamberi tuttuğunu sanıyorum.

Fethi Naci, kendi gençlik dönemlerini de anımsıyor: 1945-1946 yılında girdiği iktisat Fakültesi'ndeki yerli ve yabancı hocalardan sözediyor, bu hocaların Kari Marx'tan ve kuramından nasıl sözettiklerini, sınavlarda kendisine hangi soruları sorduklarını sıralıyor, bu arada Marx'ın kuramını öğrenmek için aynı dönemde (aranınca) hangi kitapların bulunabildiğini söylüyor. Neden? Biz 1942-1943 öğretim yılında İstanbul İktisat Fakültesi'nde Almanya'dan gelmiş Yahudi kökenli profesörler yoktu ve o yıl hiç kimse Marx'ın adını anmadı mı dedik ki? Hayır, bir süre aynı fakülteye gidip gelen üç arkadaşın izlenimleri yansıtılırken, hocaların, "ağız

birliği etmişçesine, Karl Marx'ın adını anmamakta dayattıkları" söyleniyor diye. Fethi Naci, öykü zamanı/öyküleme zamanı diye bir karşıtlık bulunduğunu bilmezmiş gibi, kendi tarihlemesine göre 1950 öncesinin bir olgusundan sözedilirken, "Her şey Idanov'un dizgesi gibi düz, kolay, çelişkisiz bir biçimde sürüp gitsin isterken..." denilmesini bir tarihsel sapma olarak değerlendiriyor da İktisat Fakültesi'ne ilişkin gözlemin yalnızca üç arkadaşın izlenimi, hatta gerçekten yaşadıkları bir durum olabileceğini neden usuna getirmek istemiyor? Bir roman mı söz konusu, yoksa "gerçeği ve yalnız gerçeği" söylemeye ant içmiş bir Amerikan vatandaşının yargıç önünde tanıklığı mı? Ayrıca, Fethi Naci'nin sayabildiği (sol düşünceyi tanıtan) kitapların azlığı bile romanda dile getirilen izlenimi doğrulamıyor mu? Ola ki insanlar Türkiye'de kırklı yılların solcularının, içi sıra da Fethi Naci'nin, marksçılığı doğru dürüst öğrenmeleri nerdeyse olanaksızmış diye düşünürler kaygısıyla bu dönemi bir özgürlük dönemi olarak mı gösterseydik?

Ancak, öyle görünüyor ki, haklı olmak hiçbir şeyi değiştirmiyor: anlatıcı, hele sol düşünceyle ilişkili bir anlatı söz konusuysa, ip ucunda eleştirmenin gönlüne göre kişiler gösterip perde arkasından düşüncesini pohpohlayacak olaylar anlatmadıkça, ağzıyla kuş da tutsa boşuna, her şeyi kusur oluyor. Öyle ki, yazarı polisi kollamakla suçlayan eleştirmen, gene aynı yazarı hırpalamak için, yaşlı bir adamın ağzını burnunu dağıtan polisleri haklı bulabiliyor.

IX.

Yıllar önce, bir yazıma ("Anlatı Geleneği", *Yazının Sınırlan*, 1982), 'Türkiye'de roman yok", diye kesip atan ya da, Fethi Naci gibi, "Var, ama ne kadar futbol varsa, o kadar", diyenlerin gözlemleriyle girmiş, sonra, uzunca bir dolaşmanın ardından, şunları söylemiştim:

> *"Doğrusunu söylemek gerekirse, bizim yokluğundan yakınabileceğimiz başlıca gelenek de budur: yazını, özel olarak da romanı sınırları, olanakları ve işlevi kesinlikle belirlenmiş bir nesne değil, başlı başına bir sorun olarak değerlendirme, başlı başına bir sorun olarak yaşama geleneği. Ne var ki, böyle bir geleneği yaşatmak yalnızca romancının değil, eleştirmenin, araştırmacının ve okurun da görevidir. 'Türkiye'de roman yok', demek kolay. 'Türkiye'de roman*

geleneği yok', demek de kolay. Ama bir ülkede roman geleneğini yalnızca romancıların yaşattığını kim ileri sürebilir? 'Hiç kimse', diyebiliyorsak, soruna bir de bağlatnsal açıdan bakmayı denememiz, toplum olarak, aydın olarak, araştırmacı ya da eleştirmen olarak ülkemizde romanın gelişimini sağlama yolunda harcadığımız çabaların bir dökümünü yapmaya girişmemiz hiç de yararsız olmaz. Yıllardır, 'Gelenek, gelenek!' deyip durduk da örneğin bir Dede Korkut üzerinde dizgesel bir çözümleme yapmayı usumuzdan geçirdik mi? Romancılarımızın iyi kötü yapıtlarını çağımızın geçerli yöntemleriyle derinlemesine irdelemeyi denedik mi? Romancının ve okurun ilgisini romanın gerçek sorunlarına çekmeye çalıştık mı? Yoksa, 'İnandırıcıdır, inandırıcı değildir' gibi, 'Sürükleyicidir, sürükleyici değildir' gibi, 'Tip yaratmış, tip yaratmamış gibi kesinlemelerle özetlenen yan sorunlarla mı oyalandık? Herhalde ikinci yolu tuttuk daha çok." (s. 26)

Yazık ki, kimi örnekler o günden bugüne fazla bir şey değişmemiş olduğunu gösteriyor: işte Fethi Naci'nin eleştirisi, daha çok "ikinci yol"u örneklendirmekte. Eleştiri sert bir yergi de olabilir, daha katı, daha aşağılayıcı yargılar da içerebilir, buna bir diyeceğimiz yok. Ama romanı tarihsel bir belge ya da "militanın hareketi"ne aykırı düşmeyen bir eylem olarak değil, öncelikle roman olarak ele almak, roman olarak anlamaya çalışmak gerekir. Böyle olmadı mı, burada yaptığımız gibi, hep ikincil, hatta gereksiz sorunlar üzerinde oyalanır dururuz. Başkalarını da, şu yazının tanıklık ettiği gibi, kendi kısır döngümüze sürükleriz. Oysa, istenseydi, *Peygamberin Son Beş Günü*'nde bile bu koşulu aşmamızı sağlayacak öğeler: üzerinde durulmaya, yorumlanıp tartışılmaya değecek eklemlenimler, oluntular, betimler, imgeler, izlekler bulunabilirdi.

Kendi gözlüklerimizi takmak koşuluyla.

24.2.1993

SONUÇ YERİNE

Bu küçük derlemenin sonuna dek gelebilmiş olanlar, “Bu adam da amma kavgacıymış!” diyerek parçalı kişiliğime yeni bir parça daha ekleyebilirler. Vardıkları sonuç buysa, ne söyleyebilirim? Olsa olsa şunu: “Kim değil ki?” On iki yıldan fazla bir sürede on iki kavga yazısı. Çoğu da savunma. Çok mu gene de? Çok diyorsanız çok olsun.

Bir kavga daha çıkarmayalım.

[1] A. Martinet, Elements de linguistique générale, s. 9.

[2] A.g.y., s. 10.

[3] G. Gusdorf, *La Parole*, s. 58.

[4] E. Benveniste, *Problemes de linguistique générale*, I, s. 262.

[5] R. Barthes, ‘‘Eléments de sémiologie”, *Communications*, IV, s. 94.

[6] N. Hacıeminoğlu, *Türk dili için*, I, s. 116.

[7] S. Batu, “Dil ağacı”, *Varlık*, 1.6.1965.

[8] A. Songar’dan anan N. Hacıeminoğlu, *Türk dili için*, l, s. 116.

[9] J. Vendryes, *’Le Langage et la vie mentale”, *Conferences de l’Institut de Linguistique de Paris*, s. 15.

[10] E. Benveniste, a g.y., s. 49.

[11] Ord. Prof. Dr. A. F. Başgil, *Türk dili için*, II, s. 45.

[12] F. K. Timurtaş, a.y., I, s. 193.

[13] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, s. 117.

[14] A. Martinet, a g.y., s. 11.

[15] İ. H. Danişmend, *Türk dili için*, III, s 131 ve 161.

[16] A. Martinet, a.g.y., s. 204.